

کۆمەڵەتی هەریمی کوردستان - عێراق
وەزارەتی پەرە وەر دە
پێوەیەرایەتی گشتی پرۆگرام و چاپەمەنییەکان

زُمان و ئەدەبی کوردی

مەندێ ئوقالی
www.inqarastada.com

حکومەتی هەریسی کوردستان - عێراق

وەزارەتی پەرەدرە

بەڕێوەبەرایی گشتی پڕۆگرام و چاپەمەنییەکان

زمان و ئەدەبی کوردی

پۆلی حەوتەمی بنەڕەتی

دانانی

ئێزێنەیک ئە وازەری پەرەدرە

بۆارکردن و دارشتنەوی هەردوو بەشی رێزمان و ئەدەب

شێرکۆ ئە حەمد حەوێز

یاسین عوسمان حەسەن

ئەلمان ئە حەمد سەئیم

حەمد ئە حەمد حەمد

ئارتیکس مۆسیس سەرکیسیان

سەرپەرشتى. ژانستى چاپ
سادق نه حمەد عوسمان

سەرپەرشتى ھونەرى چاپ
سەباح سەعید عەبدوللا

دیزاین
عادل زار

پێشنیازەستى:

وزارەتى پەرورەردى ھەرئەمى گوردستانى عىراق لێژنەيەكى پێکھێنا بۆ پێداچوونەوەو بزارکردنى پەرتووکی زمانو ئەدەبى کوردی بۆ پۆلی یەکەمى ناوەندى، لێژنەگە دەستى بە کارەکانى کردو، بەتایبەتى دەستکاری ھەردوو بەشى پێژمانو ئەدەبى کرد. بەشى پێژمانى ئەم پەرتووگە بە جۆریکی وا داڕێژراوە کە نموونەى لە ھەردوو زارە سەرەکییەکی زمانى کوردی تێدايەت، بۆ ئەوەى قوتابیيانمان ھەر زوو شارەزای ھەردوو زارى سەرەکی زمانەگەيان بنو ھەروەھا بۆ ئەوەش کە بێسەلێنن زمانى کوردی لە بنچینەو بنەما سەرەکییەکانیدا یەک زمانەو ئەو جیاوازییەى لە نێوان زارەکانیدا ھەیە ئەموندە نییە کە ببێتە جێى مەترس.

داوا لە مامۆستایانى بەرپێزى بابەتەگە دەکەین کە بابەختى زۆر بە جۆنەيەى خستە پوو و گوتنەوی بەشى پێژمانى ئەم پەرتووگە بدەن، نموونە لە ھەردوو زارى سەرەکی زمانى کوردی بۆخەنە بەردەم قوتابیيانو خوێندکاران و بەرپرسیان بکەن بەرامبەر ئەو نموونانە، وا بکەن قوتابیيانو خوێندکاران بکەن بە دۆستى زمانەگەيانو گیانى لێکۆلینەوێو تیشک خستە سەر ھەموو کون و قوژبنێکی زمانەگەيان بۆخەنە دلپانەو.

بەشى ئەدەبەگەش، دەستکارییەکی ئەواوێ تێدا گرا، ژبانی شاعیران و نووسەران بەدرپێزى باسکراوێو نموونەى شیعر و پەخشانی ئەوانى تێدايە لەگەڵ ھەر نموونەيەکیش ئەو بێرە شیعرە یان پەخشانەمان نیشان داوێ کە دەبێ قوتابی لە بەرى پکات تکامان لە مامۆستایان ئەوێیە کە پەلمەن بن بەم دەست نیشان گردنە.

دیارە ھیچ کارێکیش بێ کەم و کورتى نابێ، بۆیى داوا لە مامۆستایانى بەرپێز دەکەین، ھەر جۆرە کەم و کورتى و ناتەواوییەکی بەرجاویان دەکەوێ، تۆماری بکەن و بە پێگەى بەرپۆمبەرایەتى پەرورەردى پارێزگەکانیان ناگادارمان بکەنەو، بۆ ئەوەى تێببینىو پێشنیازەکانیان بۆخەنە بەرجاو.

لێژنەى بزارکردن و داڕشتنەو

وه زاره تی په روه دهی حکومتی په کگرتوی ه ریمی کوردستان به فرمانی وه زاری ژماره ۱۴۵۷ له ۲۰۰۷/۲/۸ لیژنه ی پیکهینا بۆ په کخستنه وه ی پرتوکه کانی زمان و نه ده بی کوردی ه ردو قوناغی ناوه ندی و ناماده بی له سرتاسه ری قوتا بخانه و خویندنگه کانی ه ریمی کوردستاندا. لیژنه که ده ست به کاریو، ه ردو پرتوکی زمان و نه ده بی و کوردی (ئیداره ی جارانی ه ولترو سلیمانی) کرده بته مای ته م په کخستنه وه ی، به له بر چاوگرانی به پیژی و به هیژی بابه ته کانی ناو ته م دوو پرتوکه و له ته جامدا ته م پرتوکه ی ئی که وته وه، که به شی هره زوری ه ردو به شی پیزمان و نه ده به که ی له لایه ن لیژنه په کی پیشووتری داپشتنه وه و بژارکردنی ته م دوو به شه ناماده کرابو، له بهر ته وه وا به پسند زانرا که مافی ته وانیشی به سه ره وه بیت، ه روه ها ناماژه به سه رچاوه ی ته و بابه ته گۆپاوانه ش کراوه که هاتوونه ته ناو پرتوکه که وه، بۆیه داوا له مامۆستایانی خۆشه ویستی بابه تی زمان و نه ده بی کوردی ده که ین که دلسۆزانه پا به ندی ناوه پۆکی ته م پرتوکه یزو هه ر که م و کورپییه کی هه بیت به مۆی په روه رده کانی خۆپانه وه ناگاداری به پێوه به رایه تی گشتی پپۆگرامه کان بکه ن له وه زاره تی په روه رده .

﴿ هیوادارین خۆای گه وره هه موو لایه ک سه ر بخت ﴾

لیژنه

۲۰۰۷/۴/۱۵

《بهشی ریزمان》

۱. كەرسەكەكانى ئووسىن
۲. دەنگەكانى زمان و پىتەكانى وشە
۳. شىۋەكانى وشە
۴. بىرگەكانى پەيىف (وشە)
۵. جىياۋزى ئىنۋان رستەو گرى
۶. جۇرەكانى رستە (رستە بە پىنى ئاۋەرۈك)
۷. رستەي راگەيانلدىن: أ- رستەي ئەرئى ب- رستەي ئەرئى
۸. رستەي پرس
۹. رستەي سەرسۇرمان
۱۰. بىنچىنەكانى رستە:
- أ- (بىكەر) كارى تەۋاۋ ب- (ئىھاد) كارى ئاتەۋاۋ
۱۱. كار: أ- كارى تەۋاۋ ب- كارى ئاتەۋاۋ
۱۲. دىيارخەرى ئاۋ- تەۋاۋكەرى كار
۱۳. ئاۋ
۱۴. جۇرەكانى ئاۋ:
- أ- ئاۋ ئەرۋوۋى ئاۋەرۈكەۋە (ئاۋى تايىبەتتى، گشتى، كۇمەل)
- ب- ئاۋ ئەرۋوۋى ھەيۋەتەۋە (ئاۋى بەرجەستەۋ ئاۋى واتايىن)
۱۵. ئەرگى ئاۋ ئەرستەدا:
۱۶. جىئناۋى كەسى سەرىخۇ:

(ا) جیناوی کەسی سەرپەخۆ

(ب) جیناوی کەسی سەرپەخۆ

(ج) جینای کەسی سەرپەخۆ

١٧. چاوگ

١٨. کار ئەرپووی دەم و کاتەوه :

ا. کاری پابوردوو (پۆری)

ب. کاری رانه پوردوو

ج. کاری داخواری

که ره سته کانی نووسین

-پا-	-ئا-
پسته	پیت
↓	↓
گری	برگه
↓	↓
وشه	وشه
↓	↓
برگه	گری
↓	↓
پیت	پسته

له قۇناغی سه ره تاییدا که ره سته کانی نووسینتان خویندوه، شه ویش له بچووکترین که ره سته وه که (پیت)ه، ئنجا به لیكدانی دوو پیت یان زیاتر (برگه)تان دروست کردوه، پاشان له برگه کانیش (وشه)تان دروست کردوه و دوو وشه یان زیاتریشان داوته پال یه کترو (گری)تان دروست کردوه، شه مانه شتان به چه ند قۇناغیکی یه کبه دواى یه کدا خویندوه تا وه کو توانیوتانه (پسته)ش دروست بکن، هه ره ک له خشته ی -ئا- به ئاشکرا له بچووکترین که ره سته وه بۆ گه وره ترین

که‌رسته‌ی نووسین فیرکراون، به‌لام خویندکاری خو‌شه‌ویستم شه سال
له قزناغی ناوه‌ندیدا به شیوه‌یه‌کی تر به بابته‌که‌دا ده‌چینه‌وه که له
گه‌وره‌ترین که‌رسته‌ی نووسینه‌وه بق بچووکترین که‌رسته دووپاره
ده‌یانخوینن، هه‌ر وه له خشته‌ی (ب)دا به ناشکرا دیاره.

راهیتان

(گری، پیت، وشه، رسته، برگه)

۱. شه که‌رسته‌تانه له بچووکترین که‌رسته‌وه بق گه‌وره‌ترین
که‌رسته ریز بکه.
۲. بچووکترین که‌رسته‌ی نووسین چیه؟
۳. له پیت گه‌وره‌تر چیه؟
۴. له (برگه) گه‌وره‌تر چیه؟
۵. دوو وشه به‌هۆی نامرازی خسته‌سه‌ری (ی)یه‌وه بدریته پال به‌کتر
چی دروست ده‌بیت؟
۶. گه‌وره‌ترین که‌رسته‌ی نووسین چیه؟
۷. شه‌مجاره که‌رسته‌کانی نووسین له گه‌وره‌ترین که‌رسته بق
بچووکترینیان ریز بکه.

لېنگدانەۋەي وشەكان :

پەيڧ :	وشە
خۇشتقى :	خۇشەويست
مەزن :	گەرە
بچىك :	بچۈك
ئى جاردى :	ئەمجارە

دهنگه کانی زمانو (پسته کانی وشه)

۱. داری نازادی به خوین ناو دودریت.
  ۲. سیروان پروباریکى کوردستانه.
  ۳. برا له پشت برا یت، مه گهر قهزا له لای خوا یت.
  ۴. کومه له شاخیک سخت و گردن گهش
- ناسانی شینی گرتوله باوهش

نه گهر به وردی سهرنجی شو پستانه ی سهره وه بدهین، بزمان
دوره ده که ویت، که هر په که یان له چهند وشه یه ک پیکهاتووه، که
به شیوه یه کی تاییه ت پیژ کران و دراونه ته ده م په کترو واناو مه به سستیکی
ته وواو ده به خشن، وشه کانی نه م دپرانتهش هر په که یان له برکه یه ک یان
چهند برکه یه ک پیکهاتوون، برکهش به هیچ شیوه یه ک به بی بزوین نابیت.

نه گهر شو برکهانه زیاتر شیبکه یه وه، بزمان دوره ده که ویت، که هر
برکه یه ک له چهند دهنگه زمانیک پیکهاتوون، بزمانه یه برکه ی (دا) له
هردو دهنگی (دو) (ا) پیکهاتووه، که هر په که یان دهنگیکه له
دهنگه کانی زمانی ئاده میزادو به م پییه هه موو زمانیک کومه له دهنگیکى
تاییه تی خوی هه یه، که به هزیانه وه وشو پرسته کان دروست ده گریڼ
دوبنه مایه ی گفتوگو ئاخاوتن له نیتوان که سانی سهر به یه ک زماندا،
شو دهنگانهش دیاره هر په که یان شیوه ی دربرین و هاتنه دوره وه یان،

له ئەندامی ئاھاوشتن، (قورگ، زمان، ددان، لێو،... هتد) ھەر یەکەیان بە گۆزێرە ی خۆی بەشداری تێدا دەکات. ئەو دەنگانەی کە تایبەت بە زمانی کوردی بۆ ھەر یەکەیان ھێمايەك (نیشانه)یەك دانراوە کە بە پیت ناو دەبرێن، بۆ ئەوەی لە کاتی نووسیندا بناسرێنەو، بۆ وێنە، دەنگی (ك) کاتیك لە دەم دێتە دەرەوە، تەنیا جووڕە ئاوازیکیو بە گۆی دەبیستێن و ھەستی یێ دەکەین.

هر کومه له موزيک هاتوهو هيمایه کی بق دانوه، بق نمونه له لای هندی له کومه موزيک نه دنگ به هيمای (ک) له لای هندیکی تريش به هيمای (ک) له لای خه لکانی تريش به هيمای جياواز له م دوو هيمایه دستنیشان کراوه. نو هيمایه کی بق هر په ک له دنگه کانی زمان دانراوه لای نيمه به (پيت) ناو ده بریت، زورجاری ویش هیه (تیب) ی یز ده لئن.

له‌م‌وه بۆمان د‌ه‌رده‌که‌وێت، که پیت هێماو وێنه‌ی ئ‌هو د‌ه‌نگانه‌یه‌، که له‌ نووسیندا به‌کار د‌ێن، د‌ه‌نگه‌کانی زمانیش هه‌یانه‌ له‌ د‌ه‌رپرێندا گران و هه‌یانه‌ ئ‌اسانه‌. به‌م شێوه‌یه‌ ده‌توانین د‌ه‌نگه‌کانی زمانی کوردی که‌مین به‌ دوو کۆمه‌له‌وه‌.

۱. **دنگه نه بزونه کان:** هه مو شو دنگانه ده گرتتوه که ده ریږنیان گرانه و به یارمته دی دنگه بزونه کانه وه له دهم دینه دهره وه بق هه په کیک له م دنگانه وه که له سه ره وه باسکرا، هیما په کی تاییه ت دانرا وه ینی ده گوترتت (بیت).

که وابوو ده تونلین دهنګه نه بزوینه کانی زمانی کوردی بهم شیوانه ی
 خواره وه بنووسین (ئ، ب، پ، ت، ج، ح، خ، چ، د، پ، ر، ز، ژ، س،
 ش، ع، غ، ف، ق، ک، گ، ل، ل، م، ن، ه، و، ی) لیره دا بۆمان
 ده رکه وت، که ژماره ی ئو ده نګانه (۲۹) ده نګو به و هیمایانه ی که
 بۆ هر یه کیک له و ده نګانه دانراوه ده گوترت پیت. ئه مهش ئه وه
 ده گه په نیت که له زمانی کوردیدا (۲۹) پیتی نه بزوین هه یه.

۲. **ده نګه بزوینه کان:** هه موو ئو ده نګانه ده گریت وه، که به ئاسانی له
 ده م دینه دره وه یارمه تی ده نګه (نه بزوین) ده کان ده دن بۆ ئه وه ی
 به ئاسانی بیته گوتزو درپیرین. ئه م ده نګانهش هه ر وه ک
 ده نګه کانی کومه له ی یه که م بۆ هر یه که یان هیما (نیشانه) یه ک
 دانراوه، بۆ ئه وه ی بنووسرین و بخوینرینه وه، ده نګه بزوینه کانیش
 ئه مانه ن: (ا، و، ق، و، ی، ئ، آ) به و هیمایانهش که بۆ هر
 یه کیک له و ده نګانه دانراوه پیتی ده گوترت (پیت)، ژماره ی ئه م
 ده نګانهش (۸) ده نګو هه ر ده نګه هیما ی تاییه تی خۆی هه یه،
 وه ک له مه و پش به رچاومان که وت، که واته به هیما ی نووسراوی
 ئو ده نګانه ده لئین (پیته بزوین) ده کانی زمانی کوردی، وه له پیته
 بزوینه کاندای بزوینی کورتی (آ) هه یه، که به م (ئه لقی) یه ی ئیستا
 پیتی ده نووسین هیما ی تاییه تی خۆی بۆ دانه تراوه، وه ک ئو بزوینه
 که له م وشانه ی (ژن، من، مل، دل، شل، کل، ....) دا هه ن و پیته
 (بزوکه) که که وتۆته نیوان هه ردوو پیته نه بزوینه کانه وه، به لام
 دریش نه که وتوون، چونکه هه ر وه ک ئاماره مان پیتا به نووسینی

ئەم پىتى (ئەلجى) يەى ئىستانمان دەرناكەون، كەچى بە نووسىنى
 پىتى لاتىنى نۆد بە ئاشكرا دەردەگەون، وەك
 (jin, min, mil, dil, şil, kil,...) وە ھەر لەبەر ئەوئى ئەم
 بىزۆئە نۆد كۆرتە و ھىماى تايىبەتى خۇى نىيە، بۆيە پىتى دەگوتىت
 (بىزۆكە).

تەيىنى چۆن پىتى (و-ى) ئەبىزۆئە لە پىتى (و-ى) بىزۆئە جىبا
 دەكەينەو ۱۹۹

۱. پىتى (و-ى) بىزۆئە ھەرگىز لەسەرەتاي وشە و بىرگەو ئەپەن و
 ئەوئى لەم شوئانە دا ھات بىگومان پىتى (و-ى) ئەبىزۆئە،
 وەك (وەرئىش، وازى، والا، يارى،...).
۲. ھەر كاتىك لە پىش و لە دواى پىتى (و-ى) يەو پىتىكى بىزۆئە
 ھەبىت، ئەو ئەم (و-ى) يە بىگومان دەپنە پىتى ئەبىزۆئە وەك
 (سپو، شپو، لاو لاو، تاو تاو،...).
۳. ئەگەر لە پىش يان لە دواى پىتى (و-ى) يەو پىتىكى (ئەبىزۆئە)
 ھاتىت ئەو ئەم (و-ى) يە دەپنە پىتى (بىزۆئە) وەك (كورد،
 دەستگوشىن، بىرەن، فەرىن،...).
۴. ھەرگىز لە زمانى كوردىدا نوو پىتى (بىزۆئە) بە دواى يەكدا ئەپەن.

دەنگ، بچووکترین دانەى ئاخاوتنە، گە لە دەم دێتە دەروە.
 پیت، ئەو هێما تايەتياپانە، گە بۆ ھەر يەگێک لە دەنگەکانى
 ئاخاوتنى مەزۇ دانراوە، واتا (پیتەکان وێنەى دەنگەکان) پیتەکانیش بە
 گشتى دەگرتن بە دوو بەشەو:

١. پیتە نەبزوونەکان، ئەو پیتانەن گە لەدەرپەرو ئاخاوتندا گرانن و
 بە ھۆى پیتە بزوونەکانەو لە دەم دێتە دەروەو ژمارەیان لە زمانى
 کوردیدا (٢٩) پیتە.

٢. پیتە بزوونەکان، ئەو پیتانەن گە بە ئاسانى لە دەم دێتە دەروەو
 یارمەتى پیتە نەبزوونەکان دەدەن بۆ ئەوێ بە ئاسانى پیتە گوتن و
 ژمارەیان لە زمانى کوردیدا (٨) پیتە، گە لەناو خۆياندا دەن بە دوو
 جۆرەو:

- ١- پیتە بزوونە گورتەکان، (بزرۆکە، ە، و، ی).
- ب- پیتە بزوونە درێژەکان، (ا، ۆ، وو، ئ).

لێکدانەوێ وشەکان:

ئاخاوتن	:	ئاخافتن ، پەيڤين
بنووسرێتەو	:	بەيتە نقيسين
پيێدەگوتريت	:	دبيژني
بە ئاسانى	:	پسانايي، پساناهي
ئپستا	:	نووکە، نھۆ، ھەنووکە

راڻهيناسي (۱)

پيٽه بزوينو نه بزوينه کان له م وشانه دا دهره پيټه:

(گلا، که بيانو، به پوو، کاريز، دؤ، گله زهرده، ههنگ، کورد، گه م،
که روښنک، که وچک)

راڻهيناسي (۲)

ژماره ي پيټه بزوينه کان چه نده؟ بيانو وسه و بؤ هر يه که يان دوو
وشه ي جياواز به نمونه بهينه ره وه.

راڻهيناسي (۳)

وهلام ي ثمانه ي خواره وه بده ره وه:

۱. ثايا ده گونجيت پيتي بزوين بکه وږته سهره تاي وشه و پرگه وه؟
۲. ثايا له زمانه ي کورديدا ده گونجيت دوو پيتي بزوين به دواي
يه کدابين؟
۳. جياوازي له نيوان پيتي (پ) سهره تاي وشه ي (ياري) و پيتي (پ)
له وشه ي (م) دا چييه؟ پووني بکه ره وه.
۴. پيتي (و) له دوو وشه دا بهينه ره وه به هر جيتک جاريک (بزوين)
بيتو جاريک (نه بزوين).

(سهرچاوه: زمان و ثه دهي کوردي)

پؤل يه که مي ناوه ندي - سليتماني

شیوه‌کافی وشه

-ب- وشه ناساده

وشه لیکنراو

گورد زمان

لهورداش

رهشمال

رۆژهه‌لات

گول به‌دهم

سر ناسن

چاواگال

دلخوش

چاگکردنه‌وه

دارگوێز

وشه دارنێژراو

گوردستان

داسوولکه

ره‌شوکه

به رۆژ

بی ده‌م

ناسنگەر

چاویلکه

نا به‌دل

کردنه‌وه - هه‌لگرم

داره‌وان

-ن-

وشه ساده

گورد

داس

ره‌ش

رۆژ

ده‌م

ناسن

چاو

دل

کردن

دار

خستنه رۆو

ئه‌گەر سه‌رنج بده‌ینه گوتراوه‌کانی ریزی (أ) ده‌بینین هه‌ر یه‌که‌یان شیوه‌یه‌که‌و له‌ چه‌ند پیتیکی ریزکراو پیکهاتوووه‌ ئه‌م پیتانه به‌سه‌ر یه‌که‌وه‌ واتایه‌کی ته‌واویان دروست کردوووه‌ به‌ هه‌ر یه‌کتێکیان ده‌گوتریت

(وشه). ئەم وشانە ئۆز سادە و ساكارن و هیچ زیادەيەك (پېشگر، پاشگر) نەچقە سەريان و تەنیا يەك مەبەستيان تېدا بەدى دەگرت، بۆيە بە ھەر يەككە لەمانە دەگورت (وشەي سادە) و دەتوانين بە ئاسانی و بەپێی پتويست ھەر يەكەيان لە پستەدا بەكاربەينين، ھەر ھەما ئەم جۆرە وشانە بنجین و بەشیکى ئۆزى وشەکانى دیکەى زمان لەمانە وە وەرەگرين.

ئەگەر پروانینە وشەکانى پێزى (ب) دەبينين ھەر يەكەيان پتبيان دەگورت (وشەي ئاسادە)، گە ئەویش دەبیت بە دوو جۆر: ۱- (وشەي داپژاوا) ئەم جۆرەش لە دوو بەش پێکھاتوو، بەشیکيان بنجی و واتادارە و ئەوى دیکەيان زیادەيە و بى واتايە و بە ھەردوکیان بەسەر يەكە وە وشەيەکی نوێيان بۆ واتايەکی نوێ دروستکردوو و داپشتوو، بۆ نموونە وشەي (کورستان) لە دوو بەش پێکھاتوو، بەشی (کوررد) گە وشەيەکی بنجی سادەى واتادارە و سەرەخ دەتوانیت لە پستەدا بەکاربیت و بەشی (ستان) گە ئەمەيان زیادەيە (پاشگر) خراوەتە دواى وشەي (کوررد) وە بۆ ئەوێ ھەردوکیان وشەيەکی نوێ لە واتاو مەبەستدا دروست بکەن. جگە لەوەش (ھەلگردن) پش، دیسان لە دوو بەش پێکھاتوو، بەشی (گردن) گە وشەيەکی بنجی سادەى واتادارە و سەرەخ دەتوانیت لە پستە بەکاربیت و بەشی (ھەل) گە زیادەيە (پېشگر) و خراوەتە پش و وشەي (گردن) و بە ھەردوکیان وشەيەکی نوێيان لە واتاو مەبەستدا دروست

كردووه. جا بهم جۆره وشانهی كه بهو شیتوانهی سه ره وه ده كړین
ده گوتړیت وشه (دایژدراو)

۲- نه گړ سه پیری گوتراوه کانی پیزی (وشه ی لیکدراو) بکه ی
ده پینین هه یانه ته نیا له دوو وشه ی ساده ی واتادار پیکهاتوونو
واته یه کی نوئیان بۆ مه به ستیک دروستکردووه، وهك (چاوكال، دلخوش،
گوردنمان...).

هه یانه له دوو وشه ی ساده ی واتادار یان زیاتر پیکهاتووه، و به هوی
ثامراز یان زیاده یهك واتیه کی نوئیان بۆ مه به ستیکی نوئ
دروستکردووه، وهك (گول به ده م، چاوكال، چاك كړدنه وه...).

جا بهم جۆره وشانه كه بهو دوو شیتوازه دروستده كړین ده گوتړیت
(وشه ی لیکدراو).

ده ستوور:

وشه له رووی شیوه (جۆر) و پیکهاتنه وه دوو جۆره،
۱. وشه ی ساده: نمو گوتراویمه، كه به لیدانی جهند پیتیک پیکهاتوووه
به شیوه یه کی تابهت خراونه ته پال یهك و شیوه یه کی ساده ساکارو
واتیه کی تهواوی هه یه.

ب. وشه ی ناساده: لعمعش ده پیت به دوو جۆر،
۱. وشه ی دایژدراو: نمو گوتراویمه، كه ته نیا له یهك وشه ی ساده ی
واتادارو زیاده یهك (پیشگر، پاشگر) پیکهاتوووه واتیه کی نوئی بۆ
مه به ستیکی نوئ دروستکردووه.

۲. وښی لیکندراو: ښو گوټراومیه، که له دوو وښی سادې واتادار پان زیاتر پیکهاتووو واتابه کی نوی بؤ مهبستیکى نوی دروستکردوو.

راهبنانی (۱)

ئەم وشانەى خوارەو ە چ جۆرئكن؟ بياربيان بكة .
(ههوره بروسكه، بردنهوه، ههلهوان، قژ زهره، قزژال، مانگ،
كوستان، نانهوا، داگرتن).

راهبنانی (۲)

له هه ريهكئك لهه زيادانه (۳) وشهى داپژداو دروست بكة .
(هوه، ههله، ستان، را، به، دا)

راهبنانی (۳)

له هه ريهكئك لهه وشه سادانهى خوارەو ەدا وشهى ليكدراو دروست
بكهو له پستهدا بهكاربان بهيئنه .
(گول، كانى، گهلا، بهرد، ههرمى، تهو، سپى)

راهبنانی (۴)

۱. وشهى ساده چييه؟ به نمونه پوونى بكهروه .
۲. جياوازي له نتيوان وشهى داپژداوو وشهى ليكدراو ەدا چييه؟ به
نمونه پوونى بكهروه .

راهنمایی (۵)

لهم زیادانه پهیلى دارپژداو دروست يکه :

(فه، دوه، هه،ل، ستان، فان، را، به)

لینکدانه وی وشه کان :

داسولکه : داسا بچیک

چاککردنه وه : چپکرنه فه

داره وان : دارفان

گول به دهم : گولیک

(سهرچاوه : زمان و نه ده بی کوردی

پژلی یکه می ناوه ندی - سلیمانی)

برگه‌کانی په‌یفا (وشه)

۱. ئاوی گانی سازگاره.
۲. مروژ بکاری شینه.
۳. قهراج دهشتیکی پان و به‌رین و به‌پته.
۴. هه‌فالێ من نه‌هاتیه.
۵. ئاشتی هیوای گه‌لانه.
۶. یکه‌س شاعیره‌کی ب ئاف و ده‌نگه.
۷. ده‌ست پاکی ده‌وشتیکی چاکه.

خستنه‌ روو:

ئه‌گه‌ر به‌ وردی سه‌رنج به‌دینه‌ ئه‌و وشانه‌ی که‌ ئه‌م پستانه‌یان ئێ پێک هاتوو، ده‌بینین که‌ هه‌ر وشه‌یه‌ک بریتییه‌ له‌ چه‌ند ده‌نگێک که‌ به‌ یارمه‌تی ده‌نگ و پێته‌ بزۆینه‌کان ده‌گوترین و ده‌نووسرین. وه‌ک:

۱. (ئا-وی، گانی-نی، ساز-گا-ره)،
۲. (م-روژ، ب-کا-ری، ش-ری-نه)،
۳. (قه-راج، ده‌ش-تێ-کی، پا-نو، به‌-ری-نو، به‌-پێ-ته)،
۴. (هه‌-ئا-ئێ، من، نه‌-ها-تی-یه)،
۵. (ئاش-تی، هی-وای، گه‌-لا-نه)،
۶. (بی-که‌س، شا-عیر-ره-کی، ب، ئاف-ده‌ن-گه)،
۷. (ده‌ست-پا-کی، ره‌-وش-تێ-کی، چا-که،).

{ئىنجا ئو دەنگەي يا ئو دەنگانەي كە بەيك جارو بەسەر يەكەوہ
 بە ياريدەي پىتتىكى بزوئەوہ لە دەم دىنە دەرەوہ پىيان دەگوتىڭىز بىرگە} .
 ئەگەر تەماشاي بىرگەكان بگەين لە وشەكانى سەرەوہ، دەبىنين كە
 ھەر بىرگەيك بەم شىوہ يەي خوارەوہ پىنكھاتووە .
 ۱- ھەندىك لەم بىرگەنە لە دوو پىت پىنكھاتووە، پىتى يەكەم نەبزوئە،
 ھى دووہم بزوئە .
 ب- ھەندىك لەم بىرگەنە لە سى پىت پىنكھاتووە، پىتى يەكەم و سىيەم
 نەبزوئە، ھى دووہم بزوئە .
 ج- بىرگە ھەيە لە چوار پىت پىنكھاتووە، پىتى يەكەم و سىيەم و چوارەم
 نەبزوئە، ھى دووہم بزوئە .

دەستوور:

بىرگە: بىرەتتەيە لە چەند دىنگىك كە بە پىنكجار لە دەم دىنە دەرەوہ،
 لە پىتتىكى نەبزوئەن يا چەند پىتتىكى نەبزوئەن لەگەڵ پىتتىكى بزوئەن
 پىنكىت .

بىرگە دوو جۆرە:

۱. **بىرگەي كورت** بىرەتتەيە لەو بىرگەيەي كە لەپىتتىكى نەبزوئەن و
 پىتتىكى بزوئەنى كورت پىنكھاتووە .
۲. **بىرگەي درىژ** بىرەتتەيە لەو بىرگەيەي كە لەپىتتىكى نەبزوئەن و
 پىتتىكى بزوئەنى درىژ يا لە (دوو- سى) پىتى نەبزوئەن و پىتتىكى
 بزوئەنى كورت يا بزوئەنى درىژ پىنك ھاتووە .

راھبىنئانى (۱)

ئەم وشانەى خوارەوہ بگہ بہ برگو بزائە کہ ہەر وشە یەك لە چەند
برگہ پىڭكەتوہ. چەندىان برگەى كورتىو چەندىان برگەى درىژن.
(ھاوینە ھەوار، بابلیسك، گولزار، مرقۇ، دل، پىشەمەرگە، گۆفەند، چاو
پىڭكەوتن، مېھقان).

راھبىنئانى (۲)

پىنج وشە بھىنەرەوہ بہ مەرجىك ھەرىەکیان لە سى برگە پىك
ھاتىو لە رستەدا بەکاریان بھىنە.

راھبىنئانى (۳)

ئەم دىپە ھۆنراوانەى خوارەوہ برگە - برگە بگەو بزائە ھەرىوہ
دىپىك چەند برگە یە.

۱. مەل سەر پىچەك پەلو پۇرەنگىن خۇ من ھەلۇنىم.
۲. لىم مەظەن جووت جووت مەترسەن ئاخىر پىتان بلىم جىم
۳. سەوزە گيا پاراو گول و گولالە مەستى پەنگو پۇ
۴. دەرەخت تازە شىن سەر لق پاراوى گول، گەلا، چرۇ
۵. رۇزا مېرو خورتا ھەلات
۶. ھالەن د ھەوارالە وەلات
۷. دوو زولفەن تە كىتەبا حاجى قادىر
۸. زمانى تە ژبەندا شىخى خانى.
۹. گول جون رووى ئازىز نەزاكەت پۇشان
۱۰. وە ھراوان چوون سەيل دىدەى من جۇشان.

جىاوازي نيتوان رىستەو گرى

-۱-

۱. باژىرى دھۆك.
۲. ئاوى گانى.
۳. بەغرى شاخەگان.
۴. پىشمەرگەى بە جەرگ.
۵. خوينا شەيدان.
۶. پەرلەمانى كوردستان.

-ب-

۱. مەن لە باژىرى دھۆك دەژىم.
۲. ئاوى گانى ساردە.
۳. بەغرى شاخەگان لە بەھارەندا دەتوتتەو.
۴. پىشمەرگەى بە جەرگ وەلات دەپارتىت.
۵. ئەم ئازادىيە بەرھەمى خوينا شەيدانە.
۶. نىمە لە پەرلەمانى كوردستاندا كار دەكەين.

خستنه روو:

ټگړ سهرنج بدهینه دهسته پهیښی بهشی (أ) دهبینن
دهسته واژهی (باژیری دهوک) له کومه له پهیښک پټک هاتیبه که
په یوه نښیان به سر په گوه هه په لومړ پامان و مه به ستنکی ته و او نادهن
به دهسته و چونکه کارنکی له گه لدا نیبه، له بهر نه مه پښی دینن
(گری).

ټگړ سهرنج بدهینه بهشی (ب) دهبینن په یفک کانی ژماره (۱)
(من له باژیری دهوک ده ژیم) له کومه له پهیښک پټک هاتیبه که
به شتیه یه کی تایبه تی خروانه ته پال په کترو و اتاو مه به ستنکی ته و او
ده به خشن چونکه کاری (ده ژیم) له گه لدا یه، له بهر نه مه پښی ده گوتیت
(پسته) هه روه ها نمونه کانی تری بهشی (أ) هه موویان گریڼو
نمونه کانی بهشی (ب) پسته.

ده ستوور:

گری، کومه له پهیښک په یوه نښیان به سر په گوه هه په لومړ و اتاو
پرنکی ته و او نادات به دهسته و چونکه کارنکی له گه لدا نیبه. به لومړ
(پسته) کومه له پهیښک به سر په گوه و اتاو یه کی ته و او ده به خشن
چونکه کارنکی له گه لدا یه.

راهیتانی (۱)

له مانه ی خواره وه پسته و گری له یه ك جودا بگه وه:

۱. باوکی نازاد مامۆستایه.
۲. ههنگ شیله ی گولان ده مۆت.
۳. ئهوی شارهزا.
۴. هه لگورد چپایه کی به رزه.
۵. هاوینه هه واری سه رچنار.
۶. زهوی باش به رهه می باش ده دات.

راهیتانی (۲)

پینچ گری دروست بگه و له پسته دا به کاریان بهینه:

راهیتانی (۳)

له م پارچه یه ی خواره وه دا چهند پسته و گری هه یه ده ریان بهینه:
((مرقا، بق به دهسته وه دانی پتو یستیه کانی خوی بق قسه کردن و
له یه ك گه یشتن، زمانی داهینا وه دروستی کردوه، ورده ورده له گه ل
گۆپان و گه شه کردنی ژانی خۆیدا زمانیش گۆپاوه)) .

راهیتانی (۴)

له م وشانه گری دروست بگه و پاشان بیانده پسته وه:
(هه ورامان، نیرگز، کتیبخانه، ئامیدی)

جۆرەكانى رېستە

رېستە بە پىنى ناومېرۇك

(۱)

رېستەى راگەياندن

۱. گۆى زەوى بە دەۋرى رۆژدا دەسۈرئەۋە.
۲. رۆژ لە رۆژەلەۋە ھەلدەت.
۳. ل چارى جريا ئىكى پەرلەمانى كوردستانى دامەزرا.
۴. براىى گاۋەى بە يەكەم دەرجوو.

خىستەنە رۆۋ:

ئەگەر سەرنج بەدەينە ئەو پىستىن لاي سەرى د بىنەن ھەر ئىك ژوان
واتاو پامانەكا تەۋاد دەبەخشىت، بەلام ئەگەر لە ناۋەرۇكى (واتاى) ھەر
ئىك ژوان ورد بىينەۋە دى بىنەن:

پىستا ئىكىۋ دەۋى لە پىستىيەكى نەگۈر دەۋىن.

پىستا سىيى لە كارەكى تاييەتى دەۋىت.

پىستا چارى ل شتىكى دياركراۋ دەۋىت.

بە مەدا بۆمان دەردەكەۋىت ئەو پىستانەى گە پوۋداۋىكى پىستى
نەگۈر يان پوۋداۋىكى ديار پىشان دەدەن، پىستەى راگەياندن.

دەستوور:

رستە گۆمەلە پەيغەمگەر، گە بەشئومەمگە تايبەتە پەيز دەگرتن،
ھەموویان بەسەر پەگمە وائەمگە ئەواو دەبەخشن، لە گۆشدا رستەگەر
ئەواو بوو خائەنك دادەنرێت. ئەنجا ئەگەر وائەي رستەگەر رووداویکی
دروستی نەگۆر یا رووداویکی دیاری تێدا بەدی بکەرت و وەکو خەبەرێك
دەنگە راست بێت یان راست نەبێت بێی دەگوترێت (رستەي راگەماندن).

راھبەتانی (١)

- ئەم رەستەنەي خوارەوہ چي پيشان دەدەن، بېنوسە:
١. بە بازووي کرێکاران کارگەو پڕۆژەي گەرە گەرە دادەنەرێت.
  ٢. مەزۆھەندێك بەردو خۆلي ھەيلى لەگەڵ خۆيدا ھەتايەوہ بۆ زەوي.
  ٣. پەيگەري شيری بابل نیشانەي ھێزو دەستەلاتي بابلييەکانە.

راھبەتانی (٢)

- لەم وشانەي خوارەوہ رستە دروست بکە:
١. نازلووزي- دەکات- ميکروب- زياد- بە.
  ٢. راديۆ- بگرە- لە- گوئي- تەنیشتمەوہ- وەرە- دابنیشە- لە.
  ٣. ھەلبەستى- ئەحمەدي خانى- نەتەوايەتى- کوردە- سەرکێشى- مللەتى.
  ٤. بېرەوہرييا- کوردییە- ٢٢ي نيسانى- پۆژنامەفانييا.

په پهلوانی (۴)

۱. په پهلوانه به سهر گوله که وه نېشته وه.
په پهلوانه: ناوه، تاکه، بکه ره.
به- وه: نامرانی په یوه ندی لیکدراوه.
سهر: هاوه لکاری شوینه.
گوله که: ناوه، تاکه، ته واوکه ری به یاریده یه.
نېشته وه: کاره، پابردوه، تینه په ره.
۲. نه م پستانه شلوفه بکه:
ا- گه لای میوه که وشک بووه.
ب- دار به پرو ل کوردستانی شیندین.

په پهلوانی په پهلوان:

په پهلوان	په پهلوان
د توتیه وه	د توتیه وه
بازو	باسک
کارگه	کارگه
پروژه	مشروع
په یکه	تمثال

(٢)

پستەي راگەيانلەن

پ- پستەي نەري

ا- پستەي نەري

/١/

١. ئاوي پوونارەگە وشك بوو.
٢. نەسرینی ئاگر هەلگر.
٣. گاوه گیتی پێمان دەخوێتەوه.
٤. ئەفرۆ ئافەهل دی چیتە زاخۆ.
٥. ماستی هەولیری ترشە.

/٢/

١. ئاوي پوونارەگە وشك نەبوو.
٢. نەسرینی ئاگر هەلنەگر.
٣. گاوه گیتی پێمان ناخوێتەوه.
٤. ئەفرۆ ئافەهل ناچیتە زاخۆ.
٥. ماستی هەولیری ترش نینە (ترش نیە).

خستەنەرۆو:

١. ئەگەر سەرنج بدەینە کۆمەڵە پستەکانی بەشی یەکەم، دی بینین
هەموویان خەبەر لە پوودانی شتیگ دەدەن.

پسته‌ی یه‌که‌م به‌یانی وشك بوونی ئاو ده‌کات له پووباره‌که‌دا.
 پسته‌ی دووم به‌یانی هه‌لکرتا ئاگری ژلایی نه‌سرفینی ده‌کات.
 پسته‌ی سێیه‌م به‌یانی خویندنه‌وه‌ی کتیبی پێزمان ده‌کات له‌لایه‌ن
 کاوه‌وه.

پسته‌ی چوارهم به‌یانی چوونی ئافده‌ل ده‌کات بق زاخو.
 پسته‌ی پێنجهم به‌یانی ترش بوونی ماست ده‌کات.
 ۲. ئه‌گه‌ر سه‌رنج بده‌ینه پسته‌کانی به‌شی دووم ده‌بینین هه‌موویان
 خه‌به‌ر له پوونه‌دانی شتی‌ک دده‌ن به پێچه‌وانه‌ی پسته‌کانی به‌شی
 یه‌که‌مه‌وه:

پسته‌ی یه‌که‌م نه‌رئ ئه‌وه ده‌کات که ئاوی پووباره‌که وشك بوویت.
 پسته‌ی دووم نه‌رئ ئه‌وه ده‌کات که ئاگر هاتیبته هه‌لکرت.
 پسته‌ی سێیه‌م نه‌رئ ئه‌وه ده‌کات که کتیبی پێزمان له‌لایه‌ن کاوه‌وه
 به‌یته خواندن.

پسته‌ی چوارهم نه‌رئ ئه‌وه ده‌کات که ئافده‌ل بچیت بق زاخو.
 ۳. ئه‌گه‌ر دووباره به وردی کۆمه‌له پسته‌کانی به‌شی یه‌که‌م و به‌شی
 دووم بخوینینه‌وه و جوداهی نێوانیان هه‌ل به‌سنگێتین ده‌بینین:

۱- له پسته‌کانی به‌شی دوومدا هاوه‌لکاری نه‌رئ هه‌یه‌و، خراوه‌ته
 پیش کاری ناو پسته‌که، که ئه‌مه له پسته‌کانی به‌شی یه‌که‌مدا
 نییه‌و به‌رچاو ناکه‌ویت، ئه‌م هاوه‌لکاره نه‌رێشه له پسته‌ی
 یه‌که‌م و دوومه‌ی به‌شی پسته‌کانی پیزی دوومدا (نه‌یه‌و له
 پسته‌ی سێیه‌م و چوارهمدا هاوه‌لکاری (نا)یه‌).

لە پستەي پيئەجەمدا ھاوەلکاری نەري (نين- نى) يە لەپيش کاری
ناتەواو (ە) ھاووە.

ب- ئەنجا ئەو پستانەي کە کەوتوونە بەشى يە کەمەووە ھاوەلکاری
(نەري) يان تيدا نيبەو خەبەر لە ھوودانی شتیک دەدەن پييان
دەگۆرتیت (پستەي نەري) بەلام ئەو پستانەي کە کەوتوونە بەشى
دووھەووە ھاوەلکاری (نە) و (نا) و (نى- نى) نەرييان لە پيش
کارە کەو تيدا بەدى دەگرتیت و خەبەر لە ھوونەدانی شتیک دەدەن
دبيژنى (پستەي نەري).

دەستوور:

پستەي ھاوونەدەن دوو ھاووە:

۱. **پستەي نەري:** ئەو پستەيمە کە ھوودانی شتیک پيشان دەدات.
۲. **پستەي نەري:** ئەو پستەيمە کە ھوونەدانی شتیک پيشان دەدات،
بە بۆنەي ھاوەلکاری (نە) و (نا) نەريەووە. کە دەخەرنە پيش
کاری ناو پستەمەووە.
۳. کاری ناتەواوي گاتی ئیستا (ە) يە (نى- نين) نەري دەگرتیت.

راهبناسی (۱)

ئەم پستانەى خوارەو (نە) يا (نا) يا (نى- نين) يان بۆ دابنى:

۱. ژوورەكە پروناكە.
۲. كاكەم دەچىت بۆ ھەولير.
۳. دوينى ھەينى بوو.
۴. ئەم ماستەى، كە تۆ كپووتە، ترشە.
۵. كەلا ئاميدى بلندە.

راهبناسى (۲)

ئەم بۆشايپانە بە (نە، نا، نى، نين) پېر بگەو:

۱. قەدرى مانگ..... گىرىت، تا ..... گاتە شەو.
۲. سوار تا ..... گلى ..... بېت بە سوار.
۳. دوورپىنى پەشيمانى لە شوين ..... يە.
۴. ئاگام لە كەس ..... يە.
۵. سەرى ..... ئىشيت پىتلى دەرسۆكى ..... .

راهبناسى (۳)

ئەم پستە نەزىيانە بگە بە پستەى ئەرى:

۱. ئازاد لە مالاو ھە نىيە.
۲. ئەزەل گەل وى نەبووم.
۳. ئەمە پىگەى كەركوك نىيە.
۴. دوينى لىرە باران نەبارى.
۵. دلير فراقىنى ناخۆت.
۶. تۆ ئەم دەرسە باش نازانیت.

راهیتانی (۴)

نهم هاوه لکارانه (نه، نا، نی، نین) له پسته دا به کار بهیته:

راهیتانی (۵)

شلۆفه کردن

۱. دوینی باران نه باری.

دوینی: هاوه لکاری کانه

باران: ناوه، تاکه، بگه ره.

نه: هاوه لکاری نه رتیه.

باری: کاری پابوردووه تینه پهره

۲- نهم پستانه شلۆفه بکه:

أ- نازاد نه گه یشتوته که رکوک.

ب- شنۆ له خویندن دوا ناکه ویت.

راهه کرنا په یشان:

په یش

رامان

دامه زراوه : د پنادیه

دواکه وتن : پاشکه فتن

بهش : پشک

دوینی : دوهی

دهرسۆک : سه ریۆش، دهرسۆک

پسته‌ی پرم

۱. سیروان گه‌شته جی؟

به‌لی. واته، سیروان گه‌شته جی.

نه، (نه‌خیر). ئانکۆ، سیروان نه‌گه‌شته جی.

۲. ئه‌ری (نایا) نه‌که‌و دفت یان پۆرا؟

که‌و. ئانکۆ، من که‌و دفت.

خستنه‌ روو

ئه‌گه‌ر سه‌رنج بده‌ینه ئه‌و دوو پسته‌یه‌ی سه‌ره‌وه ده‌بینن:

۱. له‌ پسته‌ی یه‌که‌مدا پرسکه‌ر له‌ شتێک ده‌پرسیت که‌ نایزانیت و

له‌لای پوون نییه‌و داخازی، ژ گوهداری دکه‌ت تی بگه‌هینیت، بۆ

ئه‌م مه‌به‌سته به‌ ئاوازیکی تاییه‌تی پسته‌که‌ ده‌رده‌بریت، و له‌

نوسینیشدا نیشانه‌ی پرس (؟) ده‌خړیته‌ کۆتایی ئه‌م جۆره

پستانه‌.

به‌رسفدان ژێ (وه‌لامدانه‌وه‌) ب دوو شیوه‌ ده‌بیت:

۱- ئه‌گه‌ر گوینگر (به‌رسفده‌ن) ویستی له‌ پرسکه‌ر بگه‌هینیت، که‌

کاره‌که‌ پوویداوه‌، یا هاوه‌لکاری ئه‌ری (به‌لی) به‌کارده‌هینیت، یا

وه‌لامه‌که‌ هه‌مووی به‌ ته‌واوی به‌شیوه‌ی ئه‌ری بلێت و بیرزیت

(سیروان نه‌گه‌شته‌ جی).

ب- نه گړ گوڼگر (وه لاملده روه) ويستی له پرسگر بگه يه نيت، که کاره که پووی نه داوه بوی هم په، يا هاوه لکاری نهی (نه) يا (نه خیر) به کار بهی نیت، يا بهر سله که به شپوه ی پستی نهی بلننه وه (سپروان نه گه یشته چی).

۲. له پستی دووه مډا پرسگر، پرس له گوڼگره کی ده کات، که له دوو شته کامیانی ده ویت و ه لېژاردنی داوه ته دست گوڼگر، بق نه مه هاتووه په یلا پرس (نایا- نهی) و نیشانه ی پرس (؟) ی به کاره میناوه، بهر سلفدانی گوڼگر له م پسته یه دا به دست نیشان کړدنی په کیک له دوو شته ده بیت که له لای پوون نین، نهجا له م پسته یه دا له بهر نه وه ی (که وه که) مه به ست بووه، له وه لاملدا نهو دست نیشان کړاوه، نهو په یفانه ی که بق پرسیار به کارده هینرین جگه له (نایا- نهی) نه مانن:

۱. کی (کی): پرسیار ی پی له که سیک ده کړیت، وه ک:

کی کتیبه کی خوینده وه؟

کی هات؟

۲. چی (چ): پرسیار ی پی له شتیک دکریت، وه ک:

ماسی به چی پاو ده کړیت؟

دی چ خوی؟

۳. کوی (کیله): پرسیار ی پی له شوینیک ده کړیت، وه ک له کوی

بوویت؟

تۆلكىلە بويى؟

۴. كەي (كەنگى): پرسىياري پىلە كاتىك دەكرىت، وەك:

كەي جووتيار تۆي گەنم دەچىنىت؟

كەنگى دىل خويىنى؟

۵. چۆن (چاوان) پرسىياري پىلە چۆنىتى (چەوانيا) دەكرىت، وەك:

نەوت چۆن دەردەھىترىت؟

پەپمان چاوان (چاوا) چىركى دەنقىسىت؟

۶. چەند (چقاس): پرسىياري پىلە ئەمارو ئەندازەيەك دەكرىت،

وەك زەوي بە چەند پۇز بە دەوي خۇردا دەسوپتەو؟

پزگار بە چەند وانان كەفتىيە؟

تە چقاس پارە ھەيە؟

۷. كام-كامە (كىژ-كىژك): پرسىياري پىلە دەست نىشانكرىنى

شتىك دەكرىت لەناو چەند شتىكدا، وەك:

لەم گولانە كامىانت دەوئت؟

كىژ قوتابى ژ ھەميا زىرەكتەرە؟

ژفان رەنگان تە كىشك دىنىت؟

وەلامى ئەم پەيلانەي كە بۇ پرس بەكاردەھىترىن ھەموويان بە

دەست نىشانكرىنى ئەو شتە دەبىت، كە پرسراو، بۇ وئە ئەگەر يەكەك

بېرسىت:

(كەي دەجىت بۇ لادى؟) لە ۋەلامدا ئەو كاتە دەست نىشان دەگرىت
 كە چۈنەكەي تىدا پۈۋەدەت، ئەگر (ھەفتەي داھاتو) بو، ۋەلام بەم
 جۈرە دەبىت: (ھەفتەي داھاتو دەجم بۇ لادى)

دەستۇر:

پرسىار بەم شىۋانە دەگرىت:

۱. يا بە ھۆى ئاۋزىكى تايەتتېمۋە كە رستەكەي پى دەردەپرىتو لە
 نووسىنىشدا نىشانەي پرس (۹) دادەنرىت.
۲. يا بەھۆى بەكارھىنانى پەيىقا پرسى (ئايا- ئەرى) ۋ نىشانەي پرس
 (۹) لەو رستانەدا كە پرسىارىيان پى لە ناۋەپۇكى رستەكە دەگرىت.
 ۋەلام زى بە ھاۋەلگارى (بەلن) لە بارى ئەرىداۋ ھاۋەلگارى (نە) ۋ
 (تەخىر) لە بارى ئەرىدا دەبىت.
۳. بەھۆى ۋشەي پرس (ئايا- ئەرى) ۋ (كام- كىز) ۋ دانانى نىشانەي پرس
 (۹) لەو رستانەدا پرسىارىيان پى لە دەست نىشانىكرىنى شتېك لەناۋ
 دوو شت يا پىردا دەگرىت بەرسف زى بەدەست نىشانىكرىنى شتە
 پرسراۋەكە دەبىت.
۴. پەيىقەكانى پرس، ۋەلامىيان بە دەست نىشانىكرىنى مەبەستەكە
 دەبىت.
۵. لە كۇتايى رستەي پرسدا، نىشانەي پرس (۹) دادەنرىت بۇ ئەۋەي ز
 رستا راگەھاندىن پەيتە جودا كرن.
۶. لە رستەي پرسدا پرسىكر چاۋەپى بەرسف لە گۈنگرەكە دەكات.

راھبەتنامە (١)

ئەم بۆشاییانەى خوارەو بە پەيغەمبەر پەرس پەرسەو:

١. زەمانى تۆ ..... پە ؟
٢. گەم ..... دەپتە چاندن ؟
٣. کاروان لەگەڵ ..... چوو بۆ سەيران ؟
٤. ..... ل کوردستانى بەفر دباريت ؟
٥. ..... تۆ وانا حق نا نفيسى ؟
٦. ..... نەخوتندەوارى ل کوردستان دا نامينيت ؟

راھبەتنامە (٢)

ئەم وشانەى هەيليان بە ژێردا هاتووە پەيغەمبەر پەرس پەرسەو:

پستەکانيش بۆ شۆەى پەرسەو:

١. دار گۆيز لە کوردستاندا دەپوئە.
٢. ئارمسترونگ پەگەم کەس بوو گەيشە سەر مانگ.
٣. ئەز ب کەلەكى ژ پوويارى دەرياز بووم.
٤. گرانى يا بارى ٢٠ کيلۆيە.
٥. ئەمەيان باشترە.
٦. نافى من هشيارە.

راهبنانی (۳)

نم په یفانه له پسته دا به کاربښته:

کام - نایا - چزن - چما - چی - کنگی - کوئ - چند - چاوان.

راهبنانی (۴)

شلوغه کردن

۱. به فرله کوئ ده باریت؟

به فر: ناوه، تاکه، بکه ره.

له: نامرازی په یوه ندییه.

کوئ: په یقی پرسه.

ده باریت: کاری پاته بر دووه، تینه په په.

یت: جیناوی لکاوه، شوینی (به فری گرتووه، که بکه ره.

۲. نم پستانه شلوغه بکه:

ا- جووتیار زه وی به چی ده کیلتیت؟

ب- شغان چاوان وانئ دخوینیت؟

باله کرنا په یشان:

په یش	پامان
کوئی	دویماهی
وه لام	به رسف
گوینگر	گوهدار
قورس	گران
لادی	گوند

(۴)

پىستەي سەرسۆرمان

/۷/

كەرىم خانى زەند چ پىشەوايەكى دادخواز بوو!
گوردستان چەند خۆشە!
كام پىنگا، ھىۋاي سەرگەوتى تىدا بوۋىت، گرتوومەبەرا
كىز دەلىقە ھەلگەقتىيە، مەن مغازى ۋەرنەگرت!

/۲/

ئاي! ئەۋە ئىرە دانىشتوون.
ئاخ! نەسرمان ما، نە مال.
ئۆف! سەرى مەن چەند دىنىشت!
مخابن! بۆنى لاۋى.
ئافەرىن! بە يەكەم دەرجوۋىت.
ئۆخەي! لە دەست دەره بەگ بىزگارمان بوو.

خستنه رڼو:

۱. ښه گډېر بڼه پسته گانې پږي په گډېر ده بڼېن، هه موويان پسته ي پږنو هه سټيگي ټايه تيان ټيډايه، به لام چونگه له پږس گانېاندا پټويستيان به وه لام نييه، ښانگو چاوه پټي ده سټنيشانگړدني مه به ست له گوڼگر ناگړتو له جياتي نيشانه ي پږس (؟) له نوو سيندا نيشانه ي سر سوږمان (!) له کوتايي پسته دا داده نړيت، پټي ده گوتريت (پسته ي سر سوږمان).

۲. ښه گډېر سرنج بده ينه پسته گانې پږي دوهم ده بڼېن، هه په گډېر يان وشه په گډېر ټيډايه، به هڅي ښو په يفه وه هه سټيگي ټايه تي (خوشي، ناخوشي، سر سوږمان) له پسته دا به دي ده گړيت.

ا- له پسته ي په گډېر به بڼه ي وشه ي (ښاي) وه هه سټي مهنده هڅي به دي ده گړيت.

ب- له پسته ي دوهم و سټي هه و چاره مډا به بڼه ي په يفه گانې (ناخ، ټوف، مخاين) وه هه سټي ناخوشي ده يته ديار گړن.

ج- له پسته ي پښه مډا به هڅي وشه گانې (ټافه رين، ټوخه ي) هه سټي خوشي به دي ده گړيت.

ده سټوږ:

پسته ي سر سوږمان ښو پسته ي هه سټيگي يا سټيگي ټيډايه يا به بارېده ي په يځي (پږس) يا په يځي (سر سوږمان) وه پښک ديتو به ناوازيگي ټايه ي هه ده يته دهر پږن. له پسته ي سر سوږماندا پږس گډېر

جاوهرچی بهرسف ناگات، له جیساتی نیشانهی پرس (؟) نیشانهی
سرسوپمان (!) دادهریت له نووسیندا.

زۆربهی په‌یقه‌گانی سرسوپمان نه‌وانهی گه‌له‌زمانی کوردیدا
به‌گاردده‌ین نه‌مانه‌ن:

(ئای، ئاخ، ئۆف، مخابن، ئافهرین، بژی، ئۆخه‌ی... هتد).

راهینانی (۱)

رسته‌ی سرسوپمان له‌مانه‌ی خواره‌وه دروست بکه:

گولیکی جوان- قاره‌مانیک- به‌لایه‌کی ناله‌بار- نه‌مانی زۆرداری-
سه‌رکه‌فتنا پێشمه‌رگه‌یه‌کی.

راهینانی (۲)

ئه‌م پستانه‌ی خواره‌وه به‌ په‌یگی سهرسوپمان پر بکه‌وه:

۱. ....! له‌ داخی مندالی بزێف.

۲. ....! ئه‌وه ته‌واوت کرد.

۳. ....! ل گه‌ل مه‌نه‌هات.

۴. ....! ئێره‌ چهند جه‌هکی خوشه‌!

۵. ....! چهند ماندوو بووم!

۶. ....! چ پیاویک بوو!

راهینانی (۳)

ئه‌مانه له‌ رسته‌دا به‌کاربه‌ینه:

ئۆخه‌ی!، بژی!، ئای!، ئافهرین!، ئۆف!، ئۆخه‌ش!.

راهبنانی (۴)

شلقه کردن

۱. نای! کاوه کهوت به دهمدا.

نای: وشه ی سهرسورمانه.

کاوه: ناوه، تاکه، تاییه تییه، ساده یه، بکهره.

کهوت: کاری راپوردوه، تیغه پهره.

به-دا: نامرازی په یوه ندییه.

دوم: ناوه، تاکه، ساده یه، گشتییه، به رجه سسته یه، نه واوکه ری به

یاریده ی کاری (کهوت)ه.

۲. نه م پستانه شلقه بکه:

ا- ستوی نه م باخه چند جوانه!

ب- نخه ی! به یه که م ده رچوویت.

راهه کرنا په یشان:

رامان

په یش

دادخواز : عادل

هیوا : هیفی

به دی : دیار

بزیف : شیم، چه قاوه سوو

سهرسورمان : مهنده هژشی

بىنچىنە كانى رىستە

ا- (بىكەر- كار)

ب- (ئىپھاد- گوزارە)

/ا/

۱. دىلۇشان دىچىت بۇ قوتابخانە.

۲. ھەرھاد دانىشت.

۳. رەزقانى زەقى ئافىدا.

۴. باران بارى.

۵. گەۋدەگە دەھرىت.

۶. داراي سىڭ خار.

/پ/

۱. دايىگا وان دىلسۆز بوو.

۲. سەردار تۆلەزەكى رەۋشنىرە.

۳. تۆۋەكە شىن دەپىت.

۴. ھەرمەنگى ھەمبائە بۆرىنەى ھەزار بەسۈۋدە.

۵. قوتابىيەگە دەپىت بە پزىشك.

۶. زىستان سارە.

خستنه روو:

نه‌ګر سه‌رنج بدهینه پسته‌ګانی به‌شی (۱) ده‌بینین هر پسته‌یه‌ک له دوو به‌ش پټکه‌اتووه، نه‌ګر په‌کټکیان لابه‌ین شیرازی پسته‌ګه ټنګه‌چیتو له مه‌به‌سته‌ګی ناګه‌ین. بق نمونه: له پسته‌ی (دلۆڤان دچیت بق قوتا‌بخانه) نه‌ګر بیتو وشه‌ی (دچیت) لابه‌ین. نه‌وی تریان به ته‌نیا ناتوانیت ماناو نیازو مه‌به‌ستی پسته‌ګه بدات به ده‌سته‌وه، هه‌روه‌ها پسته‌ګانی تریش، به مه‌دا بۆمان دهرده‌که‌ویت که هه‌موو پسته‌یه‌ک له‌سر دوو بنچینه دادمه‌زیت، نه‌ګر کاری پسته‌ګه کاریکی ته‌واوبوو، بنچینه‌ی پسته‌ګه به‌م شیوه‌یه ده‌بیت. په‌کټکیان (بکه‌)و نه‌وی تریان (کار)ه. وه‌کو له‌مه‌ولا پوونی ده‌که‌ینه‌وه.

۱. له پسته‌ی (دلۆڤان دچیت بق قوتا‌بخانه) وشه‌ی دلۆڤان ناوه، (بکه‌)ه چونکه کاریکی کردووه، وشه‌ی دچیت (کار)ه چونکه کردووه‌یه‌کی نیشان داوه که دلۆڤان کردوویه‌تی.

۲. له پسته‌ی (فه‌ره‌اد دانیش‌ت). وشه‌ی فه‌ره‌اد ناوه، (بکه‌)ه چونکه کاریکی کردووه، وشه‌ی دانیش‌ت (کار)ه چونکه کردووه‌یه‌کی نیشان داوه که فه‌ره‌اد کردوویه‌تی.

۳. له پسته‌ی (په‌زقان زه‌فی ئافدا). وشه‌ی په‌زقان ناوه، (بکه‌)ه چونکه کاریکی کردووه، وشه‌ی ئافدا (کار)ه چونکه کاریکی نیشان داوه که په‌زقان کردوویه‌تی.

۴. له پسته‌ی (باران باری). وشه‌ی باران ناوه، (بکه‌ه) چونکه کارټکی درلوه‌ته پال، وشه‌ی باری (کار) چونکه کارټکی نیشان داوه که درلوه‌ته پال باران.

۵. له پسته‌ی (که‌وه که ده‌فرټ). وشه‌ی که‌وه که ناوه، (بکه‌ه) چونکه کارټکی کردووه، وشه‌ی ده‌فرټ (کار) چونکه کارټکی نیشان داوه که که‌وه که کردووه‌تی.

۶. له پسته‌ی (دارای سیف خار)، وشه‌ی دارا ناوه، (بکه‌ه) چونکه کارټکی کردووه.

وشه‌ی خار (خوارد) (کار) چونکه کارټکی نیشان داوه که دارا کردووه‌تی:

که‌وابوو: له پسته‌ی کاری ته‌واو، پسته له‌سەر دوو بنچینه داده‌م‌زړټ بنچینه‌ی یه‌که‌م (بکه‌ه) و بنچینه‌ی دوو‌م (کار) ه.

ه‌روه‌ها ته‌گەر سەر‌نج بده‌ینه پسته‌کانی به‌شی (ب) ده‌بینین که هر پسته‌یه‌ک له دوو به‌ش پټک هاتووه. یه‌کټکیان لا بیه‌ین شیرازه‌ی پسته‌که تیگ ده‌چټو له مه‌به‌سته‌که‌ی ناگه‌ین، هه‌موو پسته‌یه‌ک له‌سەر دوو بنچینه داده‌م‌زړټ. ته‌گەر کاری پسته‌که کارټکی نات‌ه‌واو بوو بنچینه‌کانی، یه‌کټکیان نه‌یاده‌و ئه‌وی تریان گوزاره‌یه وه‌کو له‌م پستانه‌دا درده‌که‌وټ.

۱. له پسته‌ی (دایکا وان دل‌سۆز بوو) وشه‌ی (دایک) ناوه، نه‌یاده چونکه سیفه‌تیکی درلوه‌ته پال، وشه‌ی (بوو) کاری نات‌ه‌واوه، به

ياريدەى وشەى دلسۆز بوو بە گوزارەو سيفەتئىكى داوۋتە پال
دايك.

۶. لە پستەى (سەردار تۆلازەكى پەوشەنبەرە). وشەى سەردار ناو،
نېھادە چونكە سيفەتئىكى دراوۋتە پال، وشەى (۵) كارى ناتەواو بە
ياريدەى وشەى پەوشەنبەر بوو بە گوزارەو سيفەتئىكى
داوۋتە پال سەردار.

۷. لە پستەى (تۆوگە شىن دەبىت). وشەى تۆوگە ناو، نېھادە
چونكە خەبەرئىكى دراوۋتە پال، وشەى دەبىت كارى ناتەواو بە
ياريدەى وشەى (شىن) بوو بە گوزارەو خەبەرئىكى داوۋتە پال
تۆوگە.

۸. لە پستەى (فەرھەنگى ھەمبەنە بۆرىنەى ھەژار بە سوودە). وشەى
فەرھەنگ ناو، نېھادە، چونكە سيفەتئىكى دراوۋتە پال، وشەى
(۵) كارى ناتەواو بە ياريدەى وشەى بە سوود بوو بە گوزارە
سيفەتئىكى داوۋتە پال فەرھەنگ.

۹. لە پستەى (قوتاببىيەگە دەبىت بە پزىشك). وشەى قوتاببىيەگە
ناو، نېھادە، چونكە خەبەرئىكى دراوۋتە پال، وشەى (دەبىت)
كارى ناتەواو، بە ياريدەى وشەى پزىشك بوو بە گوزارەو
خەبەرئىكى داوۋتە پال قوتاببىيەگە.

۱۰. لە پستەى (زىستان سارە). وشەى زىستان ناو، نېھادە، چونكە
سيفەتئىكى دراوۋتە پال، وشەى (۵) كارى ناتەواو بە يارمەتى
وشەى (سار) بوو بە گوزارەو سيفەتئىكى داوۋتە پال زىستان.

کهوابوو: له پرستۍ کارۍ ناتواو دا بنچینه‌ګانۍ پرسته بریتین له (نیهاد،
ګوزاره).

ده ستور:

پرسته لسمر دوو بنچینه دادمه‌زړت نیمګر په‌کټګیان لاپریت پرسته
تڼک دمحبتو له مېمېسته‌ګمۍ ناګمین.

ا- نیمګر کارۍ پرسته‌ګه کارۍکی تېواو بوو، بنچینه‌ګانۍ پرسته بریتین
له (بکمر، ګار).

ب- نیمګر کارۍ پرسته‌ګه کارۍکی ناتېواو بوو، بنچینه‌ګانۍ پرسته
بریتین له (نیهاد، ګوزاره).

بکمر، تېو ګسمېه یا تېو شتمېه ګه لېرسته‌دا کارۍکی ګردووو پان
کارۍک دمکات، یا کارۍکی دددرېته پان.

ګار، تېومېه ګه ګردومېه‌ک نېشان دداتو دددرېته پان ګمېټک یا
شتېټک.

نیهاد، تېو ناوېه یا تېو چېناوېه ګه لېرسته‌دا څمېهرېک یا
سېفتمېټکی دددرېته پان به‌لام به هیچ کارۍک هه‌لناستی.

ګوزاره، بریتیه له کارۍ ناتېواو به پارمېتۍ وشه‌پګی تر څمېهرېک
یا سېفتمېټک دداتو پان نېهادموه.

راھبەتانی (۱)

لەم پەستانەى خوارەو دا بنچینەکانى پەستە دیاریخەو جۆرەکەى
نیشان بەدە:

۱. نێرگەز کولیکەکا سەپپە.
۲. باخەوان گولە دەچینت.
۳. گۆچەرین جافان دچنە نۆزانان. (جاف- عەشیرەتیکى کوردە)
۴. ئاوەکە دەبێت بە سەھۆل.
۵. ھەنگ شیلەى گولە دەمژیت.
۶. راستى سەر دەکەوێت.

راھبەتانی (۲)

پێنج پەستە بەینەو بە مەرجێک بنچینەى سێیانیان (بگەرو کا)
بێتو بنچینەى دووانیان (نیھادو گۆزارە)بێت.

راھبەتانی (۳)

ئەم کارانە بخە بۆشاییەکانى خوارەو:
(پشکوت، بەزاند، درێژکرد، پاگەياند، دەست پێکرد، گرتەو، ھاتن)
گەلى کوردستان شیرانە پاپەپنە مەزنەکەى بەھارى (۱۹۹۱)ز
..... ھێزى شەپى بە ..... مۆژدەى سەرکەوتنى .....
غونچەى ئازادى کە خۆپنى شەھیدان ئاودرابوو دەمى ..... کامەرانى
بالى خۆى و ھەموو لایەکى ..... پەرلەمان و حوکومەتى کوردستان
..... کایەو.

راهبناهی (۴)

نهم پستانه‌ی خواره‌وه شیبکه‌وه (شلۆفه بکه‌فه):

۱. شهرمین ده‌چیت یق قوتابخانه.

۲. باخه‌وان سیوه‌که‌ی فروشت.

۳. به‌هاری کوردستان په‌نگینه.

كار

۱- كارى تەواو

۱. گاۋەى ئاسىگەر شۇرشى لە دىزى زۆردارى بەرباگرد.
۲. دايگى شەھىد فرىتسىگى خوتىن دەپتۇت.
۳. كورد بە ئازادى ئەندامى پەرلەمانى ھەلئازد.
۴. شرىنى پەز دۇشى.
۵. ئىۋەى تىكۆشەر سەر دەگەون.
۶. ئاراسى ماسى دىناۋ گۆمىدا گوت.

پ- كارى ناتەواو

۱. دراۋى سېى بۇ پۇزى رەشە.
۲. ئاگر نىشانى جەزنى نەورۇزە.
۳. گولە سېسەكە جوان بوو.
۴. ئاۋى گۆزەكە سارد بوو.
۵. چىمەنەكە سەۋز دەپت.
۶. ھەر دەۋەنە دەپت بە دار.

خىستىنە رۇۋ:

لەوانەى پېشۋودا خوتىندىمان كە رىستە لەسەر دوو بىنچىنە پىنگىدېت
ئەۋىش بىنچىنەى رىستەى، كە (بىكرو كار)؛ ئەگەر سەبىرى رىستەكانى

سەرۆه بگهین، ده‌بینین هه‌موویان له‌سەر ئه‌و دوو بنچینه‌یه
 پێکھاتوون و هه‌ر یه‌کشیان، واتا و هه‌به‌ستی ته‌واو ده‌دات به‌ ده‌سته‌وه،
 ئه‌گه‌ر سه‌رنج ده‌ینه‌ پسته‌کانی به‌شی (أ) ده‌بینین (به‌رپا‌کرد،
 ده‌پۆشیت، هه‌لبژارد، پۆشی، سه‌رده‌که‌ون، گرت) هه‌موویان کارن و هه‌ر
 یه‌که‌یان کرده‌وه‌یه‌کیان نیشانداده‌ یان نیشانی ده‌دات و دراه‌ته‌ پال
 که‌سیک، که‌ (به‌که‌) ده‌که‌یه‌تی، هه‌روه‌ها هه‌ر یه‌که‌یان به‌ ته‌نیا مانای
 ته‌واو سه‌ربه‌خۆیان هه‌یه، بۆیه‌ به‌و کارانه‌ ده‌گوتریت کاری ته‌واو
 (نه‌لکا‌ون به‌ وشه‌ی تروه‌وه).

جا ئه‌گه‌ر سه‌رنج ده‌ینه‌ پسته‌کانی به‌شی (ب)، ده‌بینین (ه) له
 پسته‌ی یه‌که‌م و دووه‌مدا (بوو) له‌ پسته‌ی سێیه‌م و چواره‌مدا (ده‌بی‌ت)
 له‌ پسته‌ی پێنجه‌م و شه‌شه‌مدا، هه‌ر یه‌که‌یان بوودانیکیان نیشانداده‌ یان
 نیشانی ده‌ده‌ن، به‌لام هه‌ر کارێک له‌م کارانه‌ به‌ ته‌نیا واتای ته‌واو
 نابه‌خشیت، به‌لکو پێویستی به‌ یارمه‌تی وشه‌یه‌کی تر هه‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ی
 واتاکه‌ی ته‌واو واتادار بی‌ت یان بلی‌ین و ه‌کو کار ئه‌رکی خۆی ببینی‌ت،
 بۆیه‌ به‌و کارانه‌ ده‌گوتریت کاری ناته‌واو.

ده‌ستوور:

پسته‌ له‌سه‌ر دوو بنچینه‌ داده‌سه‌رزیت، بنچینه‌ی یه‌که‌م، بکه‌روه
 بنچینه‌ی دووه‌م، گاره‌، گاریش دوو جو‌ره‌،

1. گاری تەواو، ئەمۇ كارمەيە گە بەيى يارىدە، گىردەمەيەك نیشان دەدات و دراوتە پالان كەسىك يا شتىك گە (بىكمەرە) كەپەتى و ماناي تەواو و سەربەخۇي ھەيە، پىئويستى بە وشەيەكى دىكە نىيە...
- بە- گارى ناتەواو، ئەمۇ كارمەيە گە گىردەمەيەك نیشان دەدات بەلام بە يارىدەي وشەي دى دەتوانىت ھەوالىك پان سىفەتلىك بداتە پالان بىكمەرەگەي .^(۱)

گارى ناتەواويش لە سى شىووە تافىدا خۇي دەنۆنىت:

۱. (۵)؛ بۇ دەمى رانەبوردووى (ئىستا).
۲. (39۶)؛ بۇ دەمى رابوردوو.
۲. (دەپىت)؛ بۇ دەمى رانەبوردوو (ئايىنە).

(سەرچاوە / زمان و ئەدەبىي كوردى
پۆلى يەكەمى ناوەندى - سلىمانى)

(۱) ئەم ھەرلە پان سىفەتە دەنۆتتە پالان (نەھاد) .

راھبىنانى (۱)

لەم پىستانەى خوارەو، دا (كارى تەوا) - كارى ناتەوا) دەريھىنە:

۱. دەستى ماندوو لەسەر سىكى تىرە.
۲. كوردستان بە قوربانيدانى پۇلەكانى پزگار دەبىت.
۳. درۆزىن دوژمنى خوايە.
۴. مالى ئىو، خۇشبوو.
۵. پىوى دەمى نەدەگەيشتە ترى دەيگوت ترشە.
۶. چەم بى چەقلە نايىت.
۷. دەولەمەندى بە دلە بە مال نىيە، گەورەيى بە عەقلە بە سال نىيە.

راھبىنانى (۲)

(كراسە سىپىيەكە پىسە)

۱. كارى پىستەكە دەريھىنە، چ جۆرىكە؟ لە چ دەمىكدايە؟
۲. كارى پىستەكە بگۆرە بۆ دەمى پابوردوو پاشان پىستەكە بنووسەو.
۳. كارى پىستەكە بگۆرە بۆ دەمى پانەبوردوو (ئايندە) پاشان پىستەكە بنووسەو.

راهیتانی (۳)

له مانه ی خواره وه دا، کاری ته واو و ناته واو جیا بکهر وه، له واییدا
بیانخهره پسته وه.

(ده وه ریت، سارد بوو، گریا، ده بیت، ه، فیشکاندی)

راهیتانی (۴)

شیکردنه وه:

۱. منداله که پیده که نیت.

منداله که: ناوه، گشتییه، بکهره.

پیده که نیت: کاری ته واوه رانه بردوه.

یت: جیناوی که سی لکاوه، بۆ که سی سیتییه می تاک، ده که پیتته وه بۆ بکهر.

۲. تۆش ئه م پستانه ی خواره وه شیبکهره وه:

۱. تری پینگه یشت.

۲. سیوه که مززیوو.

لیکدانه ومی وشه کان:

پهز : میگل، مه پو بزن

دنا گومیدا : له ناو کزماوه که دا

نه ده که یشت : نه ده که هشتی

چه قه ل : تویری

گه وره یی : مه زناتی

پینگه یشت : پینگه می

(دىيارخەرى ناۋ- تەۋاۋكەرى كار)

۱. دايىقى شەھىد فرىتىسكى خوتىن دەريزىت.
۲. برادەرى ئازاد بە يەكەم دەرجوۋ.
۳. ھەئالى من ب لەز ھات^(۱).
۴. قوتايى زىرەك ھۈنراۋەكان لەبەر دەگات.
۵. مەۋقەت باش لە تەنگايدا دەردكەفن.
۶. مامۇستاي ئىۋە كىتەكان داۋەش دەگات.
۷. ۋالەكەمان بە زانست پىش دەگەۋىت.
۸. براىى تە چىرۆك ئىسىيە.
۹. مە كىتەب ژۈي ۋەركوت.
۱۰. دوشتا ھەققىرى ب پىتە.

خستنه روۋ:

پىشتەر شەۋەمان زانى كە پىستە لەسەر دوۋ بىچىنە دادەمەزىت.
(بەكر، كار) يا (نىھاد، كارى ناتەۋا) ئىنجا ئەگەر سەيرى پىستەكانى
سەرەۋە بگەين، دەبىنەن:

---

(۱) ب لەز ھات = خىراھات، بە پەلە ھات.

۱. پەيغ^(۱) يان وشەي (دايك، برادەر، ھەڧال، قوتايى، مىڧۇڧ، مامۇستا، ولات، برا، ھە). ھەر يەككىيان لەو شوپىنەدا دەۋرى بگەريان بىنيۋە، وشەي دەشت دەۋرى نىھادى بىنيۋە.

۲. پەيغى (دەپىژىت، دەرچوو، ھات، لەبەر دەكات، دەرەكەڧن، دابەش دەكات، پىش دەكەۋىت، ئىسسىيە، ۋەرگرت، ە). ھەموويان (كارن).

۳. لەم پستانەدا بىچگە لە بنچىنەكانى پستە ھەندىك وشەي دىكە دەبىنرەت ئەمانە تەۋلۈكەرن بۇ تەۋلۈكەرن زىادە واتاي دىكە ھىتراۋنە تە ناۋ پستەكانەۋە.

۱- لە پستەي (دايكى شەھىد فرمىسكى خوينىن دەپىژىت). وشەي شەھىد ناۋە، ديارخەرى ناۋى (دايك، ە)، چونكە واتاي وشەي دايكى تەۋلۈكەردۈۋە كە (بگەن، ە)، پەيغى (فرمىسك) ناۋە ديارخەرى كارى (دەپىژىت)، ە. واتە بەركارە. چونكە واتاي كارەكەي تەۋلۈكەردۈۋە كارىگەرىيەتى كارەگەشى كەۋتۇنە سەر. وشەي خوينىن ناۋەلناۋە ديارخەرى ناۋى فرمىسكە، چونكە واتاي وشەي فرمىسكى تەۋلۈكەردۈۋە.

۲- لە پستەي (برادەرى ئازاد بە يەكەم دەرچوو). وشەي ئازاد ناۋە ديارخەرى ناۋى برادەرە چونكە واتاي وشەي برادەرى تەۋلۈكەردۈۋە كە (بگەن، ە). وشەي بە يەكەم ھاۋەلكارە

---

(۱) پەيغ - وشە.

تەۋاۋكەرى كارى (دەرچۈر)بە چۈنكە واتاى كارەكەى زىاتر پوۋن
كردۆتەۋە.

۳- لە پستەى (هەڤالى من ب لەز هات)

ۋشەى (من) جىناۋە، ديارخەرى ناۋى (هەڤال)ە چۈنكە واتاى
ۋشەى هەڤالى تەۋاۋكەرىۋە كە (بەس)ە، ۋشەى بەز ھاۋەلكارە
تەۋاۋكەرى كارى (هات)ە چۈنكە واتاى كارەكەى زىاتر پوۋن
كردۆتەۋە.

۴- لە پستەى (قوتابىيى زىرەك ھۇنراۋەكانى لەبەر دەكەت).

پەيلى (زىرەك) ھاۋەلناۋە، ديارخەرى ناۋى قوتابىيە، چۈنكە واتاى
ۋشەى قوتابى تەۋاۋكەرىۋە كە (بەس)ە ۋشەى ھۇنراۋەكان ناۋە
تەۋاۋكەرى كارى (لەبەر دەكەت)ە، واتە بەركارە، چۈنكە واتاى
كارى (لەبەر دەكەت)ى تەۋاۋكەرىۋە كارىگەرىيەتى كارەكەشى
كەوتۆتە سەر.

۵- لە پستەى (مروڧىت باش ل تەنگاڧىادا دەرەكەڧن).

ۋشەى باش ھاۋەلناۋە ديارخەرى ناۋى (مروڧ)ە، چۈنكە واتاى
ۋشەى (مروڧ)ى تەۋاۋكەرىۋە كە (بەس)ە. ۋشەى ل تەنگاڧىادا
ھاۋەلكارە تەۋاۋكەرى كارى (دەرەكەڧن)ە، چۈنكە واتاى كارەكەى
تەۋاۋكەرىۋە.

۶- لە پستەى (مامۇستاي ئىۋە كىتپەكان دابەش دەكەت)

ۋشەى ئىۋە جىناۋە ديارخەرى ناۋى مامۇستايە، چۈنكە واتاى
ۋشەى مامۇستاي تەۋاۋكەرىۋە كە (بەس)ە. ۋشەى كىتپەكان ناۋە،

- ته‌واوگه‌ری کاری (دابه‌ش ده‌کات)ه. واته به‌رکاره، چونکه واتای کاره‌گه‌ی ته‌واوگر دووهو کاریگه‌رییه‌تی کاره‌گه‌شی که وتۆته سه‌ر.
- ۷- له پسته‌ی (ولاته‌که‌مان به زانست پێش ده‌که‌وێت).
- وشه‌ی (مان) جێناوه، دیارخه‌ری ناوی (ولات)ه چونکه واتای وشه‌ی (ولات)ی ته‌واوگر دووهو که (بگه‌)ه. وشه‌ی زانست ناوه ته‌واوگه‌ری به یاریده‌ی کاری (پێش ده‌که‌وێت)ه چونکه واتای کاره‌گه‌ی به یارمه‌تی ئامرازی په‌یوه‌ندی (به) زیاتر پوون کردۆته‌وه.
- ۸- له پسته‌ی (برایێ ته‌ چیزۆک نفیسییه).
- وشه‌ی (ته) جێناوه، دیارخه‌ری ناوی (برایه)، چونکه واتای وشه‌ی (برای) ته‌واوگر دووهو که (بگه‌)ه. وشه‌ی چیزۆک ناوه، ته‌واوگه‌ری نفیسییه، واته به‌رکاره چونکه واتای کاره‌گه‌ی ته‌واوگر دووهو کاریگه‌رییه‌تی کاره‌گه‌شی که وتۆته سه‌ر.
- ۹- له پسته‌ی (کتیپ ژوی وه‌رگرت).
- وشه‌ی کتیب ناوه دیارخه‌ری کاری (وه‌رگرت)ه واته به‌رکاره چونکه واتای کاره‌گه‌ی ته‌واوگر دووهو کاریگه‌رییه‌تی کاره‌گه‌شی که وتۆته سه‌ر، وشه‌ی (وی) جێناوه ته‌واوگه‌ری به یاریده‌ی کاری (وه‌رگرت)ه.
- چونکه واتای کاره‌گه‌ی به یارمه‌تی ئامرازی په‌یوه‌ندی (ژ) زیاتر پوون کردۆته‌وه.
- ۱۰- له پسته‌ی (ده‌شتا هه‌فلێری به‌ پێته).

وشه‌ی هه‌فلیری ناوه، دیارخەری ناوی (دەشت)ە، چونکە واتای
 وشە‌ی (دەشت)ی تەواوکردووە کە نیهاده، وشە‌ی (بە پیت)
 هاوہ‌لناوہ تەواوکەری کاری ناتەواوی (ە)یە.

دەستوور:

تەواوکەر، ئەو وشە‌یە یان ئەو وشانە‌یە کە لە‌پێستدا دە‌پێترێن
 بێ‌جگە لە‌ بن‌چینە‌کانی پێستدا.
 تەواوکەر دوو جۆرە:

- ا- تەواوکەری یان دیارخەری ناو، بڕەتیپە لە (ناو، جێ‌ناو، هاوہ‌لناو)
- ب- تەواوکەری کار، بڕەتیپە لە (بەرکار، تەواوکەری بە‌پاریدە، هاوہ‌لکار).

را‌هینانی (١)

لە‌م پێستە‌ی خوارە‌وە‌دا تەواوکەری ناو و تەواوکەری کار دە‌ر‌بە‌پێنە:

١. مرقی زانا پیش دە‌کە‌وێت.
٢. چیاکانی کوردستان بە‌رزن.
٣. بازارم گۆزارە‌کە‌ی میناوە.
٤. پار چووین بۆ سە‌یران.
٥. بازنێ زێ‌ب نرخە.
٦. دارا کتێ‌پە‌کە‌ی لە‌ کتێ‌بخانە‌ کە‌ی.

راهبنانی (۲)

نەم وشانە لە پستەدا بەکاربەیتە بە مەرجێک بێنە دیارخەری ناو.
{ پەز، گول، چیشت، بە پەل، بە دوووم، زانست، کارگە، پوویار }

راهبنانی (۳)

نەم وشانە لە پستەدا بەکاربەیتە بە مەرجێک بێنە تەواوکەری کار.
{ پەز، گول، چیشت، بە پەل، بە دوووم، زانست، کارگە، پوویار }

راهبنانی (۴)

نەم پستانەیی خوارەووە شیبکەووە (شلۆفە بکەووە):

۱. ئازادی برادەرم کتیب دەفرۆشیت.

۲. دارفان داران دێن.

۳. سەرھید کتیبەکەیی لە کتیبخانە وەرگرت.

- ناساۋ -

ئەم ئوۋسىنە بېغۇنئەۋە:

(سەرەتاي بەھار بوۋ، تازە گۈلۈ ۋ لالەي ئەۋە دەشت ۋ دەره سەريان دەرىختا بوۋ، بە دەم شە باي فېتك يېتەكەنن. تېرگىزۈ بەيۈن ۋ مىلاقە ۋ شىر ئەۋ ئاۋەيان خەملاند بوۋ. بەرخ ۋ كارىلە دەميان لە گىيە بەھارى ئابوۋ، قاسپەي گەۋ لە تروپىك ۋ قەد پالەكاندا دەنگى دەدايەۋە، ھەتاي نەۋرۇزى لە لوۋتگەي چىا بېندەگەي ئەۋ بەر گۈندەكەمان ھەلات. تېشكى زىۋىنى بەسەر بەفرى لاپائى شاخەكاندا، بەسەر لالەزارۈ گۈلزارى ئەۋ ئاۋەدا پەخش گەرد. كۈرۈ كىچ، لاۋۈ پىرى گۈندى مەتيگرا خۇيان بۇ سەيرانى نەۋرۇز ئامادە كەردىۋ، دەستە ۋ كۆمەل پىكفە بەرەۋ سەيرانكى ئاۋچەكە دەچۈۈن. خەلك لە گۈندەكانى دەروۋبەرىش پوۋيان لەۋ سەيرانگاپە گەرد، لەۋى ھەموۋ بە يەك دل گۇرانى ۋ ستران ۋ سروۋدىان بۇ ئەۋ جەزئە ئەتەۋەيە دەچراند، مەن ۋ گاۋەي برادەرىش پوۋمان لەۋى گەرد. شايبى ۋ گۆلەند دەستى يىگەرد، سى پىتى ۋ پەشەلەك، شىخانى ۋ سۈسكەيى، سەماۋە لە ھەموۋ لايەك جۇشدرائ چا خوراپەۋە، دىسان كۈرۈ كىچت گۈندىيان دەستيان تىك گەرتن ۋ زەماندو ھەلپەركى دەستى پىتى گەردەۋە، ئىقارنى، ھەموۋ بە دلىكى پىر لە خۇشى ۋ شادى، بە ئازادى ۋ ئەناھى بەرەۋ گۈندىن خۇ گەرانەۋە باش ئەۋەي چاۋيان بە جوانى بەھار گەشاپەۋە).

خستنه روو:

نه گړ سه رنج بدهينه نه ده دهغه نه ده بيبه ي سه ره وه ده بينين په يښو
بيژه ي وای تڼدايه که:

۱. هه نديکيان ناوی گياندارتک ديار ده که ن (ناژهل بي يان پوهه) وهک
(به رخ، کاريله، نيرگړ، ميلاقه، شلير).

۲. يان وشه ي وا هه يه له ناو نووسينه که دا که ناوون بق شتي بي گيان
وهک (نان، سه ماوهر، چا).

۳. هه ندي په يښي تڼدايه که ناوون بق ديارى گردنى جيتگاو شوين وهک
(گونډ، سه يرانگا).

۴. ديسان نووسينه که په يښي وای تڼدايه که ناوی که سيکي ديارو
تايبه تي پيشان ده دا وهک (کاوه).

۵. هر له نووسينه دا جوړه وشه ي وا بهرچاو ده که وي که بيرتک يان
هه ستيک پيشان ده ده ن وهک (خوشى، شادى، نازادى، ته ناهى،
جوانى).

به م جوړه هر وشه يه که له وانه ي که دهرمان خستو نيشانمان دان
بق دهرپړنى مه به ستيک به کارمان هيتاون، پتيان ده لتين (ناو).

دەستوور:

ناو وشەو بېزمىڭكە بەگاردىت بۇ ئاۋنان و دىھارى گردن و بېشاندىنى
 گياندارىڭ (مروڧ بى، ئازم)، يان پرووك) يان بى گيانىڭ (شت بى يان
 شوپن) يان برو مەبەستىڭ.

راھىتىنى (۱)

لەم پستە و ھۆنراۋانە دا ناۋەكان دەست نىشان بگە و ئىنجا بىيان
 نويسەۋە:

۱. پىس ھ-^(۱) دىي بۇست^(۲)، دوژمن ئابى دۇست.
۲. مەن جوتيارم، مەن جوتيارم
 مەن لەگەل ھەتاۋ ھاۋكارم
 مەن بە ئارەق و ئەۋ بەتەن
 دامان پشتوۋە بىناخەى ژىن
۳. ئاگر نىشانەى جەژنى نەۋرۇزە.
۴. ئەۋ ئەرخەۋانە جوانە   كە لە گردى سەيوانە
 بەپىزە ئەۋ كچانە   ۋەك قومرى^(۳) دەۋريان داۋە.
۵. دلبەرى ئىرق سەحەر ئاقىتە جەرگى مەن دوۋ دۇخ
 يەك لىسینە يەك لىل دا لەۋ ژمەن تىن ئاخ و ئۇخ

---

(۱) پىس ھ- پەتەن، پىش

(۲) بۇست= پست

(۳) قومرى= بالندەيەكى دەنگ خۇشە لە كۆتر بچوركتە.

راهبناڻی (۲)

بهم بڙشاییانه به ناویک پر بکوه:

۱. هه ولیز ..... هه ریڼی فیدرالی کوردستانی عراقه.
۲. ههنگ شیلوی ..... دهه مزیو ..... دروست دهکا.
۳. شانق ..... ی گهله.
۴. .... نه ندامی دیتنییه.
۵. ئافا ..... ژ به غرو بارانی پهیدا دبیت.

راهبناڻی (۳)

نهم ناوانه له پسته دا به کاریه پته:

۱. پاستی ۲. هه نار ۳. په زقان ۴. براندوست ۵. هه له بجه

راهبناڻی (۴)

۱. بارام نووست.

بارام: ناوه، بکوه

نووست: کاره، راپور دووه

۲. نهم پستانه شی بکوه وه:

۱. شیلان هات.

۲. شیروانی هه رمی خار.

(۱) میلاقه - جزره گولیکي چیاپیه.

(۲) تروپک - لوتکه، سه ری چیاپ.

(۳) قه دپاله کان - لا پالی چیاپ.

(۴) په خش کرد - به لاف کر، بلاوی کرده وه.

چۆرەكانى ناو

۱- ناو لەرووى ناوەرۆكەوه

ناوى تايپەتى: گشتى - كۆمەل

لەوانەى پەروەردەى نىشتەمانیدا مامۇستا گوتى:

((ھەرىتى فیدرالى كوردستانى عىراق ئانگو باشورا كوردستانى،
لەدواى راپەرېنى بەمارى ۱۹۹۱از گۆزايىكى زۆرى بە خۆو دېت، ئەف ھەرىمە لە
چوار پارێزگا يىك دېت، ھەولېرو سىلمانى و كەرگوك و ھۆك، چەند قەزايىكى
تريش ھەن كە بەشېكن لەو ھەرىمە وەكو خانەقەن و شەنگارو بەدرە. لە ساوہى
ئەو چەند سالەى رېتەبەريا كوردى گەليك پرۆژەى ئاوەدانکردنەو ھاتتە جى
بەجى كردن. سەدان باژىرو گوندو دى نۆژەن كرانبەو سەر لەنوو ھاتن
ئافاكرن، سەدان كېلۆمەتر بى و بان دروستكران. ژمارەيەكى زۆرى كارگەو
كارخانە كەوتەووە گەر، بايەخ درا بە كاروبارى چاندن و كەشوكال بە
فەژياندا سامانى ئازەل و بەخيوكردى سەرو بزن و پەزو گاو چىك و
مريشك. پەرلەمانى كوردستان و حكومەتى ھەرىمە ژى ھاتن دامەزراندن.
گەلى كورد لەم بەشى كوردستاندا دەسلەتتى گرتە دەست.

دوو زانگوى ئازە لە سىلمانى و ھۆك و دەيان قوتابخانەو خاندنگە كرانبەو.
ئازدارا كچا مەن و سەرىستى براىى وى لەم دوو زانگۆيەدا دەخوئىن. كۆمەلى
كوردەوارى لە گەليك لاينەووە پيش كەفت. لەبەر ھەندى پتويستە بە دل و گيان
ئەزموونى ديموكراتى گەلى خۆمان بپاريزين و ھەموو بىين بە سەرياز بۆ
پاراستا ئان دەستكەفتان).

خستنه رڼو:

نه گەر به وردی په یفه کانی ماموستای پوره وده ی نیشتمانی
بخوینینه وه، ده بین چنډ رسته یه کی ټیډایه وه کو:

۱. نه ه رتیه له چوار پاریزگا پټک دټن ه ولیرو سلیمانی و که رکوک و
دهوک.

۲. سه دان باژیرو گوندو دئ نژده ن کرانه وه و سر له نو هاتن نا فاکرن.

۳. بایه خ درا به کاروباری چاندن و کشتوکال و به نه زیاندا سامانی
ناژده لو به خټوکردنی مه پو بزن و په زو گاو چیل و مریشک.

۴. نازدارا کچامن و سه ربه ستی برایی وئ له م دوو زانکویه ده خوینن.

۵. گه لی کورد له م به شه ی کوردستاندا ده سه لاتی گرته ده ست.

دیسان نه گەر به وردی به رئ خق بدینه رسته کان ده بینن:

له رسته یه که مدا ناوی چنډ باژیرو شاریک هاتوه که ده که ونه

هریمی کوردستان وه (هولیر، سلیمانی، که رکوک، دهوک) که هر
یه ک ژوان، ناوه بق شاریکی دیاری کراو ناوه که ده بیته ناوی تاییه تی.

له رسته ی دوو مدا وشو بیژه کانی (باژیر، گوند، دئ) هر یه که یان

ناوه به سه ر ه موو گوندو دئ و باژیریکدا داپاوه چونکه له یه ک
په گزن، بقیی نه و جوره ناوانه پییان ده گوئری ناوی گشتی.

له رسته ی ستیه میش دا دیسان بیژه کانی (مه، بزن، په ز، گا، چیل،

مریشک) که چانه ورو گیاندارن، ناوی گشتین چونکه بق په گزی نه و
گیاندارانه و بق تا که تا که یان به کار دئ.

لە پستەى چوارەمدا وشەكانى (نازدار، سەرىست) دوو ناوڤ كە بۆ
 دوو كەسى ديارى دەست نیشان كراو بەكارهاتوون پېيان دەگوتىڭ
 ناوى تايپەتى.

لە پستەى پېنجەمدا وشەى (گەل) لە پۋالەندا تاكە بەلام لە
 ناوەرۆك و واتادا (كۆپە)، چونكە بېژەكە تېكرا ئەو ھەموو كەسە
 دەگوتىڭ كە پېكە پېيان دەگوتىڭ گەل، ئەو جۆرە ناوەرۆك پىتى
 دەگوتىڭ ناوى كۆمەل.

دەستۇر:

ناو لە رووى ناوەرۆكەو دەگوتىڭ بە سى جۆرە:

۱. **ناوى تايپەتى:** ئەو ناوئە كە بەتايپەتى بەگاردىت بۆ ناوانى

كەسەك يان شىكى يان جىن شوپىنىكى ديارى كراو تايپەت وەك:

(ئەفەن- شېركۆ- نازدار- ھەندىرەن- مەتىن- دھۆك- كەركووك- كورد)

ناوى تايپەتەش بۆ ھەمە:

ا. ناوى كەسان بېت.

ب. ناوى پووبارو جىاو شارو گوند بېت.

ج. ناوى ولاتو مىللەت بېت.

۲. **ناوى گەشى:** ئەو ناوئە كە بۆ ھەموو ئەو گياندارو بى گيانانە

بەگاردىت كە خودانى يەك رەگەزنو ناوئەكە بەسەر تېكراو بەسەر

تاكە تاكەى ئەو رەگەزانە داپراو. ئەو جۆرە ناوئەش بۆ ھەمە:

ا. بۆ كەسان بەگاربېت وەك: مامۇستا، كچ، كور، داپك.

- ب. بۇ ئاۋەلەن بالىنىمۇ پۈۈمەك مېۋە بەكاربېت ۋەك، شېر، گۈرگ،
ماين، ھىچ، پەز، گەۋ، كۆتەر، مراۋى، گەتە، جۇ، سېۋ، ھەنجىر.
- ج. بۇ شتان بەكاربېت (بى گيان) ۋەك، بەرد، دار، جىيا، پۈۋىار، خانوۋ.
- ز. ناۋى كۆمەل، ناۋىكە بە پۈۋەت تاك پېشان دەما بەلام لە ناۋمىۋك
ۋاتى كۆ دەپەخشى، ئەم جۆرە ناۋمىش بۇى ھەپە،
- ا. بۇ كۆمەلئەك گەس بەكاربېت ۋەك، لەشكر، گەل، مېللەت، ھۆز،
دەستە، چىن، تىرە.
- ب. بۇ ھەزمەرك گياندارو پۈۈمەك بەكاربېت ۋەك، گاران، مېگەل، پەۋە،
گەلە، ران، گاگەل، كەرى پەزى، پەفد (رەفدا گۈرگان)، پەز، جەپەك،
دەسك، قامەك.

راھىتئانى (۱)

جۆرى ئەم ناۋانە نېشان بەدە:

پىياۋ، زۆزك، قوتابى، جەن، نېرگىز، ئەخمەدى خانى، مېگەل،
مېللەت، زەردەشت.

راھىتئانى (۲)

لەم پارچە ھۇنراۋەيدا ناۋەكان دەست نېشان بەدە جۆرەكانىشىيان
دىار بەخە.

بۇ پۇڭى نەۋرۇز سى چەپك	لە نېرگىز گۈلى ناسك
ئەكەم بە دىارىيەكى جوان	بۇ گەل كوردى قارەمان
گۈللە سوۋرەى پارچەى دل	ھى دلىك كە كەۋتە ژىرگن

دلی نه ولاوه ی بق میلله   جه پانیان^(۱) له گه ر دنیا په ت
 چرای گیانیان کوزانه وه   شه مال جه سته ی شه کانه وه
 نه م چه پکه گولہ ی من پیشکesh   به وه ی گر نه گریته باوه ش
 به ولاوانه ی که بق وده تن   له خه پاتا پشوو ناده ن
 بق ژینی کورد بوون به پیشه نگ   بوون به مه شخه لی شه وه زه نگ

راهبنانی (۳)

نه م بق شایبانه به ناویکی گشتی پر بکه وه:

۱. باخه که مان ..... ی جوانی تیدایه.
۲. چه م بی ..... نابی.
۳. پتویسته ..... هه موو سالتیک له وانه کانی ده رجیت.
۴. .... له به سره زوره.
۵. .... نه خوشی بلاو ده کاته وه.

راهبنانی (۴)

و شه هیل به ژیر داهاتووه کان له م پستانه دای بکه وه:

۱. په زفانی په زئی خو ناا دا.
۲. له شکر سنوره کانی ولات ده پاریزی.
۳. سیقین به رواریا بناا و ده نگن.
۴. چه پکه گولیکم بق ماموستا برد.
۵. سلیمان شاری هه لمه تو قوریانییه.

(۱) جه پانیان له گه ر دنیا په ت = په تگ ل گه رده نی وی نا لاند.

چۈرەكانى ناۋ

ب- ناۋ لەروۋى ھەيۋەتە

ناۋى بەرجەستە ناۋى واتايى

جوتيارىك گىرايەۋە گۈتى:

((پۇژەكە زۆر ساردىبو، ھەيۋى پەش سەرتاپا ئاسمانى ناۋچەكەي
داپۇشيبو، زەۋى گەلەك تىتو بو، ئارەزوۋى بارانى دەگرد، لە ناكاو
گردى بە ھەۋرە تىرىشەۋ لىزەمى باران، جوتيارو شىئان و گاۋان، گەۋتە
خۇشى و شادى، چونگە كە بەفرو باران زۆر بو، گانياۋ دەردەبىن، ناۋى
جەم و پوۋنار زۆر دەبى، لە بەھاردا جوانى ھەموو لايىكى سىروشت
دەگرتەۋە، خەم و پەژارە لە دل نامىتى، ھىزو وزە دەگەۋتە گيانى
زىندەۋەرو چانەۋاران. لەم ۋەرزەدا بەرھەمى ئازەلان زۆر دەبى ۋەك
ماست و پەنپرو فرۇز لۇرو سەرتوۋ نىشك)).

خستە روۋ

لە خۋىندەۋەي ئەم نووسىنەي سەرەۋەدا چەند پستەيەك دىنە
بەرچاۋ ۋەك:

۱. پۇژەكە ساردىبو، ھەيۋى پەش سەرتاپا ئاسمانى ناۋچەكەي
داپۇشيبو.

۲. لەم ۋەرزەدا بەرھەمى ئازەلان زۆر دەبى ۋەك ماست و پەنپرو فرۇز
لۇرو سەرتوۋ نىشك.

۳. له ناکاو کردی به هورده تریشفه و لیژمه ی باران، جوتیارو شلفان و گاوان که وتنه خوښی و شادی.

۴. له به هاردا جوانی هه موو لاییکي سروشت ده گرتنه وه، خه م و په ژاره له دل نامینئ. پسته ی په که م هه ندیک ناوی تیدایه که نیعه لیژره دا مه به ستمان ناوه کانیش بریتین له (هه ور، ئاسمان) که له و ناوانه ن وه بهر په کیک له هه سته کانی مرؤف ده که ون ئه ویش هه سستی بینینه، له بهر هه ندئ ناوه کان پییان ده گوترئ ناوی بهرجه سته.

له پسته ی دووه میشدا کومه له ناویک هه ن که هه ر په که یان وه بهر هه سته یک یا پتر له هه سته یکي مرؤف ده که ون و پییان ده گوترئ ناوی بهرجه سته وه ک ماست، په نیر، فرؤ، لؤر، سه رتوو، نیفشک.

ئه گه ر له پسته ی سییه م رامینتین، ده بینین پسته که هه ژماره ک ناوی تیدایه، به لام ئه وی مه به ستمانه هه ر دوو ناوی (خوښی و شادی) په که له خو یاندا بوونی سه ربه خو یان نییه، ناکه ونه بهر په کیک له پینج هه سته که ی مرؤف به لکو ته نیا له بیرو خه یال و هزردا بوونیان هه یه، ناوه کانی ئه م چه شنه ش پییان ده گوترئ ناوی واتایی.

دپسان له پسته ی چواره مدا ناوه کانی (جوانی، خه م، په ژاره) وه بهر ئه و جوړه ناوانه ده که ون که له هزرو خه یالدا په یدا ده بن و بهر هیچ په ک له و پینج هه سته ی که مرؤف هه یه تی ناکه ون، بزیی به وان ئی ده گوترئ ناوی واتایی.

راھبىننى (۲)

لەم دېرە ھۆنراۋانەدا ھەر ئاۋىكى واتايى ھەيە دەرى بېتىنە،
جۆرەكەشى پىشانىدە:

۱. جوامىرى ھىمەت سەخاۋەت

مىزىنى ۋە غىرەت ۋە جەلادەت

ئەۋ خەتمە ئۇق قەبىلى ئەكراد

ۋان دانە بە شىرو ھىمەت ۋە داد

۲. ھەرىپىنا^(۱) دىت پىمى^(۲) كۆشكى زۆردارى

گەشىتىنە لوۋىكەي چىپاي پىزگارى

پەۋى^(۳) تەمى خەم ۋە مۇي پەۋارە

بوۋزانەۋە^(۴) ئەۋ ھەتىۋە ھەۋارە

۳. تېڭىشە دايم ھەر ۋەكە ھەنگ بە

لە مەيدانى ئۇن ئامادەي جەنگ بە

ئەۋا پىت ئەلئىم چاكي بزانە

زىيانى مەردى بارى گرانە

(۱) ھەرىپىنا - ھەر ئەۋەندەت زانى.

(۲) پىمى - پىما - ھەر قەت - پىۋخا.

(۳) پەۋى - پەۋىيەۋە - ئەما - پەۋى.

(۴) بوۋزانەۋە - زىيانەۋە.

راهبناسی (۳)

لهم پستانه هر ناویکی به رجهسته هیه دهست نیشانیان بکه:

۱. تریفه به یانیان هیلکه و نیفشك دهخوات.
۲. گهنو جو نوو به ره می زستانه ن.
۳. لبه هاری خونا^(۱) دکه فیه سه ره لکیت داران
۴. مه تینی دهستی حق ب ته نشوی^(۲) بری.
۵. جوتیاری زه فی کتلا.

راهبناسی (۴)

شیکردنه وه (شلقه کردن):

۱. که وه که ی خه سره و ده خوینیت.
- که وه که: ناوه، گتشییه، به رجهسته یه، بکه ره، ناسراوه.
- ی: نامرای دانه پاله.
- خه سره و: ناوه، تاییه تییه، ته واکه ری ناوی که وه که یه.
- ده خوینیت: کاره، رانه بوردوه.
- یت: جیناوی لکاوه، جینی که وه که ی گرتووه که بکه ره.

۲. نه م پستانه شی بکه وه:

۱. ترس مرقه ده ترقینی.
۲. خوینده واری چرای ژیا نه.

(۱) خونا = خونا، ناوگ، شهون.

(۲) ب ته نشوی = به ته نشوی.

نەرکی ناو لە پستەدا

پستەکان:

1. پیروۆت نانی خوارد.
- پیروۆتی نان خار.
2. گۆرەگەیی پیروۆت ئەندازیارە.
- گۆڕی پیروۆتی ئەندازیارە.
3. پیروۆت لە شاری هەولێر دیت.
- من پیروۆت لەزێری هەولێر دیت.
4. کتێبەگەم لە پیروۆت وەرگرت.
- من کتێب ژ پیروۆتی وەرگرت.
5. ئەم کتێب ئی پیروۆتە.
- ئەڤ کتێب با پیروۆتییە.
6. پیروۆت زیڕەگە.
- پیروۆت بی زیڕەگە.

خەستە ٩٩:

لە ئەم اشاکردن و سەرنجدانی ئەو کۆمەڵە پستەیی سەرەو، ژمارە ناویکمان دێتە بەرچاو وەک: (پیروۆت، نان، کوپ، ئەندازیار، شار، باژێر، کتێب).

ئەڭ ناوانە دەچنەو سەر جۆرىڭ لەو جۆرانەى ناو كە لەمە وپيش
 باسماڭ كردن. بەلام لە پووى ئەو ئەركەى كە بەو ناوانەمان سپاردووە،
 ھەر يەكەيان ئەركو كارىڭى جوداى ھەيە، بۆ نمونە:

ناوى (پىرۆت) لە پستەى يەكەمدا كارى نان خواردنەكەى دراوھتە
 پال، واتە كردەوھى خواردنى نانەكە لەلایەن پىرۆتەو جى بەجى كراوھ،
 لەبەر ھەندى ناوى پىرۆت بوو بە بگەر. ھەر ئەو ناوھى (پىرۆت) لە
 پستەى ژمارە دوودا ئەركەكەى گۆرانی بەسەردا ھاتووە، چونكە ئەگەر
 ھەر ناوى (كوپەكە)مان ھەيتابايە، لەوانە بوو بپرسى كە كوپەكە ئى
 گىيە؟ بۆيى پىرۆت بوو بە ديارخەرى ناوى (كوپەكە) واتە بوو بە
 ديارخەرى ناوىڭ كە بگەرە.

لە پستەى سىيەميشدا ديسان ئەركى (پىرۆت) گۆراوھ، لقىرىدا
 (پىرۆت) كەوتووتە بەر كارىگەرييەتى كارى تىپەپى (دیت)و بوو بە
 (بەركار) چونكە ئەگەر ناوى (پىرۆت)مان نەھيتابايە، نەمان دەزانى كى
 بپنزاوھ.

لە پستەى ژمارە چواردا ناوى پىرۆت بە ھۆى ئامرازى پەيوەندى
 (لە، ئ) بوو بە تەواوگەرى بە يارىدە.

ناوى (پىرۆت) لە پستەى پىنجەمدا بوو بە تەواوگەر بۆ كارىڭى
 ناتەواو كە ئەويش كارى ناتەواوى (ە)ى كاتى ئىستابايە، بۆيى (پىرۆت)
 بوو بە تەواوگەرى كارى ناتەواو.

له پسته ی ژماره شه‌شدا، ناوی (پیرۆت) سیفه‌تیک ی دراوته پال که
 ئه‌ویش زیره‌کیه. کاری پسته‌کش نات‌ه‌واوه، له‌به‌ر ئه‌وه ناوی (پیرۆت)
 لیره‌دا ده‌بیته نه‌باد.

که‌واته (پیرۆت) وه‌کو ناویکی تایبه‌تی له‌و پستانه‌دا شه‌ش شه‌رکمان
 پی‌س سپاردوه، هه‌روه‌ک له پسته‌کاندا ئاشکرا ده‌بن.

ده‌ستور:

ئه‌ركی ناو له پسته‌دا به‌پێی ئه‌و کاره‌ی که پێی ده‌سپێدری له گۆران
 دایه، به گشتی ناو له پسته‌دا ده‌بیته؛

١. **بکمری پسته‌که** ئه‌گه‌ر کاره‌که له‌لایه‌ن ناوه‌که‌وه حی به‌حی بکری.
٢. **به‌رکار** ئه‌گه‌ر کاریگه‌رپه‌یتی کاره‌که په‌کمه‌ر بکه‌وێته سه‌ر ناوه‌که،
 به مه‌رجێک کاری پسته‌که تیپه‌ر بیته.
٣. **دیارخه‌ری ناویکی دی**، که له‌م باره‌دا ده‌یژنی (دیارخه‌ری ناو).
٤. **تم‌واوکه‌ری بۆ ئامرازێکی په‌یوه‌ندی و ئه‌و کاته پێی ده‌گوتری**
(تم‌واوکه‌ری به یاریده)، له‌م باره‌دا په‌یتفه‌یه ئامرازێکی په‌یوه‌ندی
 بکه‌وێته پێش ناوه‌که‌و ناوه‌که ده‌بیته تم‌واوکه‌ری به یاریده.
٥. **تم‌واوکه‌ری کاری نات‌ه‌واو.**
٦. **نه‌باد** ئه‌گه‌ر خه‌به‌ریک یان سیفه‌تیک یان سیفه‌تیک درایه پال و کاری پسته‌که‌ش
 نات‌ه‌واو بوو.

راهبنانی (۱)

لەم پستانەدا ئەركى ئەو ئاوانە پيشان بەدە كە هيليان بەژئيردا كيشراوه.

۱. هاوین گەرمە.

۲. برام چوو بۆ دھۆك.

۳. شۆڤشغانان دوژمن شكاندن.

۴. شووشەى دەرهەمان دەبى پاك بىت.

۵. سەردارى وانە نغيسى.

۶. باران لە هەور پەيدا دەبى.

۷. ئەزەەر هەيفى جارەكى زەفيا توتنى ئافدە دەم.

راهبنانی (۲)

نموونەى پستەبى بۆ ئەم مەبەستانە بهێتەو:

۱. ئاویكى تايبەتى بووبیتە نیهاد.

۲. ئاویكى گشتى بووبیتە تەواوگەرى بەیاریدە.

۳. ئاویكى گشتى وەكو بەركار بەكار هاتبى.

۴. ئاویكى تايبەتى بووبیتە تەواوگەرى كاری ناتەواوى ئیستا.

راهبنانی (۳)

ئەم پستانە شلۆڤە بکە:

۱. كچا لەزگینی مامۆستایە.

۲. هەڤاڵم لە هەلەبجە دیت.

(جیناۋ)

۱. جیناۋى گەسى سەرىخۇ

نەم نووسىنەى خوارمۇه بىقۇنەدە:

((نىشمان ئىمەى لە باۋەشى خۇى گرتوۋەو لەژىر سىبەرىدا مەن و تۆ،
بە خۇشى و شادىمەۋە دەژىن. كوردستان ۋاۋىسى دىزىسى كوردە، باۋو
باپىرانى ھەموومان زادەى ئەم خاكە پىرۋزەن، ئەۋان ھەر لەبەرە بەدىانى
مىژۋى مۇقاپەتسەۋە، لەسەر خاكى پىرۋزى كوردستاندا دىۋ گوندىيان
ئادەدان كوردەۋە بە چاندەن و كشتوكالەۋە خۇيان خەرىك كوردەۋە. لە
مىژۋى كوردستاندا پىۋى مەزەن و پالەۋان زۆرەن. گاۋەى ئاسگەر نەۋونەى
تېكۋشەرى چەۋساۋەى مىللەتەگەمانە. ئەۋ بە بازۋى پۇۋاين و بە باۋەرى پىر
ھىزى، شىا تەخت و بەختى زوچاكى دىكتاتور سەرىگون بىكا. ئىسە پىۋىستە
شارەزى پالەۋانانى مىژۋى گەلى خۇتان بىن و ئەۋان بگەن بە نەۋونەۋ بە
پىشەرە بۇ خۇتان)).

خەستە رەۋ:

لە خۇيىندەۋەى ئەم دەقەى سەرەۋە ھەندەى وشەۋ بىژەى وامان
بەرچاۋ دەكەۋى گە شۋىز و جىسى گەسىك يان چەندە گەسانىكىيان
گرتوۋە، لە ھەمان كاتىشىدا واتاى گەسەكە يان گەسەكانيان نىشان

دلوو په یوه نندیان به که سانی تره وه پاگه یاندوه. بڼو نمونه له دهقه که دا وشه ی (من) به رچاو ده که وی که له جیاتی تاکه که سیک به کارهاتوه که ناخپوه واته قسه که ره و ده بیته (که سی یه که می تاک). وشه ی (نیغه)ش به رچاو ده که وی که نه ویش له جیتی شو که سانه به کارهاتوه که ناخپوه ونو پښان ده گوئی (که سی یه که می کو).

دیسان له دهقه که دا وشه ی (تو) دپته به رچاوان، نه ویش له جیتی شو که سه به کارمان هیتاوه که پووی قسه ی تیده که ونو له گه لیدا ده ناخپین. شو ژی (که سی دووه می تاکه) که گوئیگر نانکو گوه داره.

هر به م جوړه نه گر له خویندنه وهی دهقه که به رده وام بین، تووشی وشه ی (نیوه) ده بین که نه ویش جیناوی سه به خوی (که سی دووه می کو) په و جیتی شو که سانه ده گریتاوه که گفتوگو یان له گه لدا ده که ونو ده بنه گوئیگر یان گوه دار.

وشه ی (شو) که هر له نووسینه که دا دهپته دپتن. بڼو شو که سه مان به کارهیتاوه که بزړه به که سی سیپه می تاک دهپته ناسین، واته جیناوی (شو) شوپنی که سیک ده گریتاوه که له بهر چاوان نیپه و لیمانه وه دیار نیپه، که چی ده بینین وشه ی (شوان) بڼو چنه د که سیک به کاردی که لیمانه وه دیارنیز و بزړن، شو که سانه ش به (که سی سیپه می کو) ناو ده برین.

دەستۇر:

جېناۋى كەسىپى سەرىيەخۇ، ئەمەش شەنەن كە سەرىيەخۇ دەپنە گۇتنە
ۋاتى كەسەكە پان كەسەكەن نېشان دەدەن پەپەندەپان بە كەسەن
دېكەمە روون دەكەنەمە. ۋاتاكەنپەن ئاشكەراپەم لە ئاخەقتەن نووسىندا
شۇنى كەسىپەمە دوۋەم سېپەم دەگەنەم بە تەك ۋە كۆپەنەمە. لە
زەرى كوردى كەمانچى خواروۋا ئەم جېناۋانە ئەمانەن،

۱. مەن- ئەمەن: بۇ كەسىپەمە تەك.
۲. ئەمە- ئەمە: بۇ كەسىپەمە كۆ.
۳. تۆ- ئەمەن: ئەمەن- تۆ: بۇ كەسىپەمە تەك.
۴. ئەمە- ئەمەن: بۇ كەسىپەمە تەك.
۵. ئەمە: بۇ كەسىپەمە تەك.
۶. ئەمەن: بۇ كەسىپەمە كۆ.

راھىنەنەسى (۱)

جېناۋىكى كەسىپى سەرىيەخۇ لە سەرىيەتەي ھەرىيەتەك لەم پەستانە
دەپنە:

۱. پېمە ۋە ئەمەن ھەمەتەن دەردەچەن.
۲. ئەمەن گەپى كەركەنەن بە پەختى جى بەجى بەكەن.
۳. ھەمە پەختى بەيەنەن تۆر زو لە خەرىيەتە.
۴. خۇمان دەزەنەن كارۋەرى ۋەتەكەمان پەرتەبەينە.
۵. كەي بە ئەۋاتى دېرەنە خۇتان دەگەن؟

راھبئانسی (۲)

لەم رەستەيەدا، جېئناوھ کەسییە سەرپەخۆکان لە تاکەوھ بگۆرە بۆ کۆ:
((مەن لە ھەموو کەس زیاتر سوودی تۆم دەوێ، بەلام شەوانییەو
سوودی منی ناوێ)).

راھبئانسی (۳)

لەم رەستانەدا جېئناوھ کەسییە سەرپەخۆ رەستەکان ھەلبژێرە:

۱. (مەن-ئەو) ئارەزووی گەشت و گوزار دەکات.
۲. (ئەوان-نێمە) بە فرۆکە دەچێن بۆ پارێس.
۳. (تۆ-ئەنگۆ) بخوێنن تا بە ئاوات دەگەن.
۴. (مەن-ئەوان) چاویان بە ئێوھ کەوت.
۵. (ئەو-تۆ) پیاوی دوا پۆژە.

ب- جیناوی گەسی سەرپەخۇ

پستەكان:

۱. من سېتەك خار.
۲. مە ئاگرى نەورۇزى لەرى چايا ھەلگە.
۳. تە نامە بۇ ھەفالى خۇ ئىسى.
۴. ۋە خەبات ژ بۇ ئازادىي و سەرفرازىي گەر.
۵. ۋى بارەك تری برە دەۋكى بۇ فروتسى.
۶. ۋى گەلەك چىروگىن كوردى بۇ مە گۆتن.
۷. وان پۇرمانا كوردى خاند.

خستەروو:

ئەگەر لە پستەكانى لای سەرەۋە وردىپىنەۋە دەپنەن لە ھەر
پستەپەكدا وشەپەك ھەپە كە لەجىي ناۋى ئەۋ كەسە يان ئەۋ كەسانە
بەكارھاتوۋە كە كارەكەيان كىروۋە يان كارەكەيان دراۋەتە پال وشەكان
بە تەۋاۋى جىي ناۋەكانىيان گىرتوۋە بۆيى پىيان دەلەين جىناۋى كەسىي
سەرپەخۇ.

۱. لە پستەي پەكەمدا (من) لە جىياتى كەسىي پەكەمى تەك
بەكارھاتوۋە كە قسەكەرە.
۲. لە پستەي پەكەمدا (مە) لە جىي كەسىي پەكەمى كۆ بەكارھاتوۋە.

۴. له پسته ی سیپه‌مدا (ته) بڼ که‌سی ډووه‌می تاک به‌کارهاتووه که
گوڼگر یان گوهداره.

۵. له پسته ی چواره‌مدا (وه) بڼ که‌سی ډووه‌می کتو به‌کارهاتووه.

۶. له ه‌ردو پسته ی ژماره پینچو شه‌شدا، ه‌ردو وشه ی (وی) و
(وی) بڼ که‌سی سیپه‌می تاک به‌کاردین، (وی) بڼ تاکی نیرو (وی)
بڼ تاکی می.

۷. له پسته ی حوته‌میش دا وشه ی (وان) بڼ که‌سی سیپه‌می کتو
به‌کارهاتووه.

ده‌ستور:

له کؤمه‌له جېناوی (پ)دا که سمر به شیوه‌زاری کوردی کرمانجی
ژووړووه جېناوگانې (من- مه، ته- وه، وی- وئ- وان) له جېنی ناوی نمو
که‌سه یان نمو که‌سانه به‌کاردین که کارکه دمکه‌ن یان کارکه‌میان دمدریته
پان. نمو کؤمه‌له جېناوه له ه‌ردوو باری شم‌رینی و شم‌رنیندا به‌م جوړه
به‌کاردئ،

۱. له‌گه‌ل کاری هم‌بوون له پ‌ا‌بردوو و پ‌ا‌نه‌بردوودا.

۱- من هم‌به من نیپه (نینه)

ته هم‌به ته نیپه (نینه)

وی (وئ) هم‌به وی (وئ) نیپه (نینه)

پ- من هم‌بوو من هم‌بوو

ته هم‌بوو ته هم‌بوو

وی (وئ) هم‌بوو وی (وئ) هم‌بوو

۲. لىگەن كارى ويىستىن ئە ھەموو دىھەكاندا (بە ئەرئىنى و ئەرئىنى)،
(ويىستىن- ڧيان).

من ڧيا	من نەڧيا	ڧابوردو
تەڧيا	تە نەڧيا	
من دڧىت	من نەڧىت	ڧانەبوردو (ئىستا نەڧ)
تە دڧىت	تە نەڧىت	

۲. لىگەن كارى ڧابوردو تېپەر بە ھەموو جۆرەكانىمۇ (بە
ئەرئىنى و ئەرئىنى)،

من كرى	من نەكرى
تە كرىپە	تە نەكرىپە
وى (وئ) كرى پىوو	وى (وئ) نەكرى پىوو
مەدەكرى	مە نەدەكرى

راھىنەنسى (۱)

ئەڧ رىستەيا ژىرى دگەل ھەمى جىناڧىت كەسىپى سەرىخۇ بەكارىپنە:
من ھندەك پارە ژىراپى خۇيى مەزىن ستاند.

راهیتانی (۲)

نهم پستانه له تاکه وه بکه به کو:

۱. ته نهرکی خو ب جه نیئا.

۲. من دگهل وی دهرس خاند.

۳. وی دوهی نازاد دیت.

راهیتانی (۲)

نهم دوو پسته یه شی بکه وه (شلقه بکه):

۱. وی کوتره ک گرت.

۲. وان پهن چهراند.

راهه کردنی په یشه گان:

ناخپوه ر : قسه کړه، نه و که سمی کو دناخفی

ج. جیناوی که سبی سهریه خو

نژادی گوټ ((نژ گوردم و نژ وهلات بارئیم، تۆ ژی گوردی، ژسهر
هندی یتدیه نهم ههمی بئیک دل خزمنان نیشتمانی خو بگهین، نژو تو،
نهم و هوین، یتوسته بخوئین، چونکه وهلات نهنی بزانت و زانیاری پشله
دهجیت، برایی من نهمه دوو ساله لدرقهی گوردستان یت، سوژی
دخوینیت، نهمو خوئندا پزیشکی لزانگۆیهکی بناف و دهنگ بدۆمینه، فوئابیت
ههفالین وی زیرهکن، نهمو ههمی زاناو شارهزانه)).

هستهه روو

گهلی کورد یتنووی زانست و زانیارییه، ولاتیش ههر به زانست پشیش
دهکهوی، له بهر نهوه پتووسته ههمو ههول و یتکۆشانمان بۆ فیتروونی
زانست و زانیاری تهرخان بگهین.

له دهقهی سهروهه دا ژمارهیهکی جیناومان بهرچاو دهکهوی که
ههریه که یان جیتی شوینی که سیککی یان ژماره که سیککی گرتووه.

جیناوی (نه) بۆ که سسی یه که می تاک به کارهاتووه که نهویش
ناخپوهر یا قسه که ره.

جیناوی (تو) بۆ که سسی دووه می تاک به کارمان هیناوه که گوئگره.

جیناوی (نه) له دهقه که دا به دوو شیوه به کارهاتووه، جاریکیان بۆ
که سسی تاکی نادیار یان بزر وهک له پستهی نهو (خویندنا پزیشکی
لزانگۆیهکی بناف و دهنگ بدۆمینه)، جاریکیشیان بۆ که سانی نادیار که

(كەسى سىيەمى كۆپە وەك لە پستەي (قوتابىيەت ھەئالەين وى زىرەكن،
ئەو زاناو شارەزائە).

جىناۋى (ئەم) بۆ كەسى يەكەمى كۆ، بەكارھاتوۋە.

دەستۇور:

لە كۆمەلە جىناۋى كەسىي سەرپەخۆي (ج)دا كە ئىمويش سەر
بەزارى كوردى گرمانجى ژووروۋە، جىناۋەمگان لە جىپاتى كەسك يان ژمارە
كەسك بەكارھاتوۋە، وەك لە پىشا پوۋمان كىردەۋە.

جىناۋەمگانىش لەم كۆمەلەمىدا ئەمانەن:

۱. ئەز كە جىي مەن دىگىرتەۋە.

۲. ئەم واتە ئىمە.

۳. تو واتە تۆ.

۴. ھوين واتە ئىۋە، ئەنگۆ يان ھىنگ...

۵. ئەو كە بۆ (ئەۋى تاك) (ئەۋان)ى كۆ بەگاردى.

كۆمەلە جىناۋى (ج) بەم جۆرە بەگاردى:

۱. ئەمگەل كارى تېنەپەر لە ھەمەو دىمەگانىدا بە ھەردوۋ دۆخى

(ئەرىنىۋ ئەرىنى) يەۋە، وەك

ئەز ھاتم ئەز ئەھاتم

ئەز دىھىم ئەز ناھىم

ئەز دى ھىم (ئەز ناھىم)

۲. ئەمگەل كارى بوۋ (لە پاپوردوۋ، پانەبوردوۋ، ئەمەۋلا) لە ھەردوۋ

دۆخى (ئەرىنىۋ ئەرىنى)دا، وەك

ئەز بوۋم ئەز ئەبوۋم

ئەز ئەم (ئەز ئەم)

ئەز دېم   ئەز نايم

ئەز دى بىم   ئەز نايم

۲. ئەگەر كارى تېپىمىرى پائىدور دوى كاتى ئېستىو ئەمەولا (نەزۇ

باشى) لە ھەردوو دۆخى (ئەرنىنى و ئەرنىنى) دا، ۋەك

ئەز دىخۇم   ئەز ناخۇم

ئەز دى خۇم   (ئەز ناخۇم)

راھىتئانى (۱)

جېناۋىكى كەسىپى سەرىبەخۇ لە بۆشايىبەكان دابىنى ۋەزى

بەكارھىتئانى جېناۋەكەش پوون بگەۋە:

۱. دوى ..... دگەل ھەقالتى خۇ چووم بۆ فېرگەھى.

۲. ..... ئەڭ پېنوسە بۆ براينى خۇ كېيىبە.

۳. ..... كچەكا زىرەكو جوانە.

۴. ..... دى نانى خۇين.

۵. ..... دۇستو ھەقالتىن خۇ لىتەنگاڧيا بئاسن.

راھىتئانى (۲)

ئەم جېناۋانە لە پستەدا بەكاربەيتنە:

ۋى- مە- ئەز- تە- ھوين.

راھىتئانى (۳)

قان دوو پستەيتىن زىرى شى بگە (شۇڧەكە):

۱. خوشكا مەن زىرەكە.   ۲. باينى تە پەزئانە.

چاوك

(۱)	(۲)	(۳)
<u>چاوك</u>	<u>قه دی چاوك</u>	<u>كار راپوره ووی نژیک (رووت)</u>
خویندن	خویند	خویند
برین	بری	بری
کهوتن	کهوت	کهوت
برژان	برژا	برژا
برژن	برژ	برژ

خستنه روو:

نه گهر ته ماشه په کی کومه له په یقی (خویندن، برین، کهوتن، برژان، بوون) بکه ین ده بینین هه موویان کوتاییان به پیتی (ن) دیت، به لام پیته کانی پیش (ن) هکه جیساوانن و بریتین له (د، ی، ت، ا، و)، نه گهر هه ریه که له و په یقانه له رسته دا به کار به ینین ده بینین کرده و هیه ک درده خن بی نه ووی هیچ کاتیک ده ست نیشان بکه ین، بۆ نمونه که ده لئین:

خویندن چاوی مرقه ده کاته وه.

له م رسته یدا په یقی خویندن کرده و هیه ک درده خات به لام بی نه ووی کات و تافی نه م کرده و هیه پیشان بدات، جگه له مه په یقه که

کوتایى دیت به پیتی (ن) بۆیه ئەم جۆره پەيگانه لەزمانى گوردیدا به
(چاوگ) ناو دەبرێن و سەرچاوهى بۆ دروستکردنى هه‌موو کاره‌كان.
لە زمانى گوردیدا پێنج جۆره چاوگ هه‌ن كه به‌پیتی پێش (ن) هه‌كه
دەناسرێته‌وه، كه ئەمانه‌ن:

١. چاوگی دالی: وه‌كو خۆیندن، بردن
٢. چاوگی یائی: وه‌كو نووسین، برین، درین، سرین.
٣. چاوگی تائی: وه‌كو كوشتن، فروشتن، هاتن.
٤. چاوگی ئەلفی: وه‌كو سووتان، دران، برژان.
٥. چاوگی واوی: وه‌كو چوون، بوون، دروون.

لە هه‌ر چاوگێكدا ئەگه‌ر (ن) ی چاوگه‌كه‌ لابه‌دیه‌ین ئەوه‌ی ده‌مێنته‌وه
پێی ده‌گوتریت (قه‌دی چاوگ)، كه‌ له‌ هه‌مان كاتیشدا ده‌بێته‌ كاری
پا‌یردووی نزیك (پووت)، ده‌توانین لێره‌دا ئەوه‌ پوون بگه‌ینه‌وه‌ كه‌
له‌ كاردا، كرده‌وه‌یه‌ك هه‌یه‌و كاتیكى دیا‌ریكراویش هه‌یه‌ كه‌ ئەم
كرده‌وه‌یه‌ی تیا‌دا پووداوه‌، به‌لام له‌ چاوگدا بوونی ئەم كاته‌ هه‌ستی
پێنا‌كریت. چاوگ سەرچاوه‌ی دروستکردنى هه‌موو كارێكه‌ له‌ هه‌موو
نافه‌و كاتیكى جیاوا‌زدا.

پاھىتئانى (۱)

چەند جۆرە چاۋگمان ھەيە ؟ بۇ ھەر جۆر ئىكياڭ دۈۈ شۈۈنە بىۋوسە .

پاھىتئانى (۲)

لەم وشانەي خوارەۋەدا چاۋگەكان، دەرپەتتە :

((ھەورامان، كىششان، بىرژان، جىھان، سەريان، كىردن، ئوۋستىن،
نازەنن، بىرىن، دىۋون، چوۋن، پەخشان)) .

پاھىتئانى (۳)

ئەمانەي خوارەۋە ئەگەر راستىن، بەرامبەريان بىۋوسەۋە راستە، ئەگەر

ھەلەن، راستىيەكەي بە تەۋاۋى بىۋوسەۋەدە .

۱. چاۋگ كارتىك دەرەخات، تافىكى ديارىكرالۋى بۇ نىيە .

۲. چاۋگو كار ھىچ جىاۋازىيەكياڭ نىيە .

۳. ھەر وشەيەك كۆتايى بە پىتى (ن) ھاتىۋو، ئەۋا بە بى چەندۈ چۈن

چاۋگە .

۴. بە لابرېنى (ن)ى چاۋگ، چاۋگ ۋەكو خۋى دەمىتتەۋە .

کار لە ڕووی دەم و کاتەوه

أ. کاری بابوردوو (پوری)

مام (ههین ئی شاعیر له پێشهکی دیوانی (تاریک و ڕوون)دا
نووسیویهتی و دهانی:

((من بۆ خۆم له ئەزموونی پیاویکی دنیا دیدوو کۆنسالت کەلکم
و درگرت و توانیم بەشیکێ زۆر له دهغل و دانی خۆمان لەرزین و زایه بوون
پزگار بکەم

بەهار درەنگ بوو، هەوا گەرم بوو، بەلەم بەفر ئارەقیشی نەهەکرد،
بۆژێک چوویمە مزگەوت، ئەماشام کرد پیرە پیاویک بە ئەنێ له ئەنیشت
سۆنە ساردو سەرکە هەلکۆرماوه، هەرمی دیت گوتی: منداڵی ئەو زەمانە
ئێشە یی خەرفاوه، گوتە مامە گیان چ قەوماوه! گوتی: بەسەری تۆ ئەوه
چەند ڕۆژە بەو هەتیوه گیرانی خۆم دەلێم بچن بەفری سەر پەستەکەمان
کون کون بکەن گوتیم نادەنی. گوتە: جا، بۆ کون کونی بکەن! گوتی:
بۆ نۆش نازانی! گوتە ناوێلا. گوتی بیلەمانی کە سال درەنگ بوو هەرد
گەرم دادی و هەلێ دەکا. بەفریش نایەلی هەلەکە پێتە دەرەوه له
ناوخۆیدا دەگەڕێتەوه دهغله کە دەسوێ، ئەگەر کون بکری هەلەکە ی
دیتە دەرەوه ناسووتی، قەدی مامە پیرەم بە دایەوه نووسا، بەلەم کارەکە
زۆر گرانبوو، بەفرەکە ئەوهنده رەق بوو بە لۆسە کون دەگرا، بەلەم پاشان
ئێگەیشتم پەندی پێشبان چەند راستە کە گووتیانە "دەستی مانندوو لەسەر
زگی تیرە"!!

خستنه رڼو.

نه‌گه به وردی له و ده‌قه نه‌ده‌بیهی سهره‌وه ورد بینه‌وه ده‌بینین
کومه‌لیک کاری پابوردووی (بقری) به‌خووه گرتووه، که ده‌توانین
هه‌ندیکیان ده‌ست نیشان بکه‌ین وه‌ک (که‌لکم وه‌رگرت، توانیم، گهرم
بیوو، ئاره‌قیشی نه‌ده‌کرد، چوومه، هه‌لکو‌پماوه، دیت، نووسا، خو‌ش
بیوو، .... هتد)، دیاره هه‌مووشمان نه‌و پاستیه ده‌زانین که کاری
پابوردووی کاریکه پوودان و هه‌رمانی ئیشیک پیشان ده‌دا که به‌ر له‌کاتی
ئاخافتن هه‌وامبی، وانا که مریژ له کاره‌که ده‌وی کاره‌که پوویداوه و
کاته‌کی به‌سه‌رچووه. به‌لام سهره‌پای نه‌وه‌ش، کاره پابوردووه‌کان،
هه‌ر چه‌نده له پابوردوودا پوویان داوه جیاوازی‌یک له‌کاتی پوودانیان
هه‌یه، بۆ نموونه له پسته‌ی (من به‌خوم له نه‌زموونی پیاویکی دنیا
دیده و کونسال که‌لکم وه‌رگرت و توانیم به‌شیکي ژور له ده‌غل و دانی
خومان له پزین و زایه بوون پزگار بکه‌م).

هه‌ردووکاری (که‌لکم وه‌رگرت، توانیم) پوودانی کاریک نیشان ده‌ده‌ن
که به‌ته‌واوی له ده‌می پابوردوودا پووی داوه و کۆتایی هاتووه، نه‌م
چۆره‌ش ناو ده‌ننن (پابوردووی پووت).

له پسته‌ی به‌هار دره‌نگ بوو، هه‌وا گهرم بیوو (بوو بوو)، به‌لام به‌فر
ئاره‌قیشی نه‌ده‌کرد کاره‌کانی (گهرم بیوو، ئاره‌قیشی نه‌ده‌کرد)
دووکاری پابوردوون، به‌لام له پووی ده‌می پوودانیان له پابوردووی
جیاوازیان هه‌یه، کاری (گهرم بیوو- گهرم بوو بوو) کاریکه ئیشیک

پيشان ددها كه دهمى پوودانه كى دهگه رېښه وه بڼه ماوه يه كى دريښى بهر له كاتى څاخافتن، بڼيى ناوى دهنين (پابوردوى دوور)، به لام كارى (ثاره قيشى نه ده كړد)، هر چنده پوونه دانى كارنك له پابوردوودا پيشان ددها، به لام پوودانه كه يان (پوونه دانه كه) هر بېرده واهه كاتيكى دياركړاو نيبه كه كړتايى به پوودانه كه بهينى، به واتاييكى ديكه نيشه كه (له پوودانو له پوونه دان) دا هر بېرده واهه شو جوړه كاره به كارى (پابوردوى بېرده واه) ناو ده بري.

له پسته (پوړنك چوومه مزگوت ته ماشام كړد پيره پياوړيك به تهنى له تهنشت سږبه سارو سږه كه هه لكورماوه). چنده كارنكي پابوردو هيه، به لام شووې نيمه مه به ستمان پسى كارى (هه لكورماوه) يه، شو كاره پوودانى نيشك له پابوردوودا ده خاته پوو كه ښارو نه نجامه كى هه تا دهميكى نزيك له كاتى څاخافتن هر دهمينى، هم جوړه كاره ش پتي ده گوښى (پابوردوى ته واه).

د ه سټور

كارى پابوردو، نوموړه كه كارنك يان نيشك را دهمينى له كاتى پابوردو څانگه بوريدا، واته بهر له كاتى څاخافتن، كارى پابوردووش ورك باسكرا هم جوړانه ي هيه:

۱. پابوردوى نزيك (پووت).

۲. پابوردوى دوور.

۳. پابوردوى بېرده واه.

٤. راپور دڼووی تمواو

ځ	ډمډمکان	پښتگر	کار	پاشگر
١	راپور دڼووی نژیک	-	هات	-
٢	راپور دڼووی دوور	-	هات	بوو (ومگو کار ټکی پاریندمن)
٣	راپور دڼووی بهر دموام	ده	هات	-
٤	راپور دڼووی تمواو	-	هات	وه (ووه)

راهیتناسی (١)

١. نه ز چووم	من چووم
توو	تق .....
نهو	نهو .....
نهم	نیمه .....
هوین	نیوه .....
نهو	نخوان .....
٢. من گرت	من گرتم
ته	تق .....
وی	نهو .....
وئ	
مه	نیمه .....
وه	نیوه .....
وان	نخوان .....

۲. ئەز ھاتىمە	من ھاتووم
تو	تۇ .....
ئو	ئو .....
ئەم	ئىمە .....
ھوين	ئىوھ .....
ئو	ئەوان .....
۴. من گرتىيە	من گرتوومە
تە	تۇ .....
وى	ئو .....
وى	
مە	ئىمە .....
وھ	ئىوھ .....
وان	ئەوان .....

راھىتئانى (۲)

لەم پىستانەدا كارە پابور دەگان دەرىيىنە جۆرەكەيان نىشان بدە:

۱. كە چووم باوكم نووستبوو.
۲. ھەتا نەق ھەقانى من ئەھاتىيە.
۳. ئازادىم دىت لە پەرتوكخانەدا دەيىۋىند.
۴. وى بازنى زىپ كرى.
۵. كە ھاتم، ئەوانى دەخوارد.

راڻينافى (۳)

من هاتبووم	۵. نه ز هاتبووم
تق	نو .....
نهو	نهو .....
ئييمه	نم .....
ئيويه	هوين .....
نهوان	نهو .....
من گرتبووم	۶. من گرتبوو
تق	ته .....
نهو	وي .....
	وي .....
ئييمه	مه .....
ئيويه	وه .....
نهوان	وان .....
من دههاتم	۷. نه ز دهاتم
تو	تق .....
نهو	نهو .....
ئييمه	نم .....
ئيويه	هوين .....

.....ئەوان	.....ئەو
.....مەن دەمگرت	.....۸. مەن دگرت
.....ئەق	.....ئە
.....ئەو	.....وی
	.....وئ
.....ئیمە	.....مە
.....ئێو	.....و
.....ئەوان	.....وان

راھبەنانی (۴)

فان پستین ژیری شی بکەفە:

۱. سەروانی نامە نەقیسییە.

۲. نازداری وانه خاند.

۳. نازاد نووستبوو.

پ. کاری رانہ پور دور

کاری داهاتوو (یاشی)

گاری نیستا (نہو)

ماموستای زانیاری له یاسی (ناو) گوټی:

[illegible]

فصلنامه پژوهش‌های حقوق کیفری

نه‌گه‌ر به سه‌رنجه‌وه ئه‌و باسه‌ی سه‌روه به‌یۆینه‌وه، ده‌بینین ژماره‌یه‌ك كاری تێدایه كه پوودانی كرده‌وه‌یه‌ك نیشان دهدن، كه له‌كاتی ناخافتن یان له‌باش كاتی ناخافتن رووی دایر، دباره ئه‌و كاره‌ی

ئېشېك دەرەخە كە لەگەڵ ئاڭاڭاڭدا پەوى دابى پى دەگوتى كارى پانە بوردوى (ئىستا يان نەق)، ئەوى كە ئېشېك دەرەخە لە دوى كاتى ئاڭاڭاڭ پەوى دابى، ئەوى يان پى دەگوتى كارى داڭاڭاڭ يان (پاشى)، لەمە بول، ئايندە).

بۇ نەمۇنە :

لە پستى (ئاو ئىدەرو سەرچاوى ژيانە، سەزۇ و جانە وەر پەوى بەوى ئاوە وە دەژىن).

دەبىن كارى (دەژىن) كە وە وەك نىشان دەدا كە لە كاتى ئىستاڭا پەوى دەدا تە وە جۆرە پى دەگوتى كارى پانە بوردوى.

بە ھەمان شەو پستى (ئىستا گەرتى كەمى ئا و لاڭاڭ نىگەرەن دەكا) ئېشېك پىشان دەدا كە لە كاتى ئاڭاڭاڭدا پەوى دابى بۆى پى دەگوتى كارى پانە بوردوى ئىستا يان (نەق).

بەلام ئەگەر لە پستى (ئاو دى بىتە ڤاكتەرىكى پى ھىز بۇ پىگەستى پەوى دەلى ئەنىوان مىللە تانى جىهان).

وربىنە وە، دەبىن كارى (دى بىتە) كە وە وەك نىشان دەدا كە تا كاتى ئاڭاڭاڭ پەوى نەداو، بەلكو پەوى دانەكەى دەكە وىتە پاش كاتى قەسە كەرنەكە، بۆى پى دەگوتى كارى پانە بوردوى داڭاڭاڭ يان (پاشى).

ھەروەھا لە پستى (پاش چەند سالىكى دى ئا و جىنى نەوت دەگوتى لە بەرھەمەتەنى وزە).

كارى (دەگرى) لە شىۋەدا ۋەكو كارىكى پانەبردووى كاتى ئىستايە،
 بەلام لە واتادا بەھۆى گرىى ھاۋەلكارى (پاش چەند سائىكى دى) يەۋە،
 پوودانى ئىشېك نىشان دەدا كە دەكەۋىتە پاش كاتى ئاخافتنەۋە، ھەر
 بۆيى بەم جۆرەيان دەگرى كارى پانەبردووى داھاتوو يان (پاشى).

دەستۇور:

كارى پانەبردوو كىردەمەيىك نىشان دەدا پان لەگەل كاتى ئاخاوتىدا
 پوو دەدات ۋەمو كاتە پەي دەلەن (پانەبردوو كاتى ئىستا)، پان لەدەۋى
 ئاخافتن پوو دەدات كە ۋەمو كاتە پەي دەلەن پانەبردوو كاتى داھاتوو
 (پاشى)، كە لەشۋەدا ھەردووگيان لە يەك دەجەن، تەنبا ھاۋەلكارى كات
 جودايان دەكاتەۋە ۋەك،

دەجەم بۇ لادى

ئىستا دەجەم بۇ لادى

سەمەن دەجەم بۇ لادى

بەلام لە شىۋە زمانى گوردى گرمانجى ژووروو نىشانەى (دى)
 دەخرىتە پەش گارە پانەبردووگە، ئنجا پەشگىرى (ب) لەجىياتى (د)
 بەگاردى. بۇ ئەۋەى بېيە پانەبردووى كاتى داھاتوو ۋەك،

ئەز نەۋ دەجەم بۇ دەۋكى

ئەز سەمەى دى دەجەم بۇ دەۋكى.

راهبشناسی (۱)

ئەم نووسىنە بھۆيتنە وە ئىنجا ھەرچى كارى پاپوردو ھەيە بىيانگە بە
پانە بوردو:

((ھاوين بو، ھەوا ئەوئەندە گەرم بېو گەس ئەيدە توانى تا ئىوارە يەكى
درەنگ دەريگە ئى، مېوئى ھاوينە پىنگە يىشتىو، بەلام گەرما بەشىكى ئۆزى
درەختى مېوئى زەرەرمەند كىردىو، پۆژىكىيان برادەران بېواريان دا بچىن بۆ
ھافىنگە ھا سوارە تووگەى، بە ئوتومبىل چووين، ئاوو ھەوئى ئىوئى فېنگ بو،
تا ئىوارە ماينە وە، مە پۆژەكا ئۆز خۆش بېئى كىرد دوور لە گەرما، ئاوى
ساردى ئەر ھافىنگە ھە دەروونى ھەموومانى فېنگ كىردە وە)).

راهبشناسی (۲)

ئەم كارە پانە بوردووانە لە پستە بەكارىينە:
دەخوينم - دىلفىسین - ئەر دىخوينم - ھوين دچن - دەكىلى (ئىت) -
دروست دەگەن.

راهبشناسی (۳)

شىكردنە وە:

۳. كۆترى سېى جوانە.
- كۆتر: ئاوە، گىشتىيە، نىھادە.
- ئى: ئامرازى دانە پالە.
- سېى: ھاوئى ئاوە، تەواوگەرى ئاوى (كۆترە).
- جوان: ھاوئى ئاوى چۆنىەتییە، تەواوگەرى گارى (ە) ئى ئاتە وادە.
۴. ئەم پستانە شى بگە وە
- ۱- پىپاى ئازا خۆشەويستە.
- ب- دەرەبەگى خويندە نىارە.

ج. کاری داخوازی

لهواندهی زائیدار پیدا، ماموستامان گوئی:

((خوتندگارىنه بۇ ئىلمى لىشتان دوست بى، پىتەو بەھىزىن ھەموو شەيخ زوو بىوون (بىش)، بەيانىن زى زوو لە خەو رابىن، دەم و چاوتان بە ئاوو سابوون بىشون، ئىجا ئانى بەيانى بىخون، جىلت و بەرگىن لەمەر بىمىن و بىرون بۇ قولايخەنە.

ئەي قوتاي، لە گانێ ديارى گراودا، لە پۆلكەت ئامادە، گوى لە
ماموستا بگرە، دگەل هەفالىن خو ئە ناخە، تەماشاي ئەملو ئەولا مەكە،
كە ئەواو بووى بەكسر هەرە مال، پششى پشوووان و جەسانەوه وانەكانت
بچوئە، ئەركى مالەوه بنشە، گات بە فەرۆ مەدە، هەفالىن دگەل
برۆئەن خراب نەكە.

فصلنامه علمی و پژوهشی

دیاره قوتابی و خویندگاری ژیر و هوشمند دەبێ ئامۆزگاری
 مامۆستا یان لە گۆی بگری بۆی مامۆستا زانیاری رووی لە قوتابیانی
 کرد و هەندێک ئامۆزگاری کردن، بۆ ئەوەی سوودی لێوەریگیرن.
 مامۆستا زانیاری جارێک روو لە هەموو خویندکاران دەکا و پێیان
 دەڵێ:

۱. هه موو شه وێك زوو بنوون (بنفن)، به یانیان ئی زوو له خه واپهن. جارێكیش زوو له تاكه تاكه یان دهكاو بیتان دهلێ:

۲. ئەي قوتابى، لەكاتى ديارى كراو لە پۆلەكەت ئامادەبە گويى لە مامۇستا بگرە.

لە پستەي پەكەمدا مامۇستا داوا لە خویندكاران دەكا كاریك لە دواي ئاخافتن ئەدجام پەدەن و كارەكەي خستۆتە شىۋەي دواكردن يان داخوازي يان فەرمان پىكردن، ديارە خویندكارانىش كە كەسى نووهمى كلن داخوازيبەكەي مامۇستايان جى بەجى دەكەن.

لە پستەي نووهميش بە هەمان شىۋە پور لە تاكە قوتابى دەكات كە (كەسى نووهمى تاكە) و دواي ئى دەكا كە لەكاتى ديارى كراودا لە پۆل ئامادە بىو گويى لە مامۇستا بگرى، ديارە ئەدجامدانى ئەو كارەش لەلايەن قوتابىبەكە دەكەوتە پاش ئاخافتنەكەي مامۇستاو هەر لەبەر ئەووش ئەم جۆرە كارە پىنى دەگوتى كارى داخوازي.

دېسان لە هەربو پستەي ((دگەل هەفالىن خو نە ئاخفە)) و (تەماشاي ئەملاو ئەولا مەكە)، مامۇستا داوا لە قوتابى دەكا كە كارەكە ئەدجام نەدا چونكە ئەدجامدانى ئەو جۆرە كارانە بە خرابە دەشكىتەو ه سەر خویندكار، ئەو جۆرە كارانە ژى هەر كاریت داخوازين بەلام لە دۇخى نەرىدان.

كە بە ئامرازي (مە) و (نە) نروست دەكرى.

فہم سنوور:

کاری داخوازی، کاریکه داخوازی گردنی پان نمگردنی لیشیکی پی له
گهسی دووهمی (تاکو کړ) دگرځي، که په گسر لمدوی ناخافتن منجم
دگرځي.

كارى داخاۋىزى بەنئىشانەى (ب) دەست پىدەكاۋ بە بىزۋىنى (ا) بۇ ئاكاۋ
بە نەبىزۋىنى (ن) بۇ كۇ دۇبىماھى دىت، گە پەنگىبى ھەردوۋىكىان لەم
شۋىنەدا بە جىئاۋ دابىرىن، ۋەك، بنووسە- بنووسن.
بەلام لە ھەندىك گاردا گە پەنگەكەنپان كۇئاپپان دى بە بىزۋىنى ۋەكو
(ا- ۋو- ئى- ى).

له گمسی دووهمی تاک دا بزوښتی (a) دهرناگموئ وده:
(بڅو- برؤ- بشؤ- بنوو- پدروو- پلؤ- داینؤ- بڑی- بگری)

راہنمائی (۱)

کاری نهم رستانه له دږخې (نږې) وه بڼوره به (نږې):

۱. شه و دره ننگ بڅووه.
۲. بچن بڅووه له گردن.
۳. که لوبه له به گران بڅووه.
۴. یارمه تی نه م پیاووه بڅووه.
۵. نان زږد بڅووه.

راهبناانی (۲)

ئەم کارانە جارىك بە (مە) و جارىك بە (ئە) بىخە دۇخى نەرتىنى.
بىنلە - بىررۆن - بىي بگەنە - سەر بگەو.

راهبناانی (۲)

لەم دىرە ھۆنراوانە ھەرچى كارى داخوانى ھەيە دەستىشانی بگەو
بىنرۆسەو:

۱. لە خەو ھەستەن درەنگە مىللەتى كورد خەو زەرەرتانە.

ھەموو تارىخى ھالەم شاھىدى ھەزلو ھونەرتانە

۲. ئەي بالندەي ھەستەم بە گۆر

بىرە بۆ ناو بۆلىسەو گۆر.

۳. ئەي كچى پاپە بىخوینە داتو سەرەست ھەر بۆي

زورۇ خەوتو سەر ھەلینە بەس بىمىنە بىي مۆي.

ئىككەندەوى وشەكان :

سەر ھەلینە : سەر بەرز بگەو

بىي مۆي : بىي مېشك

ئەلغېيىنى كوردى بە پىتى لاتىنى

پىشەككە مىنرۋىي: كوردەكان بەر لە ھاتنى ئايىنى ئىسلام
 خاوەنى ئەلغېيىكى تايىبەتى خۇيان بوونۇ بە قسەى زانائى بە ناويانگى
 كورد مامۇستا (بەلچ شىركۆ) كوردەكان لە پىش ئىسلامدا لە چەپەو بە
 راستو بە ئەلغېيىكى سەرىبەخۇى خۇيان زمانەكەى خۇيانپان دەنووسى
 بەلام لە پاش ئەوئى ئايىنى ئىسلام لەناو كورداندا باكوپوئەو،
 كوردەكان وازيان لە ئەلغېيى تايىبەتى خۇيان ھىناو كەوتنە سەر
 نووسىن بە پىتى عەرەبى، ئۆزىش لە مېژو نووسان لەو باوەردان كە
 كوردەكان بە ۲۸۰۰ سال پىش زايىن خاوەنى ئەلغېيى تايىبەتى خۇيان
 بوون، بەلام دوائى موسلمان بوونيان وازيان لە نووسىن بە زمانەكەى
 خۇيان ھىناو پەنايان برده بەر زمانەكانى عەرەبى و فارسى و توركيىەو،
 بەتايىبەتى كە زمانى عەرەبى زمانى قورئانى پېرۆزو دوو زمانەكەى تىرىش
 زمانى شاهەنشاو سولتانەكان بوون، بەلام لەگەل ئەمەشدا لەولاولەملادا
 كوردەكان جاروبار نووسىنى ئەدەبى و ئايىنى و تەنانەت زمانەوانىشپان
 بە كوردى بەلام بە ئەلغېيى عەرەبى نووسىو، باشترىن نمونەش
 ھۆنراوەكانى بابەتايەرى ھەمەدانى و عەلى حەرىرى و لەقتى تەيرانو
 بىتسارانى و ئەوانى تىر بو.

ئۆد لە پۆژەلانتاسەكان لەبارەى زمان و نووسىنى كوردىيەو شىتپان
 نووسىو، قەشە (گازىقنى) ئىتالىيائى لە پۆزى پىشەوئەى ئەوانەو دىت،

ئەوقەشەپە لە سالى ۱۷۸۷ز كۆتېيىكى لەبارەى ئەلبېتى كوردىيەو لە چاپ دا، لە پاش ئەويش چەند پۇژمەلاتىناسىكى تىركارى لەم جۇرەيان كوردو، وەكو ئۆگست چاپا كە غەرمەنگىكى كوردى- غەرنسى بە خەتى فارسى لە سالى ۱۸۷۹دا لە چاپدا.

گرنگىزىن كارى ئەم بوارە كۆتېبەكەى (يوسف زىائەدين) بوو كە لە ۱۸۹۲ز نووسراو، پېش ئەويش مەلامەمموودى بايەزىدى لە سالانى ۱۸۵۸- ۱۸۵۹ ئەلبېتىكى بە پېتى غەربى بى نووسىنى زمانى كوردى دانا، لە نووسراو دا مەلامەمموود مەولى داوە شىئوى مەندىك پېت دروست بگات كە لە غەربىدا نىن وەك پ، چ، گ، ف، ژ... ەتد.

يەكەم پەرتووكى ئەلبېتى لە سالى ۱۹۰۹ لە ئەستانبول دەرچوو بەناوى (ئەلباى كرمانجى). ەر لەم بوارەدا كۆمەلەى (مېفى) كە لە سالى (۱۹۱۲) لە ئەستانبول دامەزرا، پۇلىكى گرنگى مەبوو لە پېشخستنى ئەلبېتى كوردى بە پېتى غەربى، ئەو كۆمەلەپە دوو گۇفارى بەناوەكانى (پۇژى كورد)و (مەتاوى كورد) دەرچواند، ەر لەسەر لاپەپەكانى ئەم دوو گۇفارەدا بانگەشەى ئەوە درا كە ئەلبېتى كوردى بە پېتى غەربى بگورپەت بى پېتى لاتىنى چونكە ئەلبېتى غەربىيەكە بە كەلكى نووسىنى زمانى كوردى نايەت.

لە كوردستانى باشورىشدا، سەرەتا پۇشنىرە كوردەكان ئەوەندەى گرنگىيان بە كۆشە سىياسىيەكان دەدا، ئەوەندە بەلەى مەسەلەى ئەلبېتى كوردىيەو نەدەچوون، بەلام ئىنگلىزەكان لە سالانى بېستى سەدەى ئۆزدەم هانى پۇشنىرانىيان دا تا ئاوپەك لە مەسەلەى پۇشنىرى

کوردي بده نه وه، له سالی ۱۹۱۸ میچه رسقن پښنامه ی (تیځه پشتمنی پاستی) له به غدا ده رگرډ، که پښتني کاریگری هه بو له پشخستننی زمانو نووسیننی کوردي، دوی سالی ۱۹۲۵ چه ند پښنامه و گوزارتيك ده رچوون که گرنګیان به نه لغبتنی کوردي دده او پوښناکېری وه ک توفیق وه هېو ئیسماھیل حه قی شاوئیس تیاپاندا ده نووسی.

هه ر له م هواره دا، پیرقکې گوزیننی پیته هه ر به بییه کان به پیته لاتینیه کان له ناو کورداندا په یدابوو، کومه له ی هیقی هه ر له سالی ۱۹۱۳ دا پښتني سهره کی له م مه سه له په دا ده گتېرا، هه روه ها میچه رسقننی ئینگلیزیش هه ر له و ساله دا واته له ۱۹۱۳ نامیلکه په کی له به ریه ی نه لغبتنی کوردي وه هندی مه سه له ی پښمانی دانا، ئینگلیزه کان پتیاپان خوش بوو کورډ نه لغبتنی لاتیننی به کاریه پتیت، به لام هه موو نه م هه ولانه شکستیان خوارډ.

دوا جار هه وله کانی میرچه لادته به درخان سهریان گرتو شه و زانایه نه لغبتیه کی لاتیننی دانا که له گه ل ده نگه کانی زماننی کورډیدا بگوښتو له سالی ۱۹۳۲ دا بلوی کرده وه و پاشان ژماره کانی گوزاری (هاواری) له دیمه شق پی به چاپ گه یاند. میرچه لادته تا مردیش هه ر له م هواره دا کاری کرد.

راھبىننامى (۱)

ئەم بەيقانە بە پىتى لاتىنى بنوسە:

چىيا، كوردستان، چەم، جوانى، پۇرگار، ئازادى، گۇران، ھەندىرەن،
دھۆك، زاخۇ.

راھبىننامى (۲)

ئەم پستانە بە پىتى لاتىنى بنوسەۋە.

۱. زىستانى كوردستان نۆر ساردە.
۲. ئازادى كوپى ۋى ل زانكۇيا دھۆكى دخوينىت.
۳. مەلايى جىزىرى ھۇزائمانەكى بناۋ و دەنگە.
۴. سلىمانى پايتەختى پۇشنىجى كوردستانە.
۵. كەركوك بەشىگە لە ھەرىمى كوردستان.

راھبىننامى (۳)

ئەم پارچە نووسىنە لە ئەلفبىيى ەردەبى بگۆرە بۇ سەر ئەلفبىيى لاتىنى:
(لە پاش پاپەرىنى بەھارى ۱۹۹۱ ھەرىمى كوردستان گۇدانىكى نۆدى
بەخۇۋە دىت، ئەۋ ھەرىمە لەچوار پارىژگا پىكىدىت، ھەۋلىرو سلىمانى و
كەركوك و دھۆك، چەند قەزايىكى تىرىش ھەن كە بەشىگەن لەم ھەرىمە
ۋەك خانەقىزو شەنگارو بەردە، كۆمەلى كوردەۋارى لە گەلىك لاپەنەۋە
پىشكەوتوۋە، لەبەر ئەۋە پىئويستە ئەزمونى دىموكراتى كوردستان
بپارىزىن).

Ĥewt- Ĥelwa	حَی	ح	ĥ- Ĥ	٦
Xew- Xurma	خَی	خ	x- X	٧
Dar- dest	دال	د	d- D	٨
Beraz- Ker	رَی	ر	r- R	٩
Řûbar- Řeng	رای قه‌لو	ړ	ř- Ř	١٠
Zê- Zeng	زَی	ز	z- Z	١١
Jin- Jeng	ژَی	ژ	j- J	١٢
Sêw- Mast	سَی	س	s- S	١٣
Ŝêr- Ŝew	شَی	ش	ŝ- Ŝ	١٤
E'li, A' dil, u'mer, le'li, ni'met	د‌خ‌ل‌ی‌ت‌ه‌ س‌ار‌ن‌ه‌ب‌ز‌و‌ت‌ه‌ک‌ه‌ ع‌م‌ی‌ن			١٥
Ĥardan- Ĥem	غ‌ه‌ی‌ن	غ	ĥ- Ĥ	١٦
Kef- Fênik	فَی	ف	f- F	١٧
Mirov- Çav	ځَی	ځ	v- V	١٨
Qaz- Boq	ق‌ا‌ف	ق	q- Q	١٩
Kew- Pak	ک‌ا‌ف	ک	k- K	٢٠
Gurg- Dang	گ‌ا‌ف	گ	g- G	٢١
Mil- mel	ل‌ا‌م	ل	l- L	٢٢
Mał- Dił	لام‌ی قه‌لو	ڼ	l- Ł	٢٣
Dem- Masî	م‌ی‌م	م	m- M	٢٤
Nok- min	ن‌و‌ی‌ن	ن	n- N	٢٥
Hewir- Hîwa	ه‌ی	ه	h- H	٢٦
Wane- Aw	وا‌وی نه‌ب‌ز‌و‌ی‌ن	و	w- W	٢٧
Yarî- heyv	پ‌ای نه‌ب‌ز‌و‌ی‌ن	ی	y- Y	٢٨

راھبىننامى (۱)

ئەم پەيغانە بە پىتى لاتىنى بنووسە:

چىيا، كوردستان، چەم، جوانى، پۇڭگار، ئازادى، گۇران، ھەندىرىن،
دھۆك، زاخۇ.

راھبىننامى (۲)

ئەم پىستانە بە پىتى لاتىنى بنووسەۋە.

۱. زىستانى كوردستان نۇر ساردە.
۲. ئازادى كوپى ۋى ل زانكۇيا دھۆكى دخوينىت.
۳. مەلایى جىزىرى ھۇزۇنغانە كى بناۋ و دەنگە.
۴. سلىئەنى پايتەختى پۇشنىپىرى كوردستانە.
۵. كەركوك بەشىكە لە ھەرىمى كوردستان.

راھبىننامى (۳)

ئەم پارچە نووسىنە لە ئەلغېبى ھەرەبى بگۇرە بۇ سەر ئەلغېبى لاتىنى:
(لە پاش پاپەپىنى بە ھارى ۱۹۹۱ ھەرىمى كوردستان گۇرانیكى نۇدى
بەخۇۋە دىت، ئەۋ ھەرىمە لە چوار پارىژگا پىنگىدەت، ھەۋلىرو سلىئەنى و
كەركوك و دھۆك، چەند قەزايىكى تىرىش ھەن كە بەشىكەن لەم ھەرىمە
ۋەك خانەقىزو شەنگارو بەدرە، كۆمەلى كوردەۋارى لە گەلەك لاپەنەۋە
پىشكەۋتوۋە، لەبەر شەۋە پىئوىستە شەزمونى دىموكراتى كوردستان
بىپارىژىن).

راڤتنامى (٤)

ئەم ھۆنراۋىيە لە لاتىنىيەۋە بېگۈرە بۆ سەر ئەلغېتى غەرەبى:

Pêşmerge

feng û dengê azadiyê
Xeml û Xweşîya çelngiyê
Bazê çiya û zinaran
Kulilka deştû zozanan
Ronîya berbangên
Sorîya asoyan
Pêşmerge me
Çavkanî û lehîya azadîme
Dadîkevîm ji Çiya û gellîyan
Digerîm li deştû newalan
Gund û bajar warên minin
Azadî û serxwebûn armanca minin

(Serdar Roşan)

تېيىنى: مامۇستا دەتوانىت ئىمۇندى زياتر لەم بارىيەۋە بە قوتايىزانو

خويندكارەكانى بدات

﴿به شى نه دد باب﴾

۱. قانيع
۲. جگه ر خونين
۳. به ختيار زينوهر
۴. سه لام
۵. نه حمده موختار جاف
۶. هينمن
۷. نه حمده نالبه ند
۸. مه لا نه نوري مايي
۹. عه بدولوا حيد نوري
۱۰. ئيپراهيم نه حمده (بله).

قانع

قانع ناوی موحه مه ده کۆپی شیخ عه بدولقادی شیخ سه عیدی دۆلایشی مه ریوانه. له پازدهی نهیلووی سالی (١٨٩٨) ز له گوندی پشپین له دایک بووه، قانع له ته مه نی چل پۆژی دابوو باوکی کۆچی دواپی کردووه، له ته مه نی دوو سالان دایکیشی کۆچی دواپی کردووه، قانع هه هه له منداڵیه وه تووشی ده ریه ده ری بووه، هه ره له و کاته وه تیکه له به ئیش و ئازارو برسییه تی نه ته وه که ی بووه. به هۆی خزمیکیه وه ده چینه حوجره ی مزگه وتو ده ست به خویندن ده کا. به ناو دتهاته کانی مه ریوان دا بق خویندن چه ر خه یه کی ته واوی داوه، پاشان که وته گه ران به شاره کانی کوردستان بق خویندن. (سه قزو بانه و سابلاخ و بۆکان و شنقو کۆیه و هه ولێزو که رکوک و سوله یمانی و هه له بجه و پێنجوین و سنه و بیاره) و چهند جینگایه کی تر گه راوه.

ناسراوییه کی ته واوی له گه له بنه ماله ئایینییه کانی کوردستاندا هه بووه. به تاییه تی له گه له (شیخ مه حمودی نه من). هه روه ها له خزمه ت مه لای گه روه دا له کۆیه خویندوویه تی. به هه ره جۆرێک بوو خویندنی مه لایه تی ته واو کردووه، به لām حه زی له مه لایه تی نه کردووه. له کۆماری مه هاباد کاریه ده سته پیرو ده کردن بووه. تا خۆی له ژیاندا بوو دیوانه کانی (گولاله ی مه ریوان، باخچه ی کوردستان، چوار باخی پێنجوین، شاخی هه ورامان، ده شتی گه رمیان) ی بلوکراوه ته وه. له ١٩٦٥/٥/٧ ز دا له گوندی (له نگه دی) له ناوچه ی شلێر کۆچی دواپی

کردووه هه لهوئ نیتراوه. پاش مردنیشی له سالی (۱۹۷۰)ز (پاش
مه‌رگی قانع) بلوکراوه‌ته‌وه.

له سالی (۱۹۷۴)ز به شێك له شیعره‌کانی بلوکراوه‌ته‌وه به‌ناوی
(نامه‌ی قانع). هه‌روه‌ها له سالی (۱۹۷۹) شیعره‌کانی بلوکراوه‌ته‌وه به
ناوی (دیوانی قانع)، قانع له ژيانیدا کوێره‌وه‌ری و ده‌ردی زۆر دیوه‌ و ده‌کو
زۆریه‌ی شاعیرانی تری کورد.

قانع له سه‌ره‌تای شاعیرییه‌تیدا به فارسی هۆنراوه‌ی گوتووه، چونکه
زمانی فارسی له‌و سه‌رده‌مه‌دا باو بووه، له پاش هه‌ست کردنی به‌ بیرى
کوردایه‌تى پیرۆز ده‌ستی کردووه به هۆنراوه‌ گوتن به‌زمانی پاکی
کوردی، قانع به شاعیری وریایی لادیتی کورد به‌ناو بانگه، شیعره‌کانی
خۆمالي و په‌وانن، له سه‌ره‌تای هه‌لگیرساندنی شه‌پی دووه‌می جیهان قانع
تیکه‌ل به‌ رێبازی شه‌ده‌بیی شۆرشگێڕانه‌ بووه. هۆنراوه‌کانی له‌ پووی
مه‌به‌سته‌وه سێ باب‌ه‌تى گرتووه‌ته‌وه (دلداری، کۆمه‌لایه‌تى،
نیشتمانپه‌روه‌ری و نه‌ته‌وايه‌تى). قانع له سه‌ره‌تای سالی (۱۹۶۳)ز
به‌هۆی باری ئالۆزی ناوچه‌که‌وه له‌گه‌ڵ دانیشتوانی چه‌ند دێ په‌کدا په‌و
ده‌که‌ن و ده‌چه‌ن ئه‌و به‌ری سنووره‌وه. هه‌ر ئه‌و شه‌وه ده‌یگرن و ده‌بییه‌ن
بۆ به‌ندیخانه‌ی (قه‌چه‌ن) له تاران و ماوه‌یه‌ک له به‌ندیخانه‌دا ده‌ی
هێلنه‌وه، له کاتی ئه‌و به‌ندییه‌دا نه‌خۆشییه‌که‌ی زۆری بۆ دیتنی و هیوا
پراوی ژيان ده‌بیته‌و به‌م جۆره‌ باسی به‌ندیخانه‌که‌ی ده‌کات:

۱. ئاخىرىن مالى زياتم گونجى بىندىھانمىيە
- ئىم كەلمىچە مەرھەمى زامى دلى دىئوانمىيە
۲. زۇر دەمىگە چاۋمىروانى زۇرپى زىچىر ئەگەم
- سەيرى ئەم زىچىرە گەن وەك زىۋەرى شاھانمىيە
۳. بىۋىكى ئازادىم ئەۋى، خۇيىنم خەنەس بۇ دەست و بى
- ئەلقە ئەلقى پىۋەتم وەك پىلەم و لىمزانمىيە
۴. گەرچى دۇۋىن وا ئەزانى من بەدىلى لال ئەبىم
- باش بزانى گونجى زىندانم قوتابى خانمىيە
۵. گىرتىن و ئىدان و كوشىن عاملى ئازادىيە
- تۆپ و شەستىرە كەلمىچە لام وەكو ئەمسانمىيە
۶. بىرى ئازادىم لە زىنداننا فراۋانتر ئەبى
- قوپ بىسىر ئەو دۇۋىنە ھىۋاى بە بىندىھانمىيە
۷. گەر بە ئازادى ئەۋىم مردن خەلاتە بۇ لەشم
- ئۆگەمى و سەردانەۋاندىن كازى نامەردانمىيە
۸. چاۋمىروانى شۇرپىگەم عالمى پىزگار بگا
- مىللەتم بۇ ئەو مەبەستە گىردەۋى شىرانمىيە
۹. چەكى شۇرپىگىپى من نوۋسىن و بىرو باۋمىرە
- راپەرىنە، ھەلمەتە پىر ئەمرەتەى كوردانمىيە
۱۰. "قانە" م ئەمىرۇ لە زىنداننا بە ئازادى ئەۋىم
- سەد ھەزار لەحنەت لەۋەى وا ئۆگەمى بىگانمىيە

(خەۋەت دىۋىرى ھۇنراۋەكە بۇ لەبەركىرنە لەسەرەتاۋە)

ليککدانه وەي وشەکان :

کونجی بەندیخانە یە	:	سوچیکی تاریک لە بەندیخانە
زێوەری شاهانە یە	:	تاریش و پازاندنە وە ی مەلیکانە یە .
خەنەس	:	خەنە یە
پێوەنم	:	پێوەندم، کۆت و زنجیریگە دەخزێتە پێی مرقۇ
پلپلە	:	پارچە زێی یا زیوی بچووک کە بە خشلێکە وە بەندکرایێ .
لەرزانه	:	جۆرە خشل و زێریکە بۆ سەری ژن .

جگەر خوین

ئافىۋى (شىيخ موسا كوپىۋى خەسەنى كوپىۋى مەھمەد) يە. لە سالى
۱۹۰۲ لە گوندى (خەسار) كە دەكەۋىتتە پۇرۇشاۋى باۋىرى (خەسەنكىف)
لە كوردستانى ياكورۇ لە دايك بوۋە.
جگەر خوین خۇى دىيىت:

سالا ھەزارو نەھسەدو سى ئەز ھاتم دىناين
بىنافى سولتان شىخ مووس ئەز ھى بوومە ژ دىنى
ھەتا بووم سىزىدە سالى لگوندى مەى ھەسارى
ژىنا خەو مەن بۇراند پاشى ژوى مەدا رى

جگەر خوین ھىشتا بچوك بوۋ بابى دەمرى، لەگەل دايك و خوشك و
براين خۇ بەرەو شارى (ئاموودە) چوون، لەۋى دايكىشى دەمرىت. لە
سالى ۱۹۱۷ دەچىتە بەر خويندەن لە ۱۹۳۲ تەۋاۋى دەكا، ماۋىيىك
مەلایەتى كەرد، پاشان ۋازى لى ھىنا. دگەل كۆمەلەكا جوتيارىن كورد
دچىتە پارچا دىن يا جىزىرى لە سورىاۋ دوو گوندان ئافادەكەن بەناۋى
(چىلەك) و (جەھەننەم).

جگەر خوین پىشكەدارى لە شۇرۇشى شىخ سەئىدى پىران كەربە،
تەكشكەندى شۇرەكە بە ئاۋاۋ شىۋەيىكى دېندانە كارىكى مەزنى كەردە
سەر ھەستى نەتەۋايەتى شىخ مووسو برىنىكى گەۋرەى لە دلىۋى دا
پەيدا كەرد، لەۋا ناسناۋى خۇ كەردە جگەر خوین. پاش ئەم كارەساتە
ھەموو شىعەرى خۇى بۇ كوردستان تەرخان كەرد.

خامەي خۇي كورد بۈۋە خەنجەر بۇ سىنگى دۈڭمەن زىگ بۇ
ھوشيار كوردنى مىللەت:

بەسە مىللەت لاقە شەرمە ھەتتا كەنگى دىخمو دابى؟
دېن دەستېن نەپاران دە ھەزارو دېلو گۈلانى

پاش شۇپشى ۱۴ ئىرمەھا ۱۹۵۸ دەپتە عىراقو ماۋەتتەك لە ئىزگەي
كوردى كار دەكات، ھەيا مەككىش لە زانگۇي بەغدا لە كۆلېڭى ئاداب-
بەشى كوردى- دەپتە مامۇستا.

زۆربەي ھەلبەستېن ۋى دەريارەي خەباتى نەتەۋاپەتو خەباتى
جوتىياري كوردە. ھەر لەم پىگايە گەلەك گرتنە بەندىي و ئازارو
ئەشكەنجەي دىۋە. لە ۱۹۸۴/۱۰/۲۲ لە (ستۇكھۇلم) ياپتەختى سۈيد
دلى مەزنى ژلېدانى دەۋەستىت و لە بارژىرى (قامشلق) لە كوردستانى
سوريا دەپتە ئەشارتن (ناشتن).

بەرھەمەكانى:

۱. ھەلبەست: ۱- بىرىك و پېتى ب- سەۋرا ئازادى ج- كىمە ئەز
د- رۇناك ھ- زەند ئافىستا و- شەھەق ز- ھىفى
۲. جىرۇك: ۱- جىم و گول پەرى ب- پەشۋىن دارى ج- سالارو مىدىا
۲. زمان و پېزمان
- ۱- گۇتېن پىشيان ب- ئاۋا دەستورا زمانى كوردى
ج- فەرھەنگا كوردى بەرگى (۱- ۲)

۴. چەندىن بەرھەمى تىرى ئوۋسىپ، پاش مردنى چاپ گران وەك:

۱. ئاشتى (ھەلبەست) ب- تارىخا گوردستان بەرگى (۱- ۲)

ج- فۇلكلورى كوردى د- ئىنە نىگەريا من

ھ- ئىيسارەك لەسەر دىياھا ئەخمەدى خانى.

ئىنا خۇە من بۇراند : ئىانم بەسەر يرد

ئەز چى بوۋمە ئادىي : لەدايك بوۋم

پارچا دن يا جىزىي : پارچە يا بەشەكەي تىرى جىزىرە

لەۋپا : لەپەر ئەۋە، بۇيى، لەبەرھەندى

ئاستاڭ : ئازناۋ.

شام شه‌کره، وه‌لات شیرن‌تره

(چنگه‌رخوین)

۱. وه‌لاتن من تویی بووگا جیهانی
همی باغ و به‌مشت و می‌رگو کانی
۲. شه‌پال و شه‌نگ و شوخ و نازو گموری
گه‌لک شیرین و پندو به جوانی
۳. سرئی تاجا سه‌لاحه‌دین گوردی
نعنی روزه دبرجا ناسعانی
۴. دوو بوره‌نین ته کفانی پوسته‌می زال
دوو زولفین ته ژتیرن قهره‌مانی
۵. روویی ته ناگرئ زهره‌مشت و معزدهک
ژته هینتر شه‌ریا کامیرانی
۶. دوو جافین ته وکی دهریای هورمز
گه‌پوو نه‌ناسه کارئ مووش وانی
۷. دوو لیفین ته کتیب‌ا حاجی قادر
زمانی ته ژ به‌ندا شیخ‌ا خانی
۸. سمرو پا زندو باز ته حمنینه
همی سوزن ژ په‌نگی نهرخه‌وانی
۹. چگهر خوینه کوپئ نهر همر دنال
ژ به‌ر ژانا نهرانی و خمرانی.

***

له‌سه‌ره‌تاوه جغت دیتی بق له‌به‌رکرده

راڻه ڪردڻي په يشه ڪان :

جوان، پند :	شه پال
بووڪي جيهاني :	بووڪا جيهاني
نقد جواني :	پڻ جواني
هه نيه، نيو چاوان :	نه نئ
دوو برڙي تڙ :	دوو بورهين ته
ڪه وان :	ڪڦان
هه ردوو زولف ڪانت :	دوو زولفين ته
فرميسڪه ڪانت :	ڙته هيسٽر
هه ردوو ليوانت :	دوو ليتفين ته
	زمانن ته ڙ بهندا
زمانت له بهندي شيخي خانييه :	شيخي خاني
هه موو خه ناوي به :	ته ڏهه نينه
هه ڙاري :	خه ڙائي

به ختيار زیتوهره

ناوی راسته قینه‌ی (فایق)ه کوپی شاعیری به‌ناویانگی کورد زیتوهره له سالی (۱۹۰۸)ز له شاری سوله‌یمانی له‌دایک بووه. سهره‌تا وه‌کو هه‌موو مندا لاتی شه‌سهرده‌مه له حوچره‌ی مزگه‌وتدا خویندوو یه‌تی پاشان چوو ته قوتابخانه و پۆلی شه‌شه‌می سهره‌تایی ته‌واو کردوو، ئینجا له به‌غدا ده‌وره‌یه‌کی (برین پتیچی ئازده‌لان)ی دیوه و چوو ته سهر شه‌و ئیشه. له ماوه‌ی فهرمانبه‌ریدا ناوچه‌کانی سوله‌یمانی گه‌راوه و ماوه‌یه‌گیش له پردی بووه.

له سالی ۱۹۴۶ز کاتی قوتابخانه‌ی ناوه‌ندی شه‌و له سوله‌یمانی کرایه‌وه، فایق بی گوئی دانه ته‌مه‌ن و شه‌رکی ژیان و پله‌ی کومه‌لایه‌تی و شاعیرانه‌ی بووه به قوتابی و له سالی (۱۹۴۸)ز پۆلی سییه‌می ته‌واو کردوو. ههر له و ساله‌دا به‌هۆی کوچی دوابی باوکییه‌وه ته‌واو به ده‌ست نه‌خۆشییه‌که‌وه که زووتر سهره‌تای دیار بوو، په‌ریشان و سه‌رگه‌ردان بووه، تا له ۱۹۵۲/۱۲/۳۱ز کوچی دوابی کردوو و له گۆرستانی گردی (جۆگا) له سوله‌یمانی له ته‌نیشته باوکییه‌وه نیژاوه.

له گه‌رمه‌ی کیشه‌ی سه‌ختی ژياندا خۆی ناو ده‌نی (سه‌رکه‌وتوو) له کوپی نه‌خۆشی و زامداری و کلۆلی دا به‌ر چاوی تاریک نابو و هیوای نابری، ئازار به‌سه‌رچاوه‌ی دروست بوونی ژيانی به‌ختیار و سه‌رکه‌وتن ده‌زانی، پاشان ناوی خۆی ده‌نی (به‌ختیار) به‌ختیار زیتوهر به‌ته‌واوی په‌یبه‌وی زیتوهری باوکی کردوو، به‌لکو قوتابییه‌کی سه‌رکه‌وتوو پیتشکه‌وتوو شه‌وه له‌په‌یبه‌وی زانسته په‌روه‌ری دا. له‌ژێر بالی په‌شیی

دواکه و توویو و نه زانی و چه پۆکی داگیر که ردا شاعیری زانست پەرور
خویندن و فیروون و زانست به چه کی پژار بوون داده ئی.

هۆنراوه کانی زیاتر نیشتمانپه روهی و دلدارین، له گه ل ئه وه شدا
خاوه ئی کۆمه لیک سروودی جوان و به ناویانگه وه کو:

(چه ند شیرینه لام، برایینه له خه وه ستن، گویژه ....)

بناغه ی خوینده واری و پینگه یشتنی شاعیرانه ی هه ره وه نییه که
له خویندنی حوجره و قوتا بخانه و کۆری گشتیی ژیان پێک هاتیی به لکو^(۱).

سه ره تاو بناغه پته وه کی چه ش بوونه به بیستن و لیکدانه وه ی شیعی
کلاسیکی کوردی و فارسی.

نمایش نمونه یه که له هۆنراوه ی بهختیار زیور:

گولی سه ره بستی

گوئیك شیرینتر له خونچه ی به هار

نازگتر، جوانتر، له شه و بۆی نازدار

گه شتر له دینه ی وه نه وشه ی نزار

گوئیكه ناوی گولی سه ره بستی

مه رده ئه وه گه له ی بگاته دهستی

***

***

گولی سه ره بستی ئه ی هیزی گیانم

پۆشن گه ره وه ی پینگه ی ژیانم

---

(۱) ژانی بهختیار زیور له کتییی ژیان و به ره مه ی شاعیران وه رگه راده دانی د. عیزه ددین

سته قا ره سول.

تۆم نەبى، من خۇم بە ھىچ نازام

تۆم نەبى ھەرگىز ناحەسىمەۋە

بىن بۇنى خۇشت نابوژىمەۋە

**   **

با تەنيا ھەر تۇ شاگۈلى من بى

سەرچاۋى سۆزى بە گۈلى من بى

تۇ تاقە يارى پېر دلى من بى

شيعرت پيا ھەلدەم بە زوبانى خۇم

بلىم دەمىكە بە دل شەيدى تۆم

لېكدانەۋى وشەكان :

سەرپەستى	:	ئازادى
شىرىنتر	:	جوانتر
شەۋىق	:	جۈرە گۈلىكە بە شەۋ بۇنى خۇشە
دەيدە	:	چاۋ، چاۋ
ۋەنەۋشە	:	جۈرە گۈلىكى دەشتىيەۋ گۈلەكانى بېگۈلەن
نزار	:	دارستانى چېر
مەرد	:	پياۋە (ئازايە)
ناحەسىمەۋە	:	ئوقرە ناگرم، ئارام ناگرم، پىشۋو نادەم
تاقە	:	تاكە، ئىك
شەيدا	:	گىيۈدە
ھۇز	:	خىل - ەشپىرەت
نابوژىمەۋە	:	ناگە شىم، ناگە شىمەۋە
يار	:	دۈست، ەقال، ھاۋپى

سەلام

۱۸۹۲ - ۱۹۵۹ ز

سەلام كوپى شىخ ئەحمەدى غازەبانييە، لە سالى ۱۸۹۲ز لە گوندی (غازەبان)ى ناوچەى وارىماوۋى سەر بە قەزاي ھەلەبجە لەدايك بوو. زۆر ئارەزووى لە خوێندن بوو، لە تەمەنى چوار سالىدا خراوتە بەر خوێندن، قورئان و فارسى خوێندوو، لە تەمەنى شەش سالىدا بوو كە باوكى كۆچى دوايى كرد. ئاگادارى پووداۋەكانى يەكەم شۆپشى (شىخ مەحمودى ھەفید) بوو لە ۱۹۱۹. پاش بەدیل گرتنى شىخى نەم، بوو پۆلىس، تا سالى ۱۹۲۲كە (شىخ مەحمود) گەرايەو بوو بە (مەلىكى كوردستان)، ئەميش دەبى بە بەرپۆەبەرى (ئەوراقى عەسكەرى). ھەر لەو سالا دا ديسان بەشداری شۆپشى دووھى (شىخ مەحمود) دەبى، بەلام ماوەتيك لەلايەن شىخەو دەسگەر دەكرى و دەچیتەو غازەبان. لە وەزيفەدا زۆر شوێن و جىسى كردوو، وەك وارىماو، ھەلەبجە، سلىمانى و تەنانت بەسرەو بەغداو حيلەو شوپنانى تريش. لە ۱۹۲۸دا لەگەل چەند لاوتك (كۆمەلەى زەردەشت) يان دامەزراند. لە ۱۹۳۰ دواى كارەساتەكانى پۆزى پەشى (۶)ى ئەيلوول لەگەل چەند كەسانىك بۆى دەردەچن و دەچنە گوندى (پيران) لای (شىخ مەحمود)، ھەروەھا بەشداری پووداۋەكانى سالى ۱۹۳۱ى كردوو بە ھەرماندەى (شىخى نەم). لە ۱۹۵۴ - ۱۹۵۵ خۆى خانەنشين كردوو. لە پيشەكى ديوانەكيدا كە لە ۱۹۵۸ لە بەغدا چاپكراو، د. مەعروف خەزەندەدار دەنووسى و دەلى (سەلام زياتر شاعىرىكى

نیشتمان و نه ته وهیه، چونکه کاتی گه نجی سه لام، نه ته وهی گورد به دهوړنکی تاییه تیده په پی له ژیا نیدا). له بابۀ شیعره دهوړنیه کانییه ده لی (خه یالینکی پوونی تیدایه و شعورنکی راست ده ردخا، وکړ وشه کانی له ناخی دهوړنیا بیته دهر وه وایه).
 په ک له شاکاره کانی شیخ سه لام وهرگنرانی چوارینه کانی (خه یام) ه له فارسییه وه بز کوردی، که به راستی گیانی خه یامی له وهرگنرانه که دا به ته وای پراستوه وه به باشترین وهرگنران داده نری، سه لام له سالی ۱۹۵۹ز له سلیمانی کوچی دواپی کرد:

نعمش نمونه به که له هونراوه کانی:

ووتن چیه؟

هسته له خمو نهی لوی کورد
 تېښکوشه به دست و برد
 هاوار نهکا دایکی و متنه
 وا گیان نه دا، پیادا بگنه
 خاک و گون و گن و گیا
 شاخ و چه و حل و حیا
 رنگاو رنگی که زی سیا
 هاوار نه که به حیا حیا
 وا مه زانه خاکی و متنه
 ناوو گلنه دارو دموهن

بهشت و شهزاد، جهرگ و دل
 نه جدادی تو شیرانی گورد
 له پئی و متن به مەردی مرد
 مردن، پزین بوون بهم خاکه
 و متن دایک، و متن باوک، و متن کاکه.

(مه‌مووی بۆ له بهرکردنه)

پاشه‌کردنی پەيشان:

به ده‌ست و برد	:	به گورج و گولی
پیدا دا بگن	:	پیتی پابگن، بگه‌نی
که ژ	:	چیا، شاخ
سیا	:	پەش
شه‌ژنق	:	چۆک

(ئەخمەد موختار جافا)

ئەخمەد موختار كوپى ۋە سىمان پاشاى گەورەى عەشىرەى (جافا). لە سالى ۱۳۱۶ى كۈچى كە ھەردو سالى (۱۸۹۸-۱۸۹۹)ز دەگىرتەۋە لە شارى ھەلەبجە لە دايك بوو، دايكىشى (خانمى ۋە سىمان پاشا) يەككە بوو لە ژنە ناودارو ھەلكە ۋە تۆۋەكانى كورد. لە تەمەنى ھەفت سالىدا دەخىرتە بەر خويىندى. لە سالانى ۱۹۱۹-۱۹۲۴ قايمقامى قەزائى ھەلەبجە بوو، پاشان بوو بە ئەندامى پەرلەمانى عراق.

ئەخمەد موختار نۇستو ھەقائى زۆربەى شاعىرو پۇشنىبىرەكانى سەردەمى خۇى بوو، ۋەك بىكەس وگۇزان و سەلام و عەبدولواھىد نورى و نۇزائى تر. لە ھۇنراۋەكانى دا رىچكەى نىشتەمانپەرۋەرى ۋە فېنى گىرتەۋە. ھەروەھا سەردەراى ھۇنراۋىش پەخشانە چىرۆكەكى ھەيە بەناۋى (مەسەلەى وىژدان) كە لە سالى ۱۹۷۰ لە بەغدا چاپو بلاوكرائەتەۋە. لە پۇزى (۶)ى مانگى شوبائى سالى ۱۹۲۵ز دەستىكى پېس لەسەر پوويارى سىروان شەھىدى دەكاتو دەچىتە پىزى نەمرائەۋە. لەمەش نوۋنەبىكە لە ھۇنراۋەكانى:

۱. لە خەم ھەلسن دىرەنگە مېلەمتى كورد خەم زەرھەرتانە ھەممو تارىخى عالم شاھىدى قەزلو ھونەرتانە
۲. دەسا تىكۇشن ئەى قەومى نەجىبى بىكەس و مەزلووم بە گورجى بېيىن ئەو رىنگە دوورە ۋا لە بەرتانە
۳. پىخوئىنن چەونكە خويىندى بۇ دىھىلى تىفى دۆزەنتان ھەممو ئان و زەمانى غەيىنى قەلقان و سوپەرتانە

٤. به خۇڭزايى له دهستى بهرمهدهن ئىم خاگه مهحبوبه
كه تۇزى وەك جەواهير سورمهو گوجلې بهسمرتانه
٥. بهسمر خاكا نهگەر نازىش بگەن جەقتانه كوردېنه
تەماشاي سىڭبەرى ئىم شاخ و كىنوه وا لەسمرتانه
٦. بهمىن قەدرى بهسمرىا رامەبوورن حورمەتى بگرن
گوللە سوورەى ئىم سەحرابه خوڭناوى جگەرتانه
٧. دەمىكه ئىم ولاتە وا ئىسرى پەنجەمى جەهلە
له سايەى عىلمەوه ئىمىرۇ ئىتر نۆبەى زەفەرتانه
٨. زوبانى حالى (ئەحمەد) ھەر ئىلنى وريابىن ئىمى مىللەت
بزانن بەردى ئىم شاخانە ئەللاس و گوھەرتانه

(ھەموو ھۆنراۋەكە بۇ لەبەركىرنە)

راڧقە كىردى پەيشەكان:

ھەلسن	: ھەستىن، پايىن
دەسا	: دەى، زوۋگەن، لەزگەن، خىراگەن
بە گودجى	: بە خىيرايى، بلەزى
تىغ	: تىغ، كىترىد، چەقور
سورمەو گوجل	: كل، چۆرە تۇزىكە چاۋى پى جوان دەكرى
رامەبوورن	: ھاتوچۇ مەكەن، تىمە پەن
له سايەى	: له سىڭبەرى
گوھەرتانه	: گەوھەرتانه

هه‌تیم ناوی (سه‌ید موحه‌مه‌ده‌ه‌مین) ه‌گوپی سه‌ید هه‌سه‌نی شیخه‌ل
ئیسلامی موکرییه، له‌ سالی (١٩٢١) ز به‌ شه‌وی جه‌ژنی به‌راتی له‌ گوندی
لاچین نزیك شاری مه‌هاباد له‌ دایك بووه‌. له‌ ته‌مه‌نی مندالی دا‌ چووه‌ ته‌
به‌ر خویندن، سه‌ره‌تا ئه‌لفو بی‌ی لای مام‌وستا سه‌عید ناکام خویندووه‌
پاشان باوکی نارنج‌ویه‌تی بۆ شاری مه‌هاباد بۆ ئه‌وه‌ی له‌ قوتابخانه‌ی
ده‌وله‌تی بخوینتیت. له‌وێ تا پۆلی چواره‌می خویندووه‌، ئینجا باوکی
ناردی بۆ قوتابخانه‌ی شایینی، له‌ خانه‌قای شیخی بورهان ماوه‌یه‌ك
مایه‌وه‌، به‌لام خویندنه‌كه‌ی پێك و پێك نه‌بووه‌، دواتر له‌لای هه‌ندێك
مه‌لای تر خویندوویه‌تی.

له‌ سالی (١٩٤٢) ز كه‌ كۆمه‌له‌ی (ژ. ك) دامه‌زرا، هه‌تیم نه‌ندامێکی
هه‌ره‌ چالاکی ئه‌و كۆمه‌له‌ بووه‌، له‌ سه‌رده‌می كۆماری كوردستان له‌
مه‌هاباد ده‌وری دیاری كراوی هه‌بووه‌، هه‌ر ده‌نگی دلیتری شیعرێ و
نوسه‌ری بالاده‌ستی ئه‌و كۆماره‌ بووه‌. له‌ ١٨/٤/١٩٨٦ ز كۆچی نوایی
كردووه‌ و له‌ مه‌هاباد گیانی به‌ خاك سپاردووه‌.

هه‌تیم یه‌كێكه‌ له‌ شاعیره‌ هه‌ر به‌رزه‌كانی كورد له‌ سه‌ده‌ی بیسته‌هه‌دا.
هه‌زاره‌كانی هه‌تیم هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ له‌ چوار چێوه‌ی شاعیر و نوسه‌ران
ده‌رچوووه‌ و له‌ ناو خه‌لكی كوردستان بڵاویۆته‌وه‌ و له‌ دلی هه‌موو كوردێکی
دلسۆزو نیشتمان په‌روه‌ر جینی خۆی كردۆته‌وه‌.

ھۆنراۋەي شاعىرە كلاسسىكىيەكانى كورد كاريان كوردۇتە سەرى
بەتايىبەتى ھۆنراۋەي ئالى، ھەرۋەھا ھۆنراۋەكانى كۆران لەسەر ھىمەن بى
كارىگەر نەبوون.

ھەستى نىشتىمان پەرۋەرى و جوانىيى سىروشتى كوردستان و جوانىيى
ئۇن ئىلھام دەرى شاعىر بوون. زمانى ئەدەبىي لە شىعەرى ھىمەن دا بە
كوردىيەكى پەرۋان و جوان و پەتايىيە، ئەدىب و شاعىران پىيان خۇشە و ھەم
نەخوتىدە وارانىش لىتى تى دەگەن.

ھىمەن ھەر شاعىر نەبوو بەلكو پەخشان نووسىكى ھەلگە و تۈو بوو
وەكو لە پىشەكىيەكەي دىوانى (تارىكو بوون) دەردەكەوى.

ھىمەن چىرۇك نووسىكى بە توانا و گەرە بوو. لە بەرھەمە
چاپكراۋەكانى دا (تارىكو بوون، ئالەى جودايى، ھەوارى خالى، رىزى
نان بگن).

﴿نەمەش نەمۇنەيەكە لە ھۆنراۋەكانى ھىمەن لە ھىوانى تارىكو بوون﴾

تۆم ھەر لەبىرە

لە شايددا لە وەختى ھەلپەرىنا

لە خۇشيدا لەكالى پىكەنىنا

لە كۆرى ماتەم و گرىان و شىنا

ئەمەن ئەى نىشتىمان تۆم ھەر لەبىرە

بە شەو تاگو بە سەرما زال دەمى خەو
 بەرۇز تاگو دووبارە دېتەو شەو
 لە كاتىڭدا كە دەدوۋىنم ئەمەو ئەو
 ئەمەن ئەي نىشتەمان تۆم ھەر لەبىرە
 زەمەننىڭ كە دەجەمە سەپرى گولزار
 لەگەن بۆلۈ پەزىقانى وەقادار
 تەنەت وەختى دەسبازى لەگەن پار
 ئەمەن ئەي نىشتەمان تۆم ھەر لەبىرە
 دەكەم تەرخان لە رېسى تۇدا ژيانم
 لە سەنگەردا بەرمەو پرووى دوزمانم
 بە خاكى تۆ دەمى ئاويلەكە دانم
 ئەمەن ئەي نىشتەمان تۆم ھەر لەبىرە

(ھەممۇ بۆلەپ بەرگەندە)

لىككەندەمى وشەكان:

ماتەم	: شەين وشەپۇر، گريان
دەدوۋىنم	: قەسەي لەگەن دەكەم
پۇل	: ئاقچەك
وەقادار	: ئەمەكدار
ئاويلەكە دان	: سەرەمەرگ، كاتى مردن

(نه‌حه‌دی نالبه‌ند)

هۆزانفانی ده‌فهری بادینان ناوی (نه‌حه‌دی کوپئ ئه‌مینئ نالبه‌نده) ه به (ئحه‌د موخلیس) ده‌یتته ناسین. له‌ سالی (۱۳۰۸)ی کۆچی که ده‌کاته به‌رامبه‌ر هه‌ردوو سالی ۱۸۹۰-۱۸۹۱ز له‌ گوندی (بامه‌پنئ)ی سه‌ر به‌ قه‌زای ئامیدی له‌ دایک بووه. له‌ ته‌مه‌نی شه‌ش سالی‌دا ده‌ستی به‌ قورئان خویندن کردووه. بۆ خویندن چوووه‌ بۆ ئامیدی، زاخۆ، ده‌ۆک و گوندی بیدقه‌ی له‌ ده‌فهری به‌رواری ئۆری. ژیا‌نیک‌ی پڕ له‌ ده‌رده‌ سه‌ری و ناخۆشی و مشه‌خت بوونی به‌ سه‌ر برديه‌، پیاوینکی قسه‌ خۆش و نوکته‌ بژۆ زمانزان بووه.

نۆربه‌ی شاعیره‌ کۆنه‌کان کاریکی نۆریان له‌ هه‌زو پیر و باوه‌ری نالبه‌ند کردووه‌ به‌ تاییه‌تی مه‌لایێ جزیری، هه‌ر له‌ به‌ر ئه‌وه‌ش بووه، وه‌کو شاعیره‌ کلاسیکیه‌کان زمانیک‌ی تیکه‌ل له‌ عه‌ره‌یی و کوردی به‌ کاره‌یناوه. نالبه‌ندی هۆزانفان، هه‌لبه‌ستی بۆ ئه‌م مه‌به‌ستانه‌ هۆنیوه، ئانکۆ قه‌هاندیه‌:

۱. پئ هه‌لدان و پئ هه‌لگوتن و وه‌سف کردن، که نالبه‌ند ده‌ستیکی بالای هه‌بووه‌ له‌ مه‌یدانه‌دا.
۲. ئه‌فینی و ئه‌فینداری.
۳. سۆفیاتی و له‌ خوا ترسان.
۴. هۆنراوه‌ی کۆمه‌لایه‌تی ئانکۆ جفاکی، که شیوه‌ی گاته‌ و ترانه‌ به‌خۆوه‌ ده‌گریت.

۵. كرتتكدردن و ناشىرىن پيشاندانى بەرامبەرەكەي، ديارە لەو

مەبەستەش دا گۆي ھونەرى بريدۆتەو.

۶. كوردىنى و ولاتپارىزى.

ئالبەندى ھۆزاننەن لە (۹)ى ئەيلوولى سالى ۱۹۶۳ز بەدەستى خۆي،

خۆي كوشتووەو لە گۆپستانى گوندى (خىشخاشا) لە دىھەرى بەروارى

ئۆرى نىژاوە (ھاتىە قەشارتن).

نەمەش نىوونەيەكە لە ھۆنراپەكەنى:

۱. دوھى سەپىدئى ل سەربانى

م جانەك دىت ژ خەو پاپوو

۲. ژ مال دەرگەت دەرئ خانى

م تەخمىن گر زولەيھا بوو

۳. زولەيھا بوو سەفەت حۆرى

وھكى تىرى ژ مە پاپۆرى

۴. چوو سەر ئافى ل پەخى ژۆرى

وھكى پۆژى ل مە ئافا بوو

۵. دەما زەفرى ژ سەر ئافى

م دىت لىدا شەفا تافى

۶. مقابىل چوومە ھىدافى

قەرە پۆشى گرلىدا بوو

۷. دممما تافئ ل بهمژئ دا

م دیت شبهی گولا سپیدا

۸. وسا گمش بوو دناا رندا

جوو حال بۆ گمش نههئلا بوو

۹. نههئلابوو بۆ گمش حالهك

دهقیقهك ل من ببوو سالهك

۱۰. ل ئهنیا وئ ههبوو خالهك

خوونئ حهق تازه كهشا بوو

(ههشت دیری بۆ له بهر کردنه)

پاشه کردنی پهیشه كان:

دوهی سپیدی	:	دوئنی سپینی، دوئنی بهیانی.
م جانهك دیت	:	من جوانیكم دیت.
ژخه و پابوو	:	له خه و ههستا بوو.
وهکی تیڕی	:	وهکو تیڕ
دهما زلفی	:	كه گه پاره
شهقا تافئ	:	تیشکی ههتاو
چوومه هندافئ	:	چوومه لای
وهسا گمش بوو	:	وهسا گمش بوو
له ئهنیاوئ	:	له ههنبهی ئه؛ له ئیو چهوانیدا.
دهری خانی	:	دهرهوهی مال یان خانوو.
ژمه پابووی	:	به پێشماندا تێپه ی.
تاا	:	ههتا، خۆر.

(مهلا نه نوهری مایی)

مهلا نه نوهری مایی، تۆرقان و میژوو نووس و هۆزانان بوو، نیشتمان په‌روه‌وه‌لاتپارێزو کورد په‌روه‌ر بوو، خه‌باتکارو جانفیدابوو. ناوی (نه‌نوهری کوپی شیخ محهمه‌د تاهیری مایی) به‌ له‌ سالی ۱۹۱۳ز له‌ گوندی (مایی) له‌ ناوچه‌ی به‌رواری ژۆری له‌ دایک بوویه. ته‌مه‌نی دوو سالان بوو که باوکی نه‌مری خودا به‌جێ ده‌هێنی. تا ته‌مه‌نی ده‌بیته‌ شەش سال هه‌ر له‌ گوندی (مایی) ده‌بی، پاشان دایکاو، نه‌وی ده‌نیڕیته‌ گوندی (بامه‌پنی) بۆ خوێندن، هه‌ر له‌و گونده‌ خوێندنی سه‌ره‌تایی به‌ دویمای دینیته‌، به‌لام له‌به‌ر ده‌ستکورتی خوێندنی ناوه‌ندی پێ ته‌واو نه‌بووه‌ و ملی داوه‌ ته‌ خوێندنی ئایینی و به‌ فقه‌ییته‌ی له‌ زاخ و ده‌وک و نامیدی و شوێنانی دیکه‌ی به‌سه‌ریه‌روه‌.

له‌ سالی ۱۹۳۶ز ده‌ستورنامه‌ی مه‌لایه‌تی پێدراره‌. له‌ گونده‌کانی (شێروان مه‌زن) و (بارزان) و له‌ ئاو (عه‌شیره‌تی هه‌رکی) ده‌رسی داوه‌. گه‌لێک کاری میری کردوه‌. ژۆرجاران تووشی پانونان و گرتن بووه‌، له‌ سالی ۱۹۴۶ز بۆ ماوه‌ی بیست و دوو مانگان ده‌خریته‌ به‌ندیخانه‌وه‌، یه‌ک بووه‌ له‌ وه‌وشنبه‌ر پووناکبیره‌ کوردانه‌ی که‌ پشته‌فان و هاریکاری شۆرش (۱۴)ی ته‌موزی (۱۹۵۸) پان کردوه‌. نه‌ندامی یه‌کیه‌تی نه‌دیانی عیراق بووه‌. ده‌یان گوتارو نووسینی له‌سه‌ر نه‌ده‌بو میژویی کورد به‌ هه‌ردوو زمانی کوردی و عه‌ره‌بی نووسیوه‌. له‌ سالی ۱۹۵۹ز له‌ گه‌ل وه‌فدیکی میللی به‌ سه‌ردان چوووه‌ بۆ (چینی میللی) و له‌وی گوتاریکی به‌ نرخی له‌سه‌ر په‌وشنبه‌ری و میژویی کوردان داوه‌. گه‌لێک

ھۆزانو گوتاری لەسەر ئەدەبو کوردان بلاوکریتەو، لە ھۆژى (٢٢) ى
 ھۆزەيرانى سالى ١٩٦٢ز لە شۆپشى بەرھەننى لە ھوونى نەتەوى کورد
 شەھید دەکرىو دەچیتە ڕيزى نەمرانەو.

پرسا من ژ خودی

١. خودا وەندى پاک و سەخى و مېھرەبان
 دلۆقانى، ھەردەم ژ بۆمە ھەمان
٢. ھەموو کار، بەدەستى تەنەبى شە
 چ ھەمان بکەى دى بېيت بى ھەمان
٣. دزانم دگەل گەس تەنەبە ھوگین
 دزانم ژ بۆ ھەر گەسەك توى خودان
٤. ھەمى دنیا ئەمفەرۆ تەکریە مەرۆف
 ژ بۆ ھەر گەسێ تەکرى پار، زەمان
٥. ژبۆ ھەر گەسێ تەکرى دۆست ھەلەك
 ژبلى مە کوردان ئەما بى شەفان
٦. نى ئەم ژ سە بان و بەندى تەنە
 مەھشيار گە پا خودى مەزن ژ ھەوان
٧. چ گونەھە ھەبە مە خوداى بانە
 چ سووچ مە ھەبە ئەمى خودا، دابزان
٨. مەبەنە ل سەر پێکەگا راست و پوھن
 ژ پەشتامە باقى فى پاری گران
٩. تۆ ئازا بکە فى وەلاتى گەنەد
 بکۆشە دەرى وى، دەست تاسەبان

(لەسەرەتاو ھەفت دێر بۆ لەبەرکردنە)

پادشاهي پەيشان :

دولتانی	: تۆ بەرەحمی، بە بەزەیی
زۆم هەمان	: بۆ هەموومان، بۆ هەممیا
بێ ئەمان	: بێ مانەو، بێ وەستان
چوکی	: هیچ کێنە و بوغزێک
تەکرێ	: تۆ کردووتە بە.
هەشپارکە	: هوشیارمان کەو
یاخوێ من	: ئەی خودای گەرە
چ گونە هەبە	: ئایا ئێمە هیچ گوناحێکمان هەبە
روغن	: روغن
ژ پشتمە باقی باری گران	: ئەو بارە گرانبەمان لە کۆل کەو
بێ شکە	: بێ گومانە
ژ بلی	: بێجگە لە
شلقان	: شوان
نێ ئەم	: بەلام ئێمە
یا خوێ مەزن	: ئەی خودای گەرە
مەبینە	: بەمان هێنە
ژ پشتمە باقی	: لەسەرمان لایبە، لە کۆلمان بکەو.

عبدالواحد نوری

نوسه ناوی عبدالواحد مهجیده، له سالی (۱۹۰۴) ز له دایک یووه، هیشتا هر منداډ یووه باوکی کوچی دوايي کردووه وله نازو خوښه ویستی باوکی بی بهش یووه، به لام خالی نهی هیشتهوه بی باوکی پتو دیار بی دوهستی به سر داهینهوه له گن منداډ کانی خزی دا جیای نه کردتهوه، خستویه تیه بهر خویندن تاگر یووه به ماموستا.

یه که مجار له هه له بجه داهه زرا، که گوستراوه تهوه بق سوله یمانی پاش ماوه یه که یووه به جیگری سه رڼکی شاره وانی سوله یمانی، له دوا جاردا له قوتا بخانه ی فه یسه لیبه ی سه ره تایی ده بیتهوه ماموستا، هر له وی ده میتهوه تاکو به نه خوښی سیل له پڼی پینجی ته مووی سالی (۱۹۴۴) ز کوچی دوايي کردووه و گیانی پاکی به خاک سپاردووه.

ماموستا عبدالواحد به رامبه ر به و هه موو چاکه یه ی که خالی (نوری علی) له گه لیدا کردووه، هه موو نووسینه کانی به ناوی (ع. و. نوری) واته (عبدالواحد نوری) نووسیوه. بزیه هر به و ناوه شه وه ناویانگی ده رکړدووه. ماموستا عبدالواحد نوری ماموستایه کی نمونه یی پاسته قینه یو، دلسوز برو بق قوتا بییه کان، په روه رده ی ده کردن بق ژبان، بق دوا پڅیکسی پر له کامه رانی. به ماموستایی گه لیکه سی به بیري نیشتمان په روه یو پېشکه وتن خواز په روه رده کرد. له پتزی پتیشه وه ی نه وانه یه که بیري پتیشکه وتن خوازیان له ناو کوردا بلاو کردتهوه.

نووسەرىكى مەزىن بوو، تىكۆشەرىكى كورد بوو، لەزۆر مەيدان دا
خزمەتى گوردى كوردو، لەو ماوه كورەى ژيانيدا گەلەك كەتەپ
نامىلكەى پەشكەش بە نەتەوەكەى كوردو.

بۇ لاوان:

بەرزى كوردى

ع. و. نووى
لە گەلاوێژى ژمارە (٦،٥) سالى (١)

لاوان!

چونكى ئێوه هەموو ئىشەى دوا پۇژمانن هەموو هاوارىكم بۆ
ئێوه، هەموو ئەمىن چۆن گەلاوێژ تەقەلا ئەدا كە گوردى بەرز
بكاتەوه، جوان ئەو نووسىنا ئەتان خوێندۆتەوه!

براكانم!

وا بوو بە بىست سالا خەرىكى نووسىنم، چاك خراپ هەندى
كەتەپ هەنرايە گايەوه! لەم جەرخەدا جوان تىگەيشتم گوردى لە
بەنجىنەدا لەرو لاواز نەبووهو نىيە، ئێمە خۆمان لەرو لاوازيان
لەخوێندنا كەم تەرخەمو لە نووسىندا بۆ باگين! ئێمە خۆمان...
پەنگە دۆزمنانى ئەم وتەيم بەلەن فەرموو وەرە كىمىايەكمان بۆ
تەرجەمە بكە!

لە پەش ئەوهدا پاسوختان بەمەوه پەتەن ئەلەيم، زمانى زانست لە
گەتەى دايە پەكە دوو نىيە.

چون ناتوانين به (Napolion) بلېن (دارا) هرومها ناتوانين به
 (Hidrogen) بلېن غازي سووك چونكي شيرازي مدمنيټ تيك
 نهچي و نه شالوژي و سمر ن شوني له دوايه. نيمرؤ لمي چاك
 بزائين له رؤ هه لاتا تورگمگان به هممو هيزي خويانهوه همون
 لمدن خويان له رؤ هه لاتيتي دور خمنهوه به لام ناتوان
 زمانگمگان و هك نوروپاي ن بكن!

به پيوستې زمان تيپي فرانسزي بكار دينن چون كورداني
 قفقاسيا له نووسينا ب چار فرانسزي بكاردين!
 كوردى.... و هك گولتيكي رگ زى سيس قهراغ رووبارتي وشك
 واه... وه پشوي رگي به هممو لاهكدا بلاوبؤتموه!

نمي خوتان بكن به ناو نغو رووباره تمر بكنمونه همر يكه له
 عاستي خوي نهم گوله جوانه ناو بدا، تا بگمشيتمونه، چ نيمو چ
 ناحمزي كورد نمي و هك مانگي جوارده ببينن و بزائن كوردى نغزي و
 نامري و له مردن له چمند لاهكمونه رزگار كرا.

نيوه گمر به جهوهمرن... بنووسن، نيوه گمر بههوشن
 بهوشنمونه... نيوه نهمر لاونا بنووسن و بهوشن. به خوتو خوراي
 سمر زهنش مگن، نهم خانووه كه نيمه نهمانهوي بيگمين بؤ
 پاراستنې زمانې كوردى نمي به رووناكي جاوو خويني لمش قورې
 بؤ بگرينمونه.

ئىتر مەنبە بە دېڭىز دال لە ڤىي ژيان بۇ گاول گىردىنى زمانەگە
مەڤۇن، بۇ ڤازاننەۋىي بېرۇن، ھراگان! دەڭىز بېن بە ڤەرد تا گوردى
بەسەر لاشمەتانا ڤېروا بۇ بەرزى!

(لەسەرەنای ڤەخشانەگەۋە تا دەۋەرە)

كىمىيەگەمان بۇ تەرجىمە بەگە بۇ لەبەرگىدە).

ڤاشەگىردىنى ڤەيشەگان:

گەلاۋىز : گۇڤارنىكى ئەدەبىي زانستى گوردى بوو، دەسالى
بە ڤىڭو ڤىڭى دەڤچو (۱۹۴۹-۱۹۴۹)
خزمەتتىكى نۇزى زمان وئەدەبىياتى گوردى
کرد.

ڤاسوختان بىدەمەۋە : ۋەلامتان بىدەمەۋە، بەرسقى ۋە بىدەم

بە خوتو خۇڤايى : بە بەلاش، لە خۇڤا

گەمتەرخەم : بىي باك

گىڭتى : جىيھان

سەرزەنش : لۆمە گىردى

دېڭ : دېي، سترى

قوپ : كوپ

ئىبراھىم ئەحمەد (بىلە)

سالى ۱۹۱۵ لە سلىمانى لەدايگبۈۋە، سالى ۱۹۳۷ لە بەغدا كۆلىجى ياساى تەۋا كىرىۋە دوايى بۆتە دادۋەر. ئەو سالى كۆلىجى مافى تەۋا كىر نامىلىكە يەككى بەناۋى (الاکراد والعرب) بىلۈكرىدەۋە، كە باس لە پەيۋەندى نىۋان ھەردىۋە تەۋە ئاسقۇ ھاۋكاريان دەكات.

لە نىۋان سالى ۱۹۳۹-۱۹۴۹ بە ھاۋكارى خوالىخۇشبوۋە ئەلەدىن سەجەدى كۆڭرى (گەلاۋىن) يان دەرگىۋە. ئەو كۆڭرە سەردەمىكى زىپىنى لە ژيانى ئەدەبى پۇژنامە نوۋسى كوردىدا ھىنايە پىشەۋە زامانى كوردىشى لە دىكۈ دال پاك كىردەۋە.

ئىبراھىم ئەحمەد يەككىگە لە پەخشان نوۋسە ھەرە ديارەكانى كوردو پوۋدوى ئالەبارى خۇمالى، چەوساۋە ھەژاران، نىكەۋ راپەرىنى جوتياران، رەۋشى راميارى، ژيانى پىر لە مەينەتى ژنانى كوردو كۆپى خەبات، سىمى ھەرە ديارى ناۋ چىرۆكۈ پۇمان پەخشانەكانى ئەم كەلە نوۋسەرەن.

لە شىعەرىشدا، شىعەرى جوان و پىراتاى ھەيە، يادگارو ھىۋا لە پارچە شىعەرە ھەرە بەرزەكانى ئەم نوۋسەرەن... ئىبراھىم ئەحمەد، بەھۇى ھەستى نەتەۋايەتىۋ چالاكى راميارىيەۋە، لە سالى ۱۹۴۹ پەۋانەي بەندىخانەي ئەبوغرىپ كراۋە، بەھۇى ئەم گىرتنەش چىراي گەلاۋىز كۆزۋە تەۋە.

ئىبراھىم ئەھمەد جىگە لە چىزۆك و پەخشان و شىيەرو وەرگىنران،
 پۇژنامە نووسىڭكى بە تواناشىبوو. سالى ۱۹۵۸ خاۋەنى پۇژنامەى
 (خەبات) بوۋە.

لە بەرھەمەكانى، كۆمەلە چىزۆكى (كۆيرەۋەرى)، لە پۇمانەكانى
 پۇمانى (ژانى گەل) و بەم دوايىش پۇمانى (دېك و گول)ى بە چاپ
 گە ياندوۋە. ماۋەيك سكرتېرى پارتى دىموكراتى كوردستان بوۋە، لە
 ۱۳۰۰/۴/۸ لە ئەندەن كۆچى دوايى كىردوۋە.

بەرەو پووناكى

(پەخشان)

لەناو جەرگەى تارىككىمەۋە

دەست بە گەلەپچەو تەۋق لە مل و زنجىر لە بىن

لە كانگەى نەزانىى و ھەزارىى و دىلىيەۋە...

گەوتوۋمە پى، ھاتووم ئەپۇم بەرەو پووناكى

***

ناو ھاۋاتم تى پىا نىتە خوارەۋە

پىم شەل دارگارىيە

فرمىسك لە ھاۋما قەتىس ماۋە

پىستەم بە سەر ئىسكما وشك بۆتەۋە

بەلام بە دالىكى ۋەك پۇلاۋە

پىم گىرتۆتە بەر ئەپۇم بەرەو پووناكى

مائىدوومو پىڭاگەم دوورە
 بىرسىم، دوزمىمەكەم تىرن، پرووتەم ئەوان پۇشتەن
 بىن ھېزىم ئەوان بە دەسلەتن
 مەن دەستە بىن بىستراوم ئەوان بەرەلەن
 لەگەن ئەمەشا بە وىستىكى نەگۈرەمە
 بە گىيانىكى ئەمەزو زاتىكى مەردانەمە
 ئەپۇم بەرەم پرووناكى
 نا... نا مەن ھەر خۇم نىم
 بە تەنبا نەگەتوومە رى
 ھەزاران ھەزاران ھەزارىن
 بەرەم پرووناكى ئەپۇين
 بىن گومان بە كۆنرايى جاۋى ھەمەو دوزمەن
 سەرە راي ھەمەو
 سەختى و توشى و مەترسى و تارىكى رى و بان
 گەپوین و ئەيگەپىن

**   **   **

(ھەممى بۇ لەبەركەندە)

لینکدانەوهی وشەکان:

- حقوق : ماف
- نامیلکە : کتێبی بچوک
- گەلاوێژ : ١. ئەستێرە گەلاوێژ، ٢. مانگی سێیه می هاوینه،
٣. ناوی ئەو گۆنارەیه که به پێزان (عەلەدین سوجادى و ئیبراهیم ئەحمەد) له سالانی ١٩٣٩-١٩٤٩ به یه که وه دهریان کردووه و زۆریه ی شاعیران و نووسەرانی کوردیش به شدارییان تیدا کردووه...
- پهوش : بار، دۆخ
- مهینه تی : ناخۆشی، کۆل و کۆفان
- که له نووسەر : نووسه رێکی به توانا، نقیسه ره کی مه زن
- پۆمان : چیرۆکی درێژ
- قه تیسه ماوه : پهنگی خواردووه ته وه
- سیما : پوختار، خاسیه ت
- به ویستنی که نه گۆرە وه : به ئیراده یه کی به هه یزه وه
- تووش : ناخۆشی، سه ختی، مه ختی

(سه رچاوه : زمان و نه ده بی کوردی)

پۆلی یه که می ناوه ندی / سلیمانی

بەشى خويىندەۋە

۱. نەخمەد شەۋقى
۲. گەشتوگوزار، وەرزش و پۇشنىرىيە.
۳. چىرۋىكىنى فۇلكلورى كوردى.
۴. مازوو چىن
۵. پوول زانستى و ھونەرى پۇشنىرىيە.
۶. نەۋرۇز.
۷. ژيان چىيە؟
۸. ھەنگ بەخىو كىردن
۹. دەستى مائىدوو ئەسەر سىكى تىرە.
۱۰. دايىك

نه حمدهد شهوقی^(۱)

ننگر بیت و چاوښک به میژوی نه ده بیاتی کوردی و عره بی و زمانه کانی دراوسنی کوردا بخیشینن، ده بینن که گه لئ شاعیر و نووسرو په لکه سوفی هه لکه وتو هه ن جگه له زمانې دایکې به زمانې په کښک له و گه له موسلمانانه ی دراوسنی شیرو هونه ری نووسیوه ودها هه ن که به په کښک له و زمانه به تاییه تی عره بی شیرو نووسینی ووتووه و تومار کړدوه (نه حمدهد شهوقی) په کښک له وانه ی که باسما ن کړن.

شهوقی په کښک له شاعیر هره به رزه کانی نه ده بیاتی عره ب و جی شانا زیانه له هه مان کاتدا به په کښک له شاعیر به رزه کانی پوژهلای نیسلا می ده ژمیریت، شهوقی له قاهره ی میسر له دایک بووه و له وئ پئ گه یشتووه و خویندنې سه ره تایی و ناوه ندی له میسر ته واکړدوه، و له فیره نسا حقوقي خویندوه، په لام کاروباری شه پی گه وړه ی په کم و دوړخسته وه ی بق (نه نده لووس) و، زرنگی و هستی نازکی و خوړه وشتی جوانی وای لئ کړدوه که هه ست ټیټ و نازاو ناخوشی باری ولاته که ی بکات و وده کو شاعیر ټکی نیشتما ن و میلله ت په روه هستی خوی ده ری ریت، چ به شیرو چ به نووسین، له بهر نه مه ده بینن شهوقی هه روه کو (فیکتور هؤگن) ی شاعیری فیره نسی که له شاوړه یی گه پایوه، هه ست و ناره زوی گه ل میسری ژیر ده ستی

(۱) شهوقی له پېښه کی په شپې په کمه می دیوانه کی خویدا که ناوی (الشوقیات) و خوی دهری کړدوه، ده لیت: "باکم خوی لئ خولې بیت، بیه چه و ده زمانې دهریده سه ر کورده کان..."

ئیستعمار- له ناو دوو تۆی وشه په نگینه کانی شیعو په خشانه کانیدا
 دهرده بریتو داوای پزگاریی گهل ولاتی ده کرد، له دهستی زۆردارو
 زۆری، شوقی به قهسیده و پارچه شیعه نیشتمانیه کانی دهری خست
 که دهست نیشانی کۆشکی پاشاکان نییه و شاعیری گهل. شوقی
 ههروه کو گهل شاعیر و نووسه ری تر شاعیری بهزی ئینگلیز (شه کسبیر)
 کاری تی کردوه، ئەمهش له داستانی (مصرع کلیوباتره)- کوشتنی
 کلیوباتره- دا به ته وای دهرده که ویت له بهرهمه هونه رییه کانی
 شوقیدا گهل مه بهستی بهرزو بالا دهریاره ی ژبان و مرقایه تی و
 سروشته و ههستی نه ته وایه تی به دی ده کریت. دیوانه گه وره که ی
 شوقی پره له پارچه ی شاعیری وا که پۆپه ی شاعیری وریا بونه وه ی
 ئەم چهرخه یه. جگه له مانهش شوقی به پیشهنگی کاروانی بوژاندنه وه ی
 شاعر ده ژمیریت، سه ره پای نه وه ی که له نووسینی چیرۆکی شانۆگه ری دا
 دهستیکی بالای بووه، بهرهمه بهنرخه کانی شوقی ئەمانه ن:
 (شوقیات، مجنون لیلی، قمبیز، مصرع کلیوباترا، اسواق الذهب).

ئەمە ئومۇنەيەكە لە شەيخەركانى ئەحمەد شەرقى گە كراۋە بە
كوردى»

(ئەو بولبولانەي كۈندە پەپو پەرۋەردەي كردن)^(۱).
ئەلەين (سەلىمان)^(۲) زامانى ھەموو، مەل ئەزەنى
ئەكەوتە گەتوگۇ لە گەلىاندا، زۇر بە ئاسانى
كۈندە پەپو زۇر پەزى بوو لەلاي، پەنى ووت سەلىمان،
ئەم بولبولانەم بۇ پەرۋەردە گە بەدەل و بە گيان
پۇۋۇك ھەزى گرد پەن بۇ خەزەتتى، بۇ ھاۋپەتەكەوتن
ھاتتە بەردەمى، بەرپەز گە ۋەستان تەير سەيرى كردن
كەۋلە دياربوون، بى تۈنەۋ تاقەت، بى ھىزۋ لاۋاز
ھەرچەندە ھەلىيان دا، لەگەن سەلىمان ئەكەوتتە راز
سەلىمان وتى ئەم بولبولانە، مەن ئاۋام دەۋى——
ھەرچى چۇنەك پەت، سەر بەرپەنىشى بى، ھەر تەيمار بەرپەن
پەپو سەلىمانكە^(۳) ھاتە پەشەۋە، ئازاۋ دەست و بەرد
غەرزى گەۋرەي خۇي- زۇر بەرپەزەۋە- ئا بەم جۇرە گرد،
ئەم بولبولانەي گە دەيان پەنى، گەرو لال نەبوون،
پەرۋەردەگەريان كۈندە پەپو بوو، بۇيە ۋا دەرچوون!

(۱) ئەمە ئەو شەيخەيەكە ئەحمەد شەرقى بەناۋى (البابىل التى البوم) دەۋە گەتەپەتتى، ۋا

لەۋەدا بەشەۋەي شەيخە، كرا بە كوردى.

(۲) مەبەست سەلىمان پەتەمبەرە.

(۳) پەپوسەلىمانكە: ۋاتە داركەكەي سەلىمان پەتەمبەرە.

لینکدانەوهی وشەکان:

هەلکەوتوو	:	لە ھاوو
شانازی	:	خۆبادان، فەخر.
دام و دەستگا	:	دامەزێنراوی میری
ئاواری	:	دووڕکەوتنەوه لە ولات
دوو تۆی	:	لە نێوان، بەین
دەست نیشان	:	دانراو
پێشەنگ	:	پاڵەر، پێتەر

گفتوگۆ:

۱. شەوقی شاعیری گە لە ئایا، پاستە یان نا؟ بۆچی؟
۲. شەوقی لە پێشەکی دیوانی (الشوقیات) دا دەریارە ی پەگەزی خۆی دەلێت چی؟
۳. شەوقی لە ژێر کاریگەری کام شاعیری ئینگلیزدا بوو؟
۴. ئایا شەوقی جگە لە شیعەر پەخشان و چێژکی هەیە؟
۵. ناوی چەند شاعیر و نووسەری تر بنوسە کە گورد بوون و بەلام بەگوردی بەرەهە میان لە پاش بەجی ئەماوە.
۶. مەبەستی شاعیر لەم شیعەرە چییە؟

گەشتوگوزار، ۋەرزىش ۋە رۆشنىبىرىيە

جاران ھاتوچۇ نۇر ناخۇش ۋە ئالەبار بوو، مۇقۇ نۇر ئازارى دەچىشتو گەلىك ماندو دەبوو. تا ئىستاش ھاتوچۇ لە ھەندىك ۋلاتى دواكەوتوو دوور لە شارستانىيە، نەك ھەر ماىەى ھىلاكى ۋە نەفتىيە، بەلكو مەترىشى تىدايو مۇقۇ تووشى گەلىك گىچە ۋە كارەسات دەبىت.

بەلام ھاتوچۇ ئەمىق ۋەك جاران نىيە، بەلكو گەشتو گوزارو خۇش رابوردنە. مۇقۇ بۇ ماۋەيەك لە ئەرەك سەرقالى پۇزانە دوور دەكەۋىتە، بۇ ئەۋەى بايەكى بالى خۇى بدات ۋە بىسەتتەۋە. ئىنجا لە ۋ سەرۋە بە گىيانىكى نوۋ ۋ ئارەزوۋىەكى تەۋاۋە، دىتەۋە سەر كارو كاسىبى خۇى. دە ھەر لەبەر ئەمەيە كە دەبىنىت ئەمىق دەست كورت ۋ كەم دەرامەتەكانىش ھەز بە گەشتوگوزار دەكە ۋ بوۋنەتە گەرىدە.

بەلى ئەمىق ھەر كەسىك ئارەزوۋى گەشتوگوزارى كرد، مەرج نىيە دەۋلەمەند بوۋىت، ئەۋەتا دەستەيەك لاۋانى تازە پى گەشتوۋ، پەيداۋون، گەشتوگوزارەكەيان ھەر ئەۋەندەى تى دەچىت كە لەمالى خۇياندا دەيخۇن ۋ لايان ۋايە كە گەشتوگوزار ھونەرىكى جوانە، سەير دەكەيت قوتابى ۋلاتىكى ۋەكو نەمسا يان ئەلمانىا، بەپى يان بە سواری پايسكل، ۋلاتان دەگەپىت، مەگەر كاتىك سواری فارگونى ژمارە سى يان چواری شەمەندەفەر بىت كە پارەيەكى مۇلى پى بىت لە ھەر شوپىنىك شەۋى لى داھات، دەست دەبات جانناكەى دەكاتەۋە چادە بىچكۈلە قەد كراۋەكەى دەردەمىنىت ۋەلى دەدات لە ژىرىدا دەخەۋىت،

خۇ ئەگەر ۋاي ئەكرد لە خانىكى بچووك يان لە كادانى ماله جوتيارىكىدا
پۇژ دەكاتهوه.

ئىستا باشم لە بىره كه يەكەم جارى خەوتنى ناو كادانم لە
گەشتوگوزاردا، ئەو جارەبوو كه چەند سالىك لەمەوبەر لەگەن دەستەيەك
قوتابىيانو دەرچىوانى دانىشگاكانى ئەنگلىستاندا چىووين بۇ ولاتى
ئەسكەندىناڧيا، كادانىكى گەورەيان لە ناوهراسى كىلگە يەكدا پىشان
داين، كادانەكە لە تەختە دروست كرابوو كارەباشى تىدابوو، كه چىووينە
ناوهره هەريەكەمان دەستى كرد بە كا كۆكرىنەوهو جىگا بۇ خۇش
كرىن، جىگاي خەوتنىكەمان دروست كرد گەرمو گىرەو خۇش، ئىتر بۇ
خۇمان تا بەياني لىي خەوتىن، خەوتىكى قولتو يەك زەمى، بەياني كه
هەستايىن لەخەو بۇمان دەرگەوت كه هەموومان خرپ خەومان ئى
كەوتىبوو كەسمان خەبەرمان نەبوو بوهره، ئنجا كه لە كادانەكە هاتىنە
دەرەوه، دانىشتوانى ئەو شوپىنە قىسەي خۇشيان لەگەلدا كىردىن و
دەستى پىزيان ئى نايىن.

ۋە نەبىت لە ولاتانەدا، هەر كادان دەست كەوتىت و ئىتر هىچى تر،
بەلكو گەلنىك شوپىنى تر بۇ حەسانەوهو خەوتن ۋە دەست دەكەوتىت،
ۋەك شوپىنى ئەو قوتابىيانەي كه هاويناان دەگەپىنەوه ناو كەسو كارى
خۇيان، يان ۋەك شوپىنى پاپۆرەوانەكان، كه بە پاپۆر دەپۆزو
شوپىنەكانيان بەجى دەهیلان بە خالىنى دەمىننەوه. ئەمە جگە لەۋەي
لە دىھات و شارە بچكۆلەكانىشدا شوپىنى خەوتن ۋە چنگ دەكەوتىت.

گفتگو:

۱. بۆچى جاران ھاتوچۇ ناخۇش بو؟
۲. ئىستا بەھرى جىيەۋە دەتوانىن بە ئىسراھەت ھاتوچۇ بگەين؟
۳. بۇ ئەۋەى بتوانىن ھاتوچۇ بگەين و بچىن بۇ گەشتوگوزار، ئايا مەرجه دەۋلەمەند بىن؟
۴. چۇن لاۋانى تازە پىگەيشتو، لە ئەۋروپا دەتوانن بە پارەيەكى كەم بە ئارەزۋى خۇيان بگەرىن.
۵. ئايا لەم ولاتەى خۇتدا گەپاويت؟ ئەگەر گەپاويت لە گەپانەكەتدا ھەر خۇت بەتەنھا بوويت يان لەگەل خەلكى تردا بوويت؟
۶. ئايا دەتوانىت لەگەل ھاۋىكانتا بۇ چەند پۇژۇك بە پارەيەكى كەم بۇ شوئىنكى نىك بچىت بۇ گەشتوگەپان؟
۷. ئەگەر تا ئىستا نەچۋوويت، ئايا دەتوانىت بەم نىكەنە بچىت؟

جېرۇڤىڤىكى فۇلكلۇرى كوردى

لە (شانزى ناوماڭ) بە دەستكارىيەو^(۱)

پياۋىڭى دەلەمەندو بە سامان نابووت بوو، ھېچى نەما بەندەيەك نەبېت، پۇڭىك بە بەندەكەي گوت: كوپم ئىمە لەم شارە ھېچمان بۇ ناكرىت، من دەناسن، پووم ئايەت دەست لە كەس پان بگەمەو ھەندىك ئىشىشم بۇ ناكرىت، ھەتا ئەمق مەنزو ناسراو بووم. زەمىن گەلىك فراوانە. با بچىن بۇ ولاتىڭى دى بەلكو خودا چارەسەرىڭمان بىكات.

پۇيشتن، لە ولاتى خۇيان دور كەوتنەو ھەگىشتنە شارىك، تەماشايان كرد، خەلكى ئەو شارە كۆم بوون، تومەز پادشايان مريدو، پادشا بۇ خۇيان دادەننن. ئادەتى ئەو گاگەش ئۆسابو، بازىيان ھەلدو، بەسەرى ھەر كەسەو نىشتىيەو ھەيوان كريدو بە پادشا. بەندە پووى كىدە خودانى و گوتى: ئەي گەورەي من، ئەگەر خودا كىردى، ئەم بازە بەسەرى تۆو نىشتەو، تۆلەگەل خەلكى ئەم شارە چى دەكەيت؟ وتى:

- كوپم، ئەو دورە لەمن كە خودا بە دەردو مەينەتى دووچارى كرىووم.

---

(۱) (شانزى ناوماڭ) كىتەبىڭى خوال خۇشبوو مەلا مستەفاي حاجى مەلا رەسوولە كە ناويانگى بە (سەفەوت) دەرگىزىبوو، ئەم كىتەبە لە سالى ۱۹۷۱ لە بەغدا لە چاپ درو، ھەروەھا گولستانى شىنقى سەدىي كريدو بە كوردى دىوانىڭى شىيەر گەلىك كىتەبى تىرى چاپ كرئو چاپ ئەكرئو ھەبە، لە سالى ۱۹۶۳ لە سىلئمانى وەغانى كريدو.

به نده گوئى:

- قوربان، نه مه نيشه، به لگو خودا کردى!

گوئى:

- به راستى خزمه تيان ده که م. خودا چۆنى فرموووه به وه چۆره

کرده وه يان له گه ل ده که م. نه ی کۆيله نه گه ر به سه ر تقوه نيشته وه

چى ده که يت؟

گوئى:

- من شهل و کوئرم ناپاريزم، تيان ده که وم، سزايان ده ده م، به کيک

پياويک بکوژيت، ده يکوژمه وه. نه وى شکاتى کردووه نه ويش

ده کوژم، نه وى شايه تى دا نه ويش ده کوژم، پياويک دزى بکات

ده يکوژم، مال دزراویش ده کوژم. نه وه ی شايه تى دا نه ويش

ده کوژم. راستيى چى خودا فرموييه تى من وه سا له گه ل وان

ناکه م.

گه وه گوئى:

- جا نه مه ئينسافه؟

کۆيله گوئى:

- جا خودا ده کات زۆرم له کى کردووه؟ يا گوئى له م وتانه نيه؟

پۆيشتن، له سوچيکه وه نزیک نه وه خه لکه وه ستان. بازيان هه لدا،

هات، گه را، زۆر به سه ر خه لکه که دا سووپايوه. هه تا کۆيله ی دۆزييه وه،

به سه رييه وه نيشته وه. که سه يريان کرد کۆيله يه کى په ش، له شۆپى

ناشيرينى، ئيشک قورسه.

گوټيان:

- باز خه له ټي كړيووه.

هه ليان دايوه، نووباره به سه ريپوه نيشته وه، ديسان گوټيان:

- باز خه له ټي كړيووه، چوڼ نه مه بڼ پادشايي ده ست ددات، جاري

سيتم هه ليان دايوه هر به سه نه ووه نيشته وه! نيت چاره يان

نه ما، كړديان به پادشا. هه رايان بڼ دروست كړوو چووه سه

ته ختي پادشايي.

ده ستی كړد به نيش، به لام چوڼ؟ هه چي وتبوو به زياده وه ته پلي

توپيني پي كړدن. كه سيك كه سيكي ده كوشت ده يكوشته وه. خاوه ن

كوژلرو كي ټاگاداري وو ده يكوشت. په كيك دزي بگردايه به مال دزاورو

به شايه ته وه ده يكوشتن. گه ياندييه راده يه كه س بڼ هيچ شت

نهيده تواني داد داوا بكات، يا دهنگي ليوه بيت. به پوځ نه مه نيشي وو،

به شهو كاتيك ديوان چول ده وو، ده وووه به به نده ي گوره كهي و

ده كه وته خزمه ت و حورمه تي.

پياوه ماقول و ټي گه يشتواني شمار كو بوونه وه گوټيان: نيمه نه م

به نده په شه مان كړد به پادشاي خومان، خو وا نيمه ي ته نگ كړد،

چارمان چيپه و چي بكه ين؟ په كيك له وان گوټي: نه مه پياوڼكي له

ته كدايه زږي حورمه ت ده گرت. با بچين كا له و پياوه بكه ين، تكامان

بڼ بكات، به لكو وازمان لي به نيت به م دهرده مان نه بات. چوونه لاي

گوره گوټيان:

- قوربان تو ده زانیت، نیمه خو مان هم ره شه مان کرد به پادشا بق
 نه وه بوو خزمه تی نیمه بکات، به لام نه مه نازانین تو ناگاداریت یان
 نا؟ هیچی نه هیشته، وا پیاویک پیاویک ده کوژیت، هم دیکوژیت وه
 باشه، به لام باوکی کوژاوه که بۆچ ده کوژیت؟ یا شایته کان بۆچ؟
 نه واز ده کوژیت؟ نه ی مال دزرا؟ یا خود شایته کانیش بۆچ
 ده کوژیت؟ تو له لای نه و به ریژیت، تکای ل بکه به عدل و داد
 له گه لمان بجوولیت وه. گه وره په یمانی دانی که پینی بیژیت. شه و
 به سه رداها، دواي چۆل بوونی دیوان، کابرای پادشا بووه وه به
 کویله به رامبه ربه گه وره ی وه ستا.

گه وره گوئی:

- پۆله تو بۆچ له خودا شهرم ناکه یت. نیمه له برستیتیدا ولاتی خو مان
 چۆل کردو دهره بدهر بووین، نیستا خودا کردوینی به پادشا،
 بۆچی سوپاسی خودا ناکه یت؟ بۆچی وا له م هۆزه ده که یت که له پر
 په لامارمان بدهن بهمان کوژن، کویله گوئی:

- گه وره م پۆزه که ت له بیر نایه ت له قه راغ شار، من له تۆم پرسى
 نه گه ر خودا تۆی کرد به پادشا چی ده که یت له گه ل نه مانه، تو
 گویت: خودا چی فهرمووه به و جوړه کرده وه له گه ل نه وان ده که م.
 من گوتم: خودا چی فهرمووه وایان له گه ل ناکه م، قه لاچویان تی
 ده خه م، خودا ناگاداریوو، نه گه ر شایانی عدل و داد بوونایه خودا
 تۆی ده کرد به پادشایان. به لام شایانی نه مه ن که من له گه ل نه وانی
 ده که م، نیستاش من له م کرداره په شیمان نابمه وه هه تا نه وان

تۆبە يەككى بەرپاستى دەگەن. ئەگەر تۆبە يان كىرد، خودا دىلى مەنپان
 بۇ نەرم دەگات، كە بەرەدلو داد، لەگەلپان بېجولتەمەو. ئەوان
 تۆبە يان كىردو ئەمىش باش بو.

لېككەندەۋى وشەگان :

ئىمە لەم شارە ھېچمان پى ئاكرىت : مە ل باژىرى نەشېن چ بگەين.

كۆم برون : كۆبۈنەو، گىرېبون، گىرېبونەو.

پەككە لەوان وتى : پەك ژوان گۆت.

ۋازمان لى بېنە : ژمە بگەپى، مەبەردە.

پىتى بېژىت : بېژىتتەۋى، بەر بلىت، پىتى بلىت

بەانكۆن : مەبكۆن

كىرۋىنى : مەگىرىيە

لە تەكىدايە : لەگەلدايە، ب وىرايە، پى رايە.

بەندە : كۆيلە، غەبە.

گەورە : مەزىن.

فراۋان : فرە

بېژىن : بېچىن، بەشنىن

خودا : خوا، پەزدان، بېنايى چاۋان

شار : باژىر

مەن دەناسن : مەناس دگەن

لەگەل ۋان : ب ۋانرا، لەگەل ئەۋاندا.

نەختى	: كەمىك، پىچەك
چۆل بوو	: ئالابوو، والابوو
خودان	: خاوەن، ساجىب، صاحب
دروستى كرد	: چىكر
ئىمە خۇمان	: مە بۇ خۇ.
بۆلەم	: كوپم، كوپى من
گاڭ	: كات، وەخت
ئوسا	: ئوسان، ھوسان، ھوسا، ئاوا
قەراغ شار	: كەنا شار، رەخى بارئىر
ھۆز	: گەل، مىللەت.

گفتوگو:

۱. بەم چىزۆكەدا چ پەندىكى كوردىت دىت بە بىردا؟ لە مامۇستا بابوك يان برات بېرسە ئەم پەندەت تى بگەيەن: (خودا كىنو نەبىنىت بەفرى تى ناكات). يا ماناي ئەم ئايەتە پىرۆزەت بۇ پوون بگەنەو: (لا يغير الله ما بقوم حتى يغيروا ما بانفسهم).
۲. بە كورنى باسى سوودى ئەم چىزۆكە بگە.
۳. ماناي (فۆلكئور) لە مامۇستا بېرسە.

مازوو چىن

ولاتى كوردستان ھەروەك ھەموو ولاتىكى بە پىتو ھەپ، زەوى و زارو شاخ و داخى زۆرە و بى بەش نىيە لەكان و دارو درەختى بەردارو بى بەرى بە سوودو قازانچ. يەككە لەو درەختانەى كە لە كوستانەكانماندا ھەن و كەژو كىو نزارى داپۆشمىو ھەستى سروشە پەروەردەى كردوون، درەختى مازو، ئەم درەختە جگە لەوەى كە وەكو ھەموو درەختىكى تر سەوزى و گەشە دەدا بە نزارەكانمان و گەلاکەشى گزەپە بۆ نازەلەكانمان. سىچكە و بەرە گەلاو مازو، گەل بەرى تىرى ھەپە كە ھەپەكەيان سوودىكى تايبەتى ھەپە، بەلام لە ھەموويان بە سوودترو باشتر (مازو) ھەپەتى كە لەگەل داو ھەماندا بەكار دەھێنرێت بۆ تىماركردن، ئەمە لەلایەكەو، لەلایەكى تریشەو سوودىكى ئابورى ھەپە كە كەلپىنك لە ئابورى ھێندى شوينى ولاتەكەمان پى دەكاتەو، بەوەى، كە نرختىكى بازىرگانی ھەپە ئەویش لەبەر بەكارھێنانى بۆ كاروبارى پىستەخۆش كردن بە واتا بۆ (دەباخى)، جا لەبەر ئەمانە، لە كوستانەكانماندا لەو شوینانەى مازو ھەپە، بەشێوەيەكى تايبەتى دەچن بۆ چىن و كۆكردنەو، ئەم كارەش پى دەلێن، مازو چىن، ئەویش بەم جۆرە: پىش ئەوەى كاتى چىن بىت شارەزايان، مازو چىن، ئەویش بەم جۆرە: پىش ئەوەى كاتى چىن بىت شارەزايان و پياوانى چاپوك، بەپى دەنێن بۆ پارىزگارى و قەدەغەكردنى نزارەكە لە نزمە مازو، ھەروەھا بۆ ديارى كردنى شوینەكانى، لەدوايیدا كە كاتى گەيشتنى ھات بەپى نەرىنى كۆن، بە تەقە و تەفەنگ ئاواپەكە ئاگادار

دهگن بق دهست پيكردنې، شه مانيش هره يه كه به تويش و چه لاکي
 مازو پښينه وه ناماده ده بنو شه به قې پياوو ژنو كړيو كچ ده دهنه دم
 كه ژو وه كړ پتچكه ميرووله به ره و نزار سره و ژور ده بنه وه تا ده گنه
 شوينه ديارې كړاوه كان و دهست دهگن به مازو چنين. پياوان له سره
 دارو به دارده ستيان و ژنو كچانيش به پتوه له داره كړپه و ده و نه كان
 به دم گوزاني و بالورې و پيا ه لدان، چارقه و شتي خوياني لې پر
 دهگن و له ده مه ده مي نيوه پژدا دوای ماندو بوون و لقوت و پربوونيان
 له بژنو و تزني دارو مازو به ره و كانو و ناوي نزيك شه شوينه خل
 ده بنه وه و له ساري و چان ده گرن و تير شو و ده بن و تيشو به ره
 دهگن وه و دهست دهگن به خواردن.

كه ماندوويه تي يان هه ساپه وه، جار ناچارې هه لپه پكښې بق دهگن.
 به م جژه شم به ره مه سروشتيه خودا كړدوه كو دهگن وه و ده ي
 بنه وه بق ناوايي و گوندو، ماندوويه تيان ده ه سيته وه و نجا دهست
 ده كريت به فروشتني به چه رچي و خه لقي شار له وانه ي كه خه ريكي
 كړين و فروشتني مازو كه تيره و سه علمن.

له مازو كړندا هره كړ هه موو كاروياريكي هره وه زي ناو
 دتهاته كاندا، گياني تيكه ل و بن جياوازي له به يني ژنو پياو، كوړو كچ
 دا به دي ده كريت، جگه له گياني كومه كو ياره متي و پاراستني دارو
 ده و نه و ساماني سروشتي و خودا كړد.

لینکدانه‌وی وشه‌کان :

مازرو چین	: مازرو کرده‌وه، کز کرده‌وی مازرو، لی کرده‌وه
سود	: قازانج
تیمار کردن	: دهرمان کردن
ثابوری	: اقتصادی
چابوک	: گورچ و گول

گفتوگو:

۱. ناوی چه‌ند دره‌ختیک پلی که له‌خویه‌وه و ده‌ستی سروشت په‌روه‌ده‌ی کردون؟
۲. سوودی مازرو چیه؟
۳. بۆچی قه‌ده‌غی نزاره‌کان ده‌کریت له‌پیش شه‌وه‌دا ده‌ست بکریت به مازرو چین؟
۴. له مازرو چیندا چی به‌دی ده‌کریت؟

مازۇچىن ئەلادى

(قانىم)

ۋېنىسى لادى سىمىرەنە
گەرچى تۈزى گرانە
رۇزى نەورۇز ئەمەل سان
ئەكەنە ئىش گۈرۈگەل
يا جۈوت يا جۈگە ھېنان
بۇ ئاۋ داشتەن دىغان دان
يا دارپېنى شاخە
ياخود پەرۋىنى باخە
يا توۋتەنە يا درەو
ناۋىستەن پەرۋز شەو
يا گېرە يا شەن گەردن
ھەلمەت بۇ فرمان بىردن
شەرقى نىيە نېرۈ مى
ھەرچى دانىشتۈۋە لىدى
ھەموو خەرىك فرمانن
بە دەست ھېنانى نانن
تا تەۋاۋ ئەبى ھاۋىن
تى ئەكۈشەن زۇر بەتىن
بەينى لىۋيا بەتەن

[illegible]

باسی ژهنی ناروحت
 باسی قهبرو قیامت
 مام خوا گهره! دنیا دیو
 بانگ نهکا! همتیو ممتیو
 بوجی هینده منان
 همتاکو کمی له مان
 بهراوردنم تهمواوه
 تهمی مازوو شکاوه
 کیتان کوری مهندانه
 باللا مازوو چنانه
 نینجا دهمی کورو گان
 را نهگمنی پرومو مان
 ناوایی نهگمن بهمتاو
 قهری منان دهنگی پیاو
 نهمی که مازوو چن بی
 پیاو بی ویاخود ژن بی
 نومون رزو، ناخر شهو
 پؤل نهستن وگو گو
 له رنی بهک رانهمستن
 هموو کزمن نهستن
 نینجا نهمن بهمردا

بىسە شاخ و داغ و زەردا
 چار چار ئىمەھوولۇن
 دورا دورا يەك ئىمەدولۇن
 قولمۇ گۈزەللىك ھۈرە
 ئىپان ئىمەيىت بىسە نۈرە
 كە پۇز گەپپە چىشتىنكاو
 دىمى ئىكەن بىسە ھىزۇقاو
 دېنە خوار لى گىشت لاو
 ئىمەلۇن، كاتى سىمراو
 پۇل پۇل پىزە ئىمەستىن
 تا سىر ئاۋ پاناۋىستىن
 لىمۇيا ھەتتا نىس سەعات
 نان ئىخۇن بىن دىنگو مات
 ئىمەمجا يەككى ھەللىمۇ
 تىن ئىچىرگىنىن ۋەك كىمۇ
 كىلۋى لار دىللىمەن
 بىسە دىنيا بىن ئىكەن
 ئىمەل، بۇ ئاخىرى ئىمەرن
 ھەتتىو ھەستىن دىمى بىگىرن
 ئاۋازى ئى ھەل ئىمەرن
 رۇخى عاشىقان ئىچىرن

لىمۇيا گىشت رانمىمىن
 لى جىيىمكا دىس ئىگىرن
 تەقلىق جىلگىن، رانك شىر
 لىمۇيا ئىمىكىن بى سىر
 يەك گەنجىكى بالىا جوان
 سىر جۇيى ئىگىرى بۇيان
 دىسسىرى ئال بى دىس
 ھەل ئىسۋوپىنى سىرمىس
 نىزىياد ئىمىرۋىن نىكىم
 ھەل ئىمىر بى بى خەم
 كىچىش ھەمۇو لىمۇ لاۋە
 بىمىزە پىك وىستائە
 كىراس مۇرۇ سىوخىمىرد
 كىمۇاى ئال پىوۋىمىت بى گىرد
 ھىر يەك دىلى ئەلەيە
 بۇ خۇي خەرىك سىمۇدەيە
 جىر جازى گۇزائى بىر
 گىمىم پىنگىكىسى دىر
 سىمىرى ۋىر ئەمىرخىنى
 پىزى كىچان ئىمىدۋىنى
 دىلى ھىر ئەلەي پىارە

تەسۋاۋ بىرى ئىختىيارە...۱
 سەرچۈپى كىش ساھىپ يار
 خۇي ئەلەرىنى چار چار
 ھەر چەند يارى ئەمەينى
 ۋەختە خۇي بېروگىنى
 ئەسەرچۈپى، تا گاۋان
 ئەكەۋنە ھەلە داۋان
 نازانن دىيا چۈنە!!
 چۈنە ئەم چەرخە كۈنە
 سەرچۈپى ھەردوۋ دەستە
 يەك بۇيەكترى مەستە
 تىكەن ئەمەن كىچۈ كۈپ
 بە چەشنى مېخەك و دوپ
 دەس ئەگەرن بە تىكەلەۋ
 كىچى شۇخ، گۈپى لاۋ
 كىچان كە جىسى نەرمەن
 تۇزقالە پى بە شەرمەن
 لىمۇيا شەرم نامەينى
 ھەمۈۋ كەس خۇي ئەنۈينى
 تەقەمى چەپلەۋ ھازە نەى
 لەرەمى مەكەمى چەشنى بەى

بـۆنى مېخەكەو سەل
 ئەمدا لەمناو پەمەرى دى
 گاتى گە گچ مانوو بوو
 دەس بەر ئەدەن بۆ پەشوو
 دووبارە چەشنى كەموبار
 ئازەن ئەمەن لە نزار
 پووو مەل بەمەدارەو دار
 ئەسـوووپـەنـو تـا ئـىـوـار
 يەكەن گەلا، يەكەن دار
 يا دوو لىق يا پەلەوار
 ئەمەن بۆ پەيوەستى مەل
 ئاوايە زەمانى سەل.

پهول زانستی و هونه‌رو روشنبیرییه

پهنگه نه مېر حه ز به پوول کړکړدنه وه و پټکښتنو بابو خ پيدانی له هممو شتیکی تر زیاتر له سره پووی زه میندا بلارو پویتی وه و ناویانگی سەندییت، گوره و بچوک له هممو که و قوژینیکی جیهاندا، له ناو هممو میلله تانداو به هممو زماننک بابو خیاب برّ داوه .

پول سەرچاوەیەکی گرنگی نۆشبیری، زانیاری، ئادەمیزاد
بەهۆی پول کۆکردنەوە، و زیاتر دەبێت و زیاتر شارەزایی هونەر
ئەدب و مێژوو و جۆگرافیا و سیاسەت و گەلێک حۆری تری زانستی دەبێت.

نه‌گه‌ر ئه‌و پهلوانه‌ی ئه‌و ده‌ریکه‌ی، پشینیان به‌ پهلوی پسته‌ یان به‌ پهلوی دارایی یان داده‌نا، ده‌توانین ئه‌و پهلوی، که‌ له‌ ساله‌ ۱۸۴۰ی زاینیدا له‌ نه‌نگستان ده‌رچوو به‌ یه‌که‌م پهلویکی دابننیه‌ن که‌ له‌ جیهاندا ده‌رچوو. په‌نگیش هه‌یه‌ نه‌مساوییه‌کان پش ئه‌وان به‌ سالتیک واته‌ له‌ ساله‌ ۱۸۳۹دا پهلویان ده‌رکردیه‌ت، به‌لام کۆمه‌له‌ پهلویکی ته‌واو که‌ بۆ یه‌که‌مین جار ده‌رچوویت، له‌ ساله‌ ۱۸۷۱ی زاینیدا بووه‌ له‌ ژاپۆن. ئنجا نوای ئه‌وه‌ ئیتر پهلویان تاکه‌ تاکه‌ یان کۆمه‌له‌ کۆمه‌له‌ له‌ هه‌موو لایه‌کی جیهانه‌وه‌ ده‌ستی کرد به‌ ده‌رچوون. ئه‌م پهلوانه‌ یان به‌هزی پهلوانیکی گرنگو سه‌رکه‌وتنیکی گه‌وره‌وه‌ ده‌رده‌چوون، یان ئه‌وانه‌ش نه‌یوونایه‌ هه‌ر ناو به‌ناو ده‌رده‌چوون. دیسانه‌وه‌ ئه‌م پهلوانه‌ له‌باره‌ی کاروباری شاده‌میزاده‌وه‌ وه‌ک وه‌رزش و وینه‌وه‌ له‌ لکۆلین و زانست و ده‌یان شتی تره‌وه‌ ده‌رده‌چوون.

له سالی ۱۸۷۴ی زاینیدا (یه کیتی پۆسته له جیهان) دا دروست بوو،
 ئه م یه کیتییه له دهستوره کهیدا ده لیت، که هه موو که سیڤو هه موو
 کۆمه لیک له جیهاندا هه قی نامه بۆ یه کتر ناردنیان هه یه، کۆماری
 عیراقیش له م یه کیتییه دا نه نامه، ئه م یه کیتییه بپاری دا که زمانی
 عه ره بپیش یه کیک بیت له و زمانانه ی که له کاروباری خۆیدا به کاریان
 ده هینیت.

له ولاتی ئیمه دا زۆر هه ن له ژنو له پیاو، له کچو له کوپ، له پیرو
 له لاه، خه ریکی پوول کۆکردنه وه ن و کۆمه له یه کیش هه یه بۆ نه وانه ی که
 هه ز له پوول کۆکردنه وه ده که ن، له ولاتی ئیمه دا هه میشه به بۆنه
 پووداو نه یشتمانی و نه ته وه یی و مرقایه تییه کانه وه پوول ده رده چیت.
 یه کیک له ده زگا ژمیره کانی جیهان ده لیت: پوول کۆکردنه وه، دلۆ
 ده روون خاویڤ ده کات و فیزی دان به خۆداگرتنی ده کات... نه وه ی هه ز
 به پوول کۆکردنه وه بکات، ناچاره ناوی شارو ولاتان فیزی بیت و میژوی
 پووداوو که له پووریان بزانیته. په نگه (بولاندهیل) که ده لێن یه که م که سه
 پوولی پۆسته ی دا هیناو به خه یالیدا نه ها تبتت که شه و دا هینانه ی شه و
 شه و نه ده کار ده کاته سه ر میژوو، شه و نه ده شه ده ور ده گپرت. به لام هه ز
 به پوول کۆکردنه وه له کپرتکی نه نگه ستانییه وه دا هات، شه وه بو شه م
 کپژه له سالی ۱۸۴۱ی زاینیدا، ئاگادارییه کی له پۆژنامه دا بلاو کرده وه
 ووتی: من هه ز ده که م پوولی به کاره ینراوی پۆسته کۆبکه مه وه ئنجا تکا
 له و که سانه ده که م که پوولی کارکراویان هه یه به بی زه هه مت بۆ شه م
 ناو نیشانه ی بنێرن، دیاره له کۆتایی ئاگادارییه که دا ناو نیشانی خۆی به

تەواۋى نووسىيىبۇ. ئەم كىژە شازدە ھەزار پۈۋى پۇستەي كۆكردەۋەۋ
 دىۋارى ژوۋدەكەي خۇي پىۋ پازانداۋە.

نرخى ھەندىك پۈۋى كارىراۋە، ئەۋەندە بەرز دەبىتەۋەۋ ئەۋەندە
 گران دەبىت كە بەخەيالدا ناپەت. پۈۋلىك ھەۋەۋ لە كۆمارى ھىندۇراس
 لە كىشۈۋەرى ئەمەرىكا لە سالى ۱۹۱۵ى زانىيدا دەۋچۈۋ پۈۋ، پۈۋەكە
 خۇي كە دەۋچۈۋ نرخى چەند فلىستىك پۈۋ، بەلام چونكە ھەلەيەكى چاپى
 تىۋداۋ، سەرنجى ئەۋەتەي پاكىشا، كە خەز بە پۈۋ كۆكردەۋە دەكەن،
 بۇيە نرخەكەي بەرزىۋەۋەۋ گەيشتە نرىكەي سى ھەزار دىنارى عىراقى.
 بەھۇي پۈۋەۋەۋ گەلىك شت دەزانىن و فىر دەبىن و دلۋ دەروۋىمان
 پاك دەبىتەۋەۋ شارەزايىمان فراۋان دەبىت، خەز بە پۈۋ كۆكردەۋەۋ
 پىگەيەكە بۇ پەروەردە كىرنى پاست و زانىارىي نۇر.

لىكەندەۋەي وشەكان :

بابەخ	: نرخ، بەھا
كەل و قوژىن	: كۈن و بىج
كەلەپۈۋ	: پەرتۈك
كىشۈۋە	: قاپە

گفتوگۆ:

۱. تۆلە بارەى (ھەز بە پوول کۆکردنەو)وہ چى دەلتیت؟ ئایا تۆ خۆت یە کىگیت لەولەى ھەز بە پوول کۆکردنەو دەکەن؟
۲. پوول، زانستى و ھونەر پۆشنەیرى، چۆن ئەم قەسە یە پوول دەکەیتەو.
۳. لە چ سالتیکدا (یە کىتتى پۆستە لە جیھان)دا دروست بوو؟ ئایا عیراق لەو یە کىتتى یە دا، ئەندامە؟
۴. لای ئیمە جگە لە پوول پۆستە پوول تریش بە کار دیت، ئایا دەزانی ئەو پوولانە یان بۆچى دە رکردووە و چەند جۆرن؟

نەورۇز

دىيارە تۆلەم تەمەندا گەلىك چار دىمەنى بەھارو جەۋنى نەورۇز
 دىوۋە بەشدارى ئاھەنگو ھەلپەپكىنى ئەم پۇژە پىرۇزەت كىردىۋە. دىوۋ
 نىيە چاروبار مامۇستاۋ كەسو كارو ھارپىكانت لە جەۋنى نەورۇز
 پەيۋەندىي بە مىللەتى كوردەۋە دىۋابىن، تۇش گۈيىت بۆش كىردىن
 شىتەكت لەم بابەتەۋە بۆ پوۋن بويىتەۋە.

لە دىۋر زەمانەۋە، مىللەتان پىنگاى خەباتو تىكۇشانىيان گىرئوۋە
 شوۋىن تروسكەى ھىۋا كەۋتوۋن، بە شوۋىن خۇشىۋ پىتۋ فەپو
 سەرىەستى خۇيانو ئازادى نىشتەمانەكانىاندا دەگەپىنۋ شەيدى
 ئاسۋودەيىۋ خۇش گۈزەرانىۋ يەكسانىۋ پىزگارىۋ سەرىەزىن، بەلام
 ۋەنەپىت، ئەم پىنگاپە ھەروا تەختو ئاسان پىتۋ بە گۈلۋ گۈلزار
 پاراۋىتەۋە، بەلكو نۇر چار بە پىچەۋانەى خواستى نەتەۋەكانى ئەم
 سەرىەمىنەۋە، كاروبار چۆتە دەست نۇردارىكى خۇيىن پىزى بىۋ فەپى
 دل پەقەۋە كە ھەمىشە لە بىر كىردەۋەدا بىۋە بۆ ئازاردانۋ
 چەۋساندەۋەى مىللەت. ئەم كارەساتانە لە مېژۋى كۆنۋ نوتى گەلىك
 نەتەۋەى سەرىەمىندا بۈۋن. لەمانەش نەتەۋەى كورد، كە نەتەۋەيەكى
 ئازاۋ قارەمانۋ كۆلۋ نەدەرە. يەكەك لەۋ كارەساتانەى كە چۈۋنەتە
 مېژۋى كۆنى نەتەۋەكەتەۋە، بەسەرھاتى نۇردارىۋ خۇيىن مژى يەكەى
 (تەژدەھاك) قارەمانىتەيەكەى كاۋەى ئاسىنگەرە، ئەم بەسەرھاتە لەبەر
 نەۋەى لە پۇژەلەتتى گۇندا پوۋى داۋە، سەپىر دەكەين لەلەى ھەر

نەتەوئەيك بە جۆرىك پۇشتوۋە بە ئەفسانەو خەباتى مىللىيەو تىكەل
كراۋە.

لەناو مىللەتى كوردىشدا بەم شىۋەيەى خوارەو تۆماركراۋە دەماو
دەم پۇشتوۋە.

دو ھەزار سالتىك لەمەو بەر، كوردستان لەلایەن داگیركەرىكى خوین
پۇژەو ژیۋ دەستە كراۋە خراۋەتە پارىكى ناخۇش و سەختەو، ئەم
داگیركەرە پادشاىەكى بېگانەى سامناك بوۋە بە خوینی سەرى لاوانى
مىللەتى كورد تىنوو بوۋە. ئەژدەھاك توۋشى نەخۇشییەكى سەیر
دەبىت. لە ئەدجامىدا دوومارى مېشك خۇر، لە ھەردو شانى پەيدا
دەبن، ئەم دو مارە كە برسییان دەبو دەمیان دادەپچى بۇ خۇراك،
ئەگەر خۇراكەكە، مېشكى لاوان نەبوایە، پوویان وەردەگىتپاۋ دەیان
فېشكان لەبەر ئەو بەردەستەكانى ئەژدەھاك دەبوایە ھەموو پۇژىك
سەرى دو لاویان بېریایەو مېشكىان دەرپھتەنایەو بیانكردايە بە دەمى
ئەو دو مارەو، مىللەت كە سەیری دەكرد وا پۇژ بەپۇژ لاۋە
ھەلكەوتوۋەكانى لەناو دەبرىزو ولات وردە وردە لاۋى تىدا نامىنىتتو
ھەر پۇژە دايكىك سك سووتاۋو باۋكىك جەرگ بپاۋو خوشكىك بى براۋ
مندالىك بى كاك دەبن. لەناۋەو پېشى دەخواردەوۋە پقى ھەل دەستا،
چاۋەپوانى ئەو پۇژە بوۋ كە بېتت بە كئەيەكى ئاگرو بچىت بە پوۋى
ئەژدەھاكدا.

لەناو باۋكانى ئەو لاۋانەدا پياۋىكى ئاسنگەر ھەبو ناۋى (كاۋە) بو،
ئەم كاۋەى ئاسنگەرە قرچە لە جگەريیەو دەھات، چونكە ھەموو كۆرە

لاوهكانى كۆزبايونو كرا بوون به خۇراكى ماره نهوسنهكانى سهرشانى
 نهژدههاكوتاقه كۆپىكى مابوو، بهردهستهكانى نهژدههاك هاتن بۆ نهو
 تاقه كۆپهى بۆ نهوهى بيبهه و بېكهه به خۇراكى مارهكان، ئىتير كاوهى
 ئاسنكەر دنياى له بهر چاو تاريك بوو ئارامى له بهرهه لگىراو وهك شىز
 نه پانى به سهريانداو هاوارى كرد:

((نا.. نا... ئىتير جگەر گوشه كانمان ناكهين به خۇراكى مار)). به
 هه موو هيزىكى خۇيه وه، چه ند جارىك چه كوشه كهى دا به ده زگا كهى
 بهرده ميداو وهك زهنگ دهنگى دايه وهو سه رنجى خه لكه كهى پاكيشاو
 وهك پلنگ له دووكانه كهى هاته دهره وه هاوارى كرد: پياوينه... مېرينه
 كار وا بېوات هه ر پېرو پهك كهوتو مندالمان ده مېنئيه وه، ده بېت
 منداليش بۆ خۇراكى مار گهره بكهين، پياوينه... مېرينه كار وا بېوات
 له گولى بۆن خۇشى لاهه كانتان بى بهش دهبن، ئنجا دهستى برد پيش
 كوشه كهى خۆى له بهر كرده وهو كردى به دروشمو هاوارى كرده وه، بۆ
 سه ر كوشكى زۆردارى، په لاماردهن مه ترسن، مردن له پېناوى پزگارىدا
 گه ليك له ژيانى ژۆر دهستى خۇشتره. هه موو هيزشيان بردو په كه مين
 كه سېك گه يشته سه ر نه ژده هاك، (كاوهى ئاسنكەر) بوو، كاوه
 چه كوشه كهى به رز كرده وه بۆ ته پلى سه رى نه ژده هاك، نه وهنده توند
 دهستى داگرت هه موو پانايى چه كوشه كه چه قيبه كه لاهى سه رى په وهو
 گيانى له بهر بېى.

نهو پۆزى هيزش بردن و له ناوبردنى نه ژده هاك پېكهوتى په كه م
 پۆزى به هارى دهكرد كه په كه م پۆزى مانگى نه وۆز (۲۱)ى مانگى مارتە.

لە پۆزێکدا بوو، کە زستانی ساردو سۆن کوتایی دیتو بە هار چیاو
 دل و دەشتەکانی دەپازنیتەو، بۆیە جەژنی کورد لەو پۆژەدا جەژنی
 دوو جەژنە، خۆشی و هەلەپکینی سەرەتایی بە هاری پەنگین و هەلەتانی
 خۆری پزگاری و ئازادییە.

نیشانەی جەژنی نەورۆژ ناگرە، چونکە لەو سەردەمە دێرینەدا، کە
 ئەم بەسەرەتای تێدا پووداوە، هاتوچۆکردن وەک ئەمۆ ئاسان و خێرا
 نەبوو. لەبەر ئەوە بۆ بلاوکردنەوێ ئەم مزگینییە خۆشە، میلەت
 لەسەر لوتکە گەردن کەشەکان و یان چیاکاندا ئاگریان کردۆتەووە بەم
 ناگرە یەکتریان ئاگادارکردووە. تۆش وەک قوتابییهکی زڕنگ، ئێستاکە
 لە چۆنیتیی ئەم جەژنە و جۆری پەيوەندیی بە میلەتە کەتەووە گەشتیت،
 بێرێت نەچیت لەم پۆژەدا جەژنی خۆت بە جوانترین شێوە بکەیت، بە
 جل و بەرگیکی خاویز و جوانەو. بە پەویەکی گەش و خۆشەو لەگەڵ
 کەس و کار و هاوڕێکاندا، پەویکەرە سەیرانی نەورۆژ. دەتوانیت لەم
 پۆژەدا کاریکی سوود بەخشیش بکەیت بەوێ کە نەمامێک بنیژیت و
 ولاتە کەتیی پێ خۆشترو پەنگینتر بکەیت، ئەگەر هەمیشە نەمامی نوێ
 بپۆیتەو، نیشتمانە کەت بێ دارو دارستان نابێت، چونکە کوردستان
 ولاتی چیاو بە فرو گۆل و دارستانە.

لېڭدانه ۋىي وشەكان :

دېر زەمان :	لە مېژدا
پېتوفەي :	خېتو بەرەكەت
خۇش گوزەرائى :	خۇش ژيان
خواست :	داخوازى
ئەفسانە :	ئوستورە
تۇمار :	نووېين
دادەپچى :	دەمى خۇفەكر
كۆتايى :	دوماھى
مىڭىنى :	مژدە
تەمەن :	عومەر
ئاهەنگ :	سەيران
هەلپەركى :	دلەت
شان :	مىل
مېشك :	مەژى
خۇر :	پۇژ

گفتوگو :

۱. ئەژدەھاك پادشاھىكى چۆن بوو ؟
۲. بۇچى بەردەستەكانى ئەژدەھاك ھەموو پۇژىك دوو لاويان دەكۈشت ؟
۳. كارۋى ئاسنگەر كىيە ؟ كۈپەكانى چىيان بەسەرھات ؟
۴. چۆن كۆتايى بە ژيانى ئەژدەھاك ھىئرا ؟
۵. ئاگر نېشانەى چىيە لە نەورۇزدا ؟ بۇچى بوو بە نېشانەى نەورۇز .

راھىنان

(باسى نەورۇزى ئەمسال بىكە و باسى ھاويەشى كىردنى خۇشت
بنووسە بە لاپەپەك)

ژيان چيپه؟

پۇڭى له پۇڭان پۇلى مهل له سه ر لقو پۇپى درهختىك ده يان خوڭىند، له ساتىكىدا كه مه ستى خۇش خوڭىنى بوون، يه كىكيان گوتى: ئەرئ ژيان چيپه؟ هه موو سه ريان سوپما له م پرسىاره سه يره، كه ئى ليكيان دايه وه، تا يه كىكيان گوتى (ژيان گورانىيه). مېرووله يهك، كه له ولاوه ته قه لاي ده دا، خۇى له ژىز گل ده ريئىنى، هه ركه سه رى ده رهانى و پۇشنايى يىنى گوتى: (نه، ژيان تىكوشانه له تاريكىدا) له ولاوه گولئىكى تازه پشكوتوو زارى پاگرتبوو بۇ هه نكىك، كه ماچىكى خاوين و گهرمى بكات، گوتى: (ژيان خۇ درهختىن و شادييه). هه نكىكى تر به لايدا پۇپى و گوتى: (نه، بلى ژيان پۇڭىكى خۇشى هاوينه). مېرووله يهك له ولاوه له تۇپه لئىكى له خۇى گرانتر ئالابوو هه لى بگريت، ماته مېنى ماندوويه تى دايگرتبوو گوتى: (من له تىكوشىنىكى سەخت و ئهركىكى گران زياترى تىدا نابىنم).

له ولاوه، بالدارىكى تر پىكه نى، پىكه نىنىكى وا كه هه ورى خه مى سه ر پووى بېه وىنىته وه. وه خته بوو كوره ي تووپه يى تا بسىيىنى گول و كۆى دابمىرئىته وه ئه گهر شه ست و په هئە لى باران نه بوايه، ئاخىكى هه لكىشاو گوتى: (ژيان فرمىسكه). بازىك ئاسمانى ده بېرى به مه له. ده يچرىكاندو ده ي گوت: (نه، به هه له چووى، ژيان هئىز ئازادىيه).

له پاش نهختىك تاريكىي هه لمه تى هئناو شه و بارى خست. مېش و مه گز به ويزه و ويزه له لقو پۇپى درهختەكان ده ورووكان و، ده يان گوت: (ژيان خه وه!). شارو دى بىدهنگو كشو مات بوو، به يان نزيك

بووه وه، قوتابییه که چرای ژووه که ی خۆی گوزانده وه و هه ناسه به کی هه لکیشاو گوتی (ژیان قوتابخانه به). هه رزه کارنیکیش که به دخوییی هه لئ ته کاندبوو، شهوانی له باوه شی پابواردندا به گه مه وه ده سبازی به سه ره دهره، خه م و په شیعمانی له درزی ده روازه ی دلپییه وه سه ره تاتکی یان ده کرد ده ی گوت: (ژین ئاره زویه که تهخت نابیت، خه ویکه نایه ته دی). به یانیش به شه شه سن ده هات و ده ی گوت: (ژین گری به که ناکریتته وه، نه هینی به که ئاشکرا نابیت).

خۆر ده رکهوت، دنیا پۆشن بووه وه، پۆپه ی دره ختانی پێشه که زه رد هه لگه ران، به یان ئاوچه وانی شه رزی ماچ کرد، هه موو لایه که ده نگه ده دایه وه نه ی گوت: (ژیان ده ست پی کردن و شیش کردنه).

له (یادگاری لاوان) وه وه رگرتانی پارچه به خشاننکی (فیکتور هۆگه) به

لینکدانده وه ی وشه کان:

گورانی	:	ستران، چریکه، ووتن
مێرووله	:	مێلوره، مێروو
گه مه	:	یاری

گفتوگۆ:

1. به لای هه نگه وه ژیان چی بوو؟
2. به لای مێرووله و بازه وه ژیان چی بوو؟ نه ی به لای تۆوه چیه؟
3. چی له م نووسینه گه یشیت؟
4. ناوی (فیکتور هۆگه) ت بیستوه یان نا؟ نه گه نه ت بیستوه له مامۆستا که ت به پرسه.
5. (یادگاری لاوان) چیه؟ کتێبه یا گۆزاره؟ که ی ده رچه وه له کوێ؟ نه گه نه تزان له مامۆستا که ت به پرسه.

ههنگ به خێو کردن^(۱)

زۆریه گیان له بهران له دپنده و میروو، جانه وهران به ته نهایی ده ژینو هه ر یه که پێگایه کی له ژياندا گرتووه، دور له هاو په گه زیو، پشتی به خۆی به ستووه له بۆ گه پان به دوای خواردن و ده ریا زیوون له تهنگچه له مه و به سه رهاتدا. ته نانه ت پێک ده که وێت. که دوو دپنده په کتر ده کوژن له سه ر نیچه ر وه یا له سه ر مانه وه نه گه رچی له یه ک په گه زو پێشه ن.

به لām له گه ل شه و شدا له جیهانی فراوانی جانه وهراند گیانه وهرانی وا هه ن، که هه ز به ته نهایی نا که ن و به کۆمه ل به په که وه ده ژین، ژیا نی به کۆمه ل له ناو شه جۆرانه دا له گۆرانه دا بووه تا گه یشتۆته پاده یه ک که با شترین و پێک و پێک ترین ژیا ن به کۆمه ل له ناو هیندیکیاندا هاتۆته کایه وه، به تایبه تی له ناو میرواندا، وه ک له ناو شاره میروو له و کووره ههنگدا ده بپنژیت. ههنگ له زۆر کۆنه وه ناسراوه مرۆڤ به خێوی کردووه و سووی ئی وه رگرتووه.

---

(۱) خودای گه و ره له قورئانی پیرۆزدا ده فه رمو یه ت (وا و حی وه ک الی النحل ان الخلدی من الحساب یوتا ومن الشجر وما یعرشون ثم کفی من کل السرات فاسلکی سبل وه ک ذللا یخرج من بطونها شراب مختلف الوانه فیه شفاء للناس. ان فی ذلک لآیة للو م یفکرون). له سو ره تی (النحل) ئایه تی: ۶۸، ۶۹.

له كوردستاندا، له زۆر كۆنه وه ههنگ^(١) به خێو كردن و سوود له ههنگوینو مێوه كەى زانراوه، چونكه جگه له وهى كه ههنگوینی ههنگ وهك خواردنێك به كاردەهێنرێت، وهكو دەرمانیش بۆ گەلێك نەخۆشی و كاروباری تر به كارهێنراوه. ههنگ سهراچاوهى گەلێك ئەفسانە و چیرۆكى سهیر سهیر بووه له ميسرو یۆنان و رۆماى كۆندا.

به خێو كردنى ههنگ له كوردستاندا له سهرا شێوهى كۆنه - جگه له و كێلگه شونێانهى كه وهزارهتى كشتوكاڵ دهیبا به پێوه نهویش بهم جۆرهیه:

پهروه ههنگهكه له ناو دهفرێكى لولهیی كه له قوڕ كه (كاگلی) پس دهلێن یا له دارى گلۆر وه یا له جۆره سه به تهیهك، كه به قوڕ كۆن و كه له بهزی سواخ دراوه، داده نریت و له سهرنكه وه كوئێكى تى دهكریت بۆ هاتووچۆ و دیوه كەى ترى به پارچهیهك قوڕ یا تهخته دهگیریت و له شونێكى سهراگراردا به تاییهتى له زستاندا داده نریت، به شێوهیهك كه دهههكەى بۆ دهر وه بێت و به رهو قیبله بۆ نه وهى له زستاندا باى ساردى تۆف و كپێوه نهى گرێته وه، خۆ ئه گەر نزیك بایهخ و گولزارو ئاوینت نهوا باشتەر - چونكه ههنگ ژیان و بوونی به گول و گولزارو ئاوو تهپیه وهیه - له كهشى به هاردا له و كاتهى كه ههموو گیان له بهران

---

(١) دهوی دههزار جۆر ههنگ ههیه، نهانهت له شهروپادا نو ههزار جۆر ههیه جگه له ئەمریکا، له ناو ئەم ههموو جۆره دا پێنج سهرا جۆریان بهیهكهوه له شێوهى كۆره دا دهوین، وه له مانهدا جۆرێكى تاییهتى ههیه كه ههنگی ههنگوین (Apismellifera) دهچێته وه سهرا ئه و جۆره، له ههموویان باشترو پێك و پێك تر به كۆمهال دهوین.

ده بورژينه وه ده كه وونه وه گه پ، كووره هه نگيش ده ست ده كات به
 ئيش و هاته ده ره وه گه پان به شوين گول و نيرگزاو ده ست ده كات به
 شيله ي گول و درخت مژين و هه لاله هينان و شانه دروست كردن بق
 نه وه ي شاكه يان گه پ را دابنيت و، نه مانيش پتيان بگه ي نه و به خنويان
 بكه نه و گه و ره يان بكه نه، له م كاته دا خاوه ن كووره كه، كه زاني هه نگه كان
 له كار دان و ئيشي ته واو ده كه نه و ژماره يان زقر بو وه و جينگايان ته سكه
 ده هينيت له پشته وه نيوه ده فريكي تر كه (پاشه وانه) ي پي ده لئين،
 ده لكينيت به پشتي كووره كه وه بق نه وه ي له مه شدا شانه و گه راو
 هه نگوين دروست بكه نه. خو نه گه ر ساليك به هاره كه ي ته پييت و گول و
 گولاله و ناوي زقر بيت و سون (سن) و كولله نه بن، هه نگ زوترو زقر تر
 پهره ده ستينيت و ده ست ده كات به پوره دان (بيجو ده ركردنه ده ره وه)
 نه م پوره يه ش، له لايه ن هه نگه وانه كه وه ده گيريتنه وه و ده خريته
 ده فريكي تر وه و ده بيت به كوره يه كي تازه، سالي وا ريك ده كه ويت كه
 يه ك كووره دايكه دوو سي پوره ده دات.

هه نگ ميرويه كي زقر ناسكه و زو له ناو ده چيت^(١) له بهر پر كاري و^(٢)
 خو خهريك كردني به ئيش و كاري كووره كه يه وه، هه ره ها تووشی
 نه خووشی و ويرانی ده بيت، له بهر نه مه هه نگه وان هه ر ماوه يه ك پشتي
 كووره كه ده كاته وه بق نه وه ي بزانييت ناو كووره كه پاكه، شانه ي

(١) پاراستني هه نگ له زه ر ده وانه ميرووله پيويسته.

(٢) ته نانه ت نه وه نه ئيش كه ره كه له هاويندا له شه راني مانگه شه ودا شه و كار ده كات كه
 پي ده لئين (شه و به كي).

نه که وتووه، یا تووشی نه خۆشی نه بووه، بۆ شهوهی پاکی بکاتهوه، له
 ولاتی ئیمهدا به تایبهتی له پی دهشتهکانیدا له سه رهتای پایزدا وهیا
 له گول گه لاویژ که وتندا دهست ده گزیت به برینی ههنگ به واتا (ههنگوین
 ده رهتیمان له کوره). به شیوهیهکی تایبهتی وه ستایانهوه به مه رجیک
 بهشی کوورده که له ههنگوین به مینیتیهوه بۆ خواردنی زستانه ی. کوورده
 ههروهکو گوتمان، له زۆر کۆنهوه ههنگی به خێوکردوه، بۆ هه ر شتیك
 وه یا جۆریکی ناوی تایبهتی ئی ناوه به کارهیناوه. له هه ر کووردهیه کدا
 سی جۆر ههنگ ههیه، شا، که پهنگ (نیره)، ئیشکه ر. شهوه ی ههنگ
 ده به مینیت له گول و گولزار بۆ به خێوکردنی بێچه وه کانی و ههنگوین
 دروستکردن هه لاله و شیله یه، نه و به شه ههنگی له دایکه که که (ماکی)
 پی ده لێن جیا ده بێته وه (پووره) ی پی ده لێن. ههنگ، شانه کانی له و
 مێوه دروست ده کات، که له گول و درهخت ده ی گزیت، هه ر خانه یه ک له و
 خانانه ی شانه که (که لو) ی پی ده لێن. نه گه ر شانه کان یه ک له دوای یه ک
 پر به پری ده می ده فره که دروست بکات پتی ده لێن (په پکه شان) نه گه ر
 لاریت پتی ده لێن (لاشان)، نه گه ر پاست له ده می ده فره که و بۆ دوای
 ده فره که بیت، (تیره شان) ی پی ده لێن، نه و ده فره به چووک ی ده دریت
 له پشتی کوورده که (پاشه وان) ی پتی ده لێن، به و مێوه ی که له زستاندا
 کون و که له بهری کوورده که ی پی ده گزیت (به ره مێو) ی پی ده لێن، نه و
 نه خۆشیانه ی تووشی ههنگ ده بیت هاری و مره و نه سپیه.

لينكدانه وى وشه گان :

به خټو كردن	: خودان كردن
تهنگ و چه له مه	: ناخوشى و گير و گرفت، ناستهنگ
په گز	: بڼه چه، پيشه
مټرو له	: مورچه، مورچه، مټرو
مټو	: نه و مادده په كه ههنگ شانه ي لى دروست دهكات
دو زمان	: دارو
پوړه	: په و كږمه له ههنگه دوتريت كه له كوروى دايكه (ماكه وه) جيا ده بڼه وه.
كورى ههنگ	: شاره ههنگ.
دوفر	: نه و شته په كه ههنگى تى ددخريت و ده بڼت به شويت و لانه.
توفو كړتوه	: سه رماو سوله وو به فرو با، با گه لير
هه لاله	: نه و توفو گه رده په نكاو په نكي گوله په كه ههنگ له گولى دهكاته وه و به قاچه كاڼي به وه دهنوسيت و ديهيتيت بق خواردنى بڼچوه كاڼى.

گفتوگوى:

۱. ټاپا ههنگ به ته نها دوتريت يا به كږمه لى؟
۲. بژچى له كوردستاندا خهلق ههنگ به خټو دهكه ن؟
۳. كه كوروى دايكه كه پوړوى دا ههنگه وانه كه چى دهكات؟
۴. بق نه وى ههنگ باش به خټو بكريت و ههنگوين نقر بدات چى باشه بژى؟
۵. پټويسته له پټكوپټكى و كاروگوزاريدا چاو له ههنگ بكريت. له سسر نه مه
وتاريك بڼوسه.

دهستى مەندوو لە سەر سەكى قىزە

(هەيمەن) لە سەرەتای دىوانى (تارىكو پوون)ى خۇيدا گەلێك يادداشتى دەريارەى ژيانى خۆى و دەريارەى مێژووى چەند سەلەى خەباتى كوردانى كوردستانى ئێران تۆماركردووە. با لەوەيان بگەرێن بزانن ئەو شاعیرە چى دەريارەى يەكێك لە سەلە سەختەكانى كوردستان نووسيوە:

(هەيمەن) نووسيوو، دەلێت:

سالى ١٣٢٧^(١) هيجرى شەمسى سالتێكى يەكجار تووشو شوم بوو.
مەن بە عومرى خۆم زستانى وا سەختم لە ولاتى خۇمان نەدى بوو. پازدە
پۆژى پاييز ما بوو بەفرێكى ئەستورە، وشك بارى. يەك نوا لە هەموو
جىگايەك لە مێترێك پتر بوو، وشكە بەندو سەرماو سابىقەى بەدادا
هاتو يەكسەر بوو بەپو، بەفرى ديكەشى بەسەردا بارين؛ پێو بان
گيران، قاتو قسې پەيدا بوو، ئاو وشك بوونو خەلك ناچار بوو بەفر
بپوینتەو وەو بپخوانەو. نەوتو ئاوردو وەگير نەدەكەوت، ئازەل و مالات
قزانى كرد. پەستە زىزو نەو نەدە خنكان و گرانى يەكى زۆر بە سامى
بەدادا هات. مەن بۆ خۆم لە ئەزموونى پياوێكى دنيا ديدەو كۆنسال
كەلكم وەرگرت و توانيم بەشتێكى زۆر لە دەغل و دانى خۇمان لە پەزين
وزايە بوون پزگار بگەم. بە هار درەنگ بوو، هەوا گەرم بيوو. بەلام بەفر
ئارەقىشى نەدەكرد. پۆژێك چوو وە مەزگەوت تەماشام كرد پيرە پياوێك

(١) سالى ١٣٢٧ هيجرى شەمسى دەكاته دەرووبەرى سالى ١٩٤٨ى مېلادى.

بە تەننى لە تەنیشىشت سۆپە ساردو سىپەكە ھەلگۆپماوھ. ھەرمنى دىت
گوتى: منداالى ئەو زەمانە ئىمەى پىس خەرفاوھ. گوتم مامە گيان چ
قەوماوھ؟

گوتى: بەسەرى تۆ ئەوھ چەند پۆژە بەو ھەتيوھ گىژانەى خۆم دەلنم
بچن بەغرى سەر پەپستەكە مان كۆن كۆن بكن گوتشم نادەنى.

گوتم: جا بۆ كۆن كۆى بكن؟ گوتى: بۆ تۆش نازانى؟ گوتم ناوھللا.

گوتى بىلامانى كە سالن درەنگ بوو ھەرد گەرم دادى و ھەلمى دەكا.

بەغرىش نايلە ھەلمەكە بىتە دەرو لە ناوخۇيدا دەگەپتەوھ دەغلەكە

دەسووتى، ئەگەر كۆن بكى ھەلمەكەى دىتە دەروھ ناسووتى. قەسى

مامە پىرەم بە دلەوھ نووسا، چەند پۆژان پىاووم ھەلگرتنر چوومە زگ

بەغر كۆن كردن. ھەوا خۆش بوو، بەلام كارەك زۆر گران بوو، بەفرەكە

ئەوھندە پەق بوو بە لۆسە كۆن نەدەكرا، بەلام پاشان ئىگەپىشتم

پىشپىنان چەند راستە كە گوتويانە (دەستى ماندوو لەسەر زگى تىرە).

ئەمەى ھىمىنى شاعىر گىزايەوھ، يادگارى كەسىك و خىزانىكە، بىرەوھرى

ئىش كردن و ھەولدانىكە كە بووھ بەھۆى مال و پەنج نەفەوتان. بەلام

ئەگەر وردە وردە لە كەنارى ئەم بىرەوھرىيە دوورىكەوینەوھ ناسۆى

بىرمان فراوانتر بكەين و تەماشای ھەموو ولات بكەين يا تەماشای ھەموو

جىهان بكەين ئەوا راستىيەك دەبينن ئەوئىش ئەوھە كە ھەولدان و پەنج

كېشمان بەر دەگرىت، كە كەسى ئىشكەر دوا پۆژى پەوونە، تىرە، كەسى

بەلھى تەمەل و ئىش ئەگەر دوا پۆژى تارىكەو دەست ناخاتە سكى تىر،

چونكە ئەو دەستە ماندوو نەبووھ، لە زۆر ولاتدا ھىشتا چەوساندەوھ

ماوه، هیتشتا چینی دهسه لاتدار بهری پهنجی زهحه تکیشتان و کارگه رو
 جوتیاران دهخوات و نهو چهوساندنه و دهیه برستیتی و نه بوونی و نه خوشی و
 پروتیی له ناو هه ژارانداندا بلوکریدوته وه. به لام له وولاتانه دا که تیکوشانی
 کارگه ران و زهحه تکیشتان قه لای پهنج خورانی پوخاندووه و
 زهحه تکیشت خوی خاوه نی پهنگو نیش و نانی خویه تی نهوا خه لکی
 هه موو تیرو ته سه لن، هه موو مهردانه نیش ده که ن و پهنج ده ده ن و خیرو
 به ره که ت به ره هم دین و دهستی ماندووی نهوان هه همیشه له سه ر سکی
 تیره. نه م پهنده کوردییه به گه لیک زمانی جیهان هه یه له قورنانی
 پیروزیشتا نه م ناوه پوک که له نایه تیکدا ده فهرمویت: (لیس للانسان الا
 ماسعی) واته ئاده میزاد نهو شته ی دهست ده که ویت که پهنجی بۆ
 کیشاوه. نیستا له خاکی زهحه تکیشتاندا، له ولاتی نیشتراکیدا نه م
 مه به سه بووه به یه کیک له یاساکانی پژیتمی نیشتراکی و ده لاین هه موو
 که س ده بیت نیش بکات نهو ده ستیت، پهنج بکیشیت. دیاره په نجه که شی
 بۆ خویه تی، چونکه ده ره به گو سه رمایه دار نه ماون، تا پهنجی بخۆن.
 نهوانه نه ماوون، که وه زه روو، خوینی به مژن. هه ره له بهر نه وه شه که
 هه موو که سیکي چالاکی نیشکه ر ژیا نی پوونا که و به ختیاره و خاوه نی
 پهنج و نانی خویه تی و هه موو کومه ل، هه موو خه لک دهستی ماندوویان
 له سه ر سکی تیره.

دایک

(مکسیم گورکی)

مکسیم گورکی له نه ده بیه هره گوره کانی ولای سؤلیت
 ده ژمیردیت. ناشکرایه که پایه یه کی به رزی بق دایک داناوه و خوشه ویستی
 دایکی له دلدا چه سپوه، سڼ چیرۆکی خوی که هر سڼکیان ده رباره ی
 دایک و قاره مانیت دایکتیه دواي خوی به جی هیشتوه.
 نه م چیرۆکه بچوکه په کڼکه له و سڼ چیرۆکه. دوانه که ی دیکه یان
 په کڼکیان لاسای نامه یه و نه وه دییان چیرۆکی گوره ی به ناویانگی
 (دایک) ه که بق ژوریه ی زمانه کانی جیهان وه رگیراوه.

نهمه ش چیرۆکه مکیمه:

دایک

با زمان به پیا هه لدانی ئافره تیک بگه یه وه، که دایکه! دایک:
 سه رچاوه ی ژان!
 نه م چیرۆکه له ته یووری له نگی دلره وه وه: جیهانگیری، شه لی
 خوشه بخت، که ویستی هه موو جیهان ژیره و ژور بکات.
 ماوه ی په نجا سال هه موو جینگه یه کی تیکه ل به خوین کرد. شاران و
 دهوله تانی له ژیر چه که ی ئاسنینی خویدا ویرانکرد، وه ک فیلنیک پی
 به سه ر شاره میرووله دا بنیت... پتی ده نایه هر شوینیک، جۆگای خوین
 به دوایدا ده کشا، گه لیک کۆشکی به رز کرده وه له ئیسقانی (گه له)

بەردە سىكرلوھ كان، لە تۆلەى مەرگى (جانگىرى) كۆپىدا، سى سالى تەواو
تۆز قالىڭ مېھرەبانى و بەزەيى لە سوچى دلىدا جىنى نەدە بووھە.

با زمان بە پىا ھەلدانى دايك بگەينەوھ ! . دايك: ئەو ھىزەيە كە مەرگ
سەرى زەبوونى بۆ دادە نوينىت، چىرقى پاستەقىنە لە دايك بگىنەنەوھ:
دايك كە تۆكەرو خزمە تكارى مەرگ، تەيموورى شەلى دلەرق، لە عاستى
ئەودا سەرى رىزو قەدرى دانەواند.

دەشتى سەوزو زەپنگارى (كانى گولان)، كە بە گوللەو بەببون
داپۆشراپوو شاعىرەكانى سەمەرقەند ناويان نابوو (دۆلى گول) لەو
جىگەيە كە منارە بەرزو شىنەكانى شار لە دورەوھ دەبىزان، تەيموور
جەژنىكى گەورەى پىنچ ھەزار خىوھتى لە چەشنى بايەوان ھەلدابوو، كە
لەباني ھەرىكەتيانەوھ بە سەدان ئالاي ئاورىشمىن دەشەكايەوھ ! .

لە ناوھ پاستى ئەم چادرانەدا، خىوھتى تەيموور وەك شازنىك لە ناو
كارەكە راندا وەستابىت، لە سەر دوازە ھەستوونى زىپ، كە ھەرىكەيان بە
قەدەر درىژ بالاي پياويك بوو، ھەلدابوو، لە چوار سووچى خىوھتەكەدا،
(چونكە چوارگۆشە بوو) چوار ھەلۆى زىوينيان داچەقاندبوو، لە
ناوھ پاستى ئەواندا ھەلۆى ئىنجەمىن: پادشاي پادشاهان، تەيموورى
دەسەلاتدار، لە سەر تەختى فرمانپەرەيى دانىشتبوو، پووكارى وەكو
دەمى خەنجەرىكى پان بوو، كە بە خوڤىن سوور كرابىت: خوڤىن كە بە
ھەزاران جار لىيەوھ لكابوو.

تەختى خىوھتەكە بە جوانترىن و نايابترىن راپەخ داپۆشراپوو، سى
سەد بەرداخى زىپىنى پەر لە شەرابيان دانابوو لەگەل ھەرىكەتىكى نايابدا،

که بۆ خوانی پاشایه‌تی به کهك بیټ، به‌زم گیزه‌كان له پشته سه‌ری ته‌یمووره‌وه جیگای خۆیان گرت، له ته‌نیشته‌وه هیچ کهس دانده‌نیشیت، نزیکانی و فرمانده‌رانی و گه‌وره پیاوه‌کانی، هه‌موو له‌به‌ر پێیدا دانیشتن.

نزیکترو خۆشه‌ویست تر له‌هه‌مووان (کرمانی) شاعیری سه‌رمه‌ست بوو، که ته‌یموور بواری دابوو له هه‌ره‌تی سه‌رخوشیدا گالته به سه‌رداری گه‌وره بکات، ئه‌و پیاوه جه‌نگاویی به سامه بداته به‌ر توانج... ده‌با زمان بۆ پیا هه‌لدانی شاعیری بکه‌ینه‌وه که له خوای تاو ته‌نیا به‌ولاوه هیچ ناناسیت، وه له قسه‌ی هه‌قدا کۆل نادات.

له هه‌ره‌تی جه‌ژنو له گه‌رمه‌ی شانازی و گێڕانه‌وه‌ی شه‌پازو سه‌رکه‌وتنه‌کاندا، که پیاوه‌کانی ته‌یموور نوقمی سامی ئه‌و بوو بوون، له نا‌کاو هاواری ژنیك وه‌ك قریشکه‌ی ته‌واریک، له چه‌شنی بروسکه که به‌ناو هه‌ور دا تیپه‌پیت، گه‌یشته گوتیچه‌کی به‌ی ده‌سکه‌ری (سولتان بایه‌زید). ئه‌م ده‌نگه‌ی به‌لاوه ئاشنا‌بوو، وه کاریشی له دله زاماره‌که‌ی کرد، که مه‌رگ هه‌یلانه‌ی تیدا کردبوو، فه‌رمانی دا بزانه‌م هاواره‌ بوور له شادییه له کیه‌وه؟ وه‌لامیان هه‌نا، که له‌ژنیکی شیتی شه‌پزه‌وه‌یه، کراسیکی شه‌پی له‌به‌ردایه‌و به‌ زبانی عه‌ره‌بی ده‌دوویت و ده‌یه‌ویت - بلی: ده‌یه‌ویت - سه‌رداری گه‌وره بپینیت. فه‌رمانیدا، بپه‌ینن.

دوای پشوویه‌ك، ژنه‌که له به‌رامبه‌ریدا وه‌ستا، پس خا‌ووس و به‌رگی شه‌پی له‌به‌ردا بوو، پرچه شه‌په‌کانی، سنگه‌ پووته‌که‌ی داپۆشیبوو، پو‌اله‌تی وه‌ك برنجه زه‌رد بوو، له چاوه‌کانیدا گرنگی و له‌خۆپادیوی

ده‌بېنرا، ده‌سته گه‌م په‌نگه‌کانی که هرگیز نه ده‌له‌زړین بؤ لای
سهردارۍ شهل دريژ کړو، وتی:

(نهری تزی سولتان بایه‌زیدت شکاندووه؟ گوئی بگره، تۆ هر چیه‌ک
بکه‌یت، مرقشیتو منیش دایکم! تۆ مهرگ ده‌چینیت، من ژبان
ده‌به‌خشم! گوناخت ده‌ریاره‌ی من کړدووه، من هاتوم که لای من
گوناهۍ خوت بلالیته‌وه! بیستوومه، که دروشمی تۆ (دادپه‌روه‌ری و
ده‌سه‌لته) باوه‌پناکم! به‌لام ویزدان گالته ده‌دات، که له‌به‌رانبه‌ری
مندال گوئی پادیر بیت! من دایکم! ...

سهردارۍ شهل شه‌نده زیره‌کو وریا بوو، که په‌ی به‌ته‌وژمی پشت
نهم قسانه به‌ریت.

به‌ژنه‌که‌ی فرموو دانیشتیتو به‌سهره‌اتی خوی بگپرتنه‌وه. ژنه‌که
گوئی: ((من خه‌لکی (سالرنق)م که‌وا له‌ نیتالیا له‌ ولایتکی دور که تۆ
شاره‌زایی نیت. باوکم ماسیگر بوو، میړده‌که‌شم هر شه‌وه کاریبوو، به
دلنیاۍ ده‌ژیاو من مایه‌ی به‌ختیاری شه‌و بووم. مندالیکم بوو له‌ هه‌موو
مندالان جوانتر بوو)).

له‌م وه‌خته‌دا سهردارۍ پیر قسه‌ی ژنه‌که‌ی بریو گوئی: ((وه‌ک
جانگېری کوپم)) ژنه‌که، گورجانه‌گوئی: (مندالی من له‌جوانی و ژیریدا
هاوتای نه‌بوو). شش سالانه‌ بوو، که دزانی ده‌ریا پژانه قه‌راخی ده‌ریای
نیعمو خه‌زوریو من گه‌لنکی دیکه‌یان کوشتو کوپه‌که‌میان پغاند. شه‌مه
چوار ساله‌ دنیاۍ به‌ شویندا ده‌پشکنم که‌چی شه‌وتا لای تویه!
به‌وه‌شدا ده‌زاتم، چونکه‌ پیاوی بایه‌زید شه‌و دزه ده‌ریاییانه‌ یان گرتو

نه مجاره تويش بايه زېدت شكاندو هه رچيپه كي هه بوو كه وته ده ست. جا
خا تر جه م ناكات له شويني كوي من هه يو له سهر تويه بده يته وه!
نه وانه ي له وي بوون هه موو دايانه پر مه ي پنگه نين.

سهر كرده كاني سوپاو هه رمانده راني ولاتان كه خويان به پسپور،
ده زاني گوتيان: ((هم ژنه شينه! ماقولان و گه وره كاني هوزيش دايانه
پال نه وان و پشتوانيان له قسه كه يانكرد، به لام كرمانى شاعير. ته نيا
كه سينك بوو، كه پينه كنى، به لكو وردبووه وه، به بيرا چوو، پاسته و خوق
سهرنجي ژنه كه ي ددها.

ته يعموري شه ليش به سهر سوپاويپه وه تتيده پرواني. ئنجا شاعير
له ژور ليويپه وه، گوتى: ((به لى شينه وه كه نه و ژنانه ي جگه ر گوشه يان
له كيس چوو بيت!)). له دواييدا هه رمانده رى هه رمانده ران، دوژمنى
ئاسايش و هيمنى گوتى: ((ژنه كه! له و ولاته ناديارپه وه چو ن گه يشتته
تيړه؟، ده ست نه و پياوانه ي، له جانه وه رى كيوى دپنده ترن خوت
پزگار كړبو بى چه كو ته نيا پنگات كړته بهر؟! چه ك ته نيا پشتيواني
مرؤفى بيده سه لاته و تافه دوستيگه، كه ئينسان تا نه و وه خه ي بتوانيت
به چاكي به كار به نييت گزي ناكات!)). با سهر دانه وينن بؤ گه وره ي
ئافره ت، نه و ئافره ته ي كه دايكه و خوشه ويستى نه و ته گه ره و بهر
هه لست ناناسيت وه به مه مكي خوى ريگا له دنيا ده كاته وه. هه موو
شتيكي باش له ئاده ميزاددا به پرو بؤى تيشكى پؤژو شيرى دايكه وه
نه مه يه، كه خوشه ويستى ژيانمان ليتر ده كات.

ژنه که گوتی: ((من له گه رانه که مدا هر تووشی ده ریا بیه که بووم، که
 نهویش پر بوو له دوورگه و گه می پاری توانیم به کومه کی نه وان لیتی
 بپه پمه وه. مرقۇ کاتیک به شویڼی خوشه ویستیکدا ده گه پیت هه موو
 شتیک نامه ده بیڼیت بڅ خزمه تی خوی. په پینه وهی پوویار به مه له بڅ
 که سیک، که له قهراخ ناو هات بیته دنیا وه کاریکی نه وه نده گران نییه)).

له م وه خته دا کرمانی گوتی: ((... کوسار به لای خوشه ویسته وه،
 وه که دهشت و نه رمان ته خت ده بیټ!)) ژنه له سهری پویشت: وه تووشی
 جانه وهرانی سامناکی کتوی بووم، به لام هه موو جانه وهریک دلنکی هه یه،
 من له گه ل نه واند، هر به و جوره که له گه ل تودا نه دویم، قسم ده کرد،
 نه وانیش وه ختی، که ده مگرت دایکم، باوه ریان پینده کردم، دلیان پینم
 ده سووتا، بڅچی جانه وهرانی پنده ی کتویش به چکه ی خویان خوش
 ناویت! بڅ پارسنتی گیانیان ته قه لا ناده ن؟! ژنه له سهر قسه کانی
 پویشت: ((پیاو له بهر چاوی دایکدا له مندالیک زیاتر نییه، تڅ ده کریت
 حاشا له بوونی خوا بکه یت)).

ژنه له م کاته دا قیزانندی: ((خیراکه! کوپه که م بده ره وه، نه من
 دایکی نه م وخشم ده ویت!))

با سهر بڅ گوره یی مافره ت دابنه وینین. مافره ته که موساو عیساو
 موحه ده ی خستو ته وه، نه وه که گوره پیاوان دینیته دنیا، جیهان به
 هه رچییه که وه بنارزیت له دایکه وه یه...

خاپوورکری شاران، نه و شه له زرداره، که و ته و تووژی پاش
 بیده نگیه کی دريژ به وانه ی له ده ووبه ری بوون گوتی: ((من ته یموری

خوابه رست، نه وهی پتویسته بگوتریت به ئیوه ده لیم: ماوهیه کی نۆز ده ژیمو دنیا له ژیر پیمدا ده نالینیت، سێ ساله له تۆلهی جانگیری کوپه دا دنیا م خه لتانی خوین کردوه)) به درێژی ئهم ماوهیه خهك له بهر خاتری شارانو ولاتان له گهژ مندا جهنگاون و هیچ کس سه بهارهت به ئینسان به گژدا نه هاتوه! مرۆڤ هیچ کاتیک پێزو نرخی به لامه وه نه بوو، من ئهو ته به مووره م که له پاش بهی ده سکر، به بایه زیدی گوت: بهوا ناکه م شارانو خه لکی شاران به لای خواره نرخیکیان ببیت، وه ئهو له زنجیردا بوو من له کاتیکدا ژیانم به لامه وه وهك ژهر تالبوو، ته ماشای چاره پهشی نه ودم ده کرد، له بهرام بهر یه کیکێ وهك مندا نه و تا ژنیک دانیشتوه ههست و بیریکێ له مندا هه لگیرساندوه، که تا ئیستا نه م دیوه به خۆمه وه. ئهم به جۆری له گهژ مندا ده بویت، خیرخوازی منه، ئهم ناپارێته وهو تکا ناکات، ئهم دهیه ویت و داوا دهکات. ئیستا پازی تهوژی ئهم ژنه تیدهگه م، ئهم خۆشه و یستی له دلبایه، نهو خۆشه و یستیبه وای لیدهکات، که مندا له کێ به ریشهی ژانی... برانیت...

ژۆردار، که کوپه کهی خۆی بیرکه و تبهوه وه، دهینالاند، له دواي پشوو بهک پوو یکرده پیاوه کانی و گووتی: ((هر ئیستا سێ سهد سوار له سه رانه سێ ناوچه ی هه رمان په وایی مندا بۆ دۆزینه وهی کوپی ئهم ژنه، بکه ونه پێ، ئهم ژنه لیتره ده مینیت وهو منیش به دیاری وه داده نیشم تا کوپه کهی ده بۆریت وه، خۆشی لهو که سه ی کوپی ئهم ژنه بپینیت وه)).

ژنه بزه یه کی بۆ گریوو، نه ویش کشومات سه ری بۆ ژنه که دانه واند، گرمانیش دهس به جێ دهسته شهیریکێ تاریخی ژنیکدا که عه شقی دایکانه ی له سه ردا یه خوینده وه.

★★

★★

★★

... ئەمە ھەموو وایە: ھەر وشە یەك كە لێرەدا دائراوە پاستە، دایکانی
 ئێمە ئەمە دەزانن، لەوان بېرسە پێتدەلێن:
 ((بەلێ ئەمانە پاستن، لەسەرەتاوە، پاستبوون و ھەتا ھەتایە پاست
 دەبن، ئێمە ی دایکان لە مەرگ بەھێزترین، ئێمە یەك كە بۆ دنیا ھەمیشە
 پەسپۆرو شاعیر و پالەوان دینینە بەرھەم، وە ھەر شتێك كە سڕۆژ لە
 سایەیدا بگاتە سەر بەرزێ، شانازی پێدە بەخشین...)).

لێكدانەوێ وشەكان:

چەكمە ی ئاسنین	: جۆرە پێلاویك بوو
گوللە و بەبیوون	: گول تەخوین و بەبیوون
بایەوان	: خێوەتی پاپۆر
تەوار	: ھەلوی مێ
بلائییتەو	: بکەفی زارەزار
کوسار	: دەشتی بن چیا

گفتووگۆ:

۱. لەبەر چی دایك بەلای (مەكسیم گۆركی) یەو و ئەو پایە بەرزە ی ھەبوو؟
۲. تەیمووری دەرەق و شاران خاپووركەرو خوێنڕێژ چ ھەلوێستێكی نواند
 بەرامبەر دایكەكە؟
۳. مەبەستی (مەكسیم گۆركی) لە چیرۆكەكە جییه؟
۴. ئایا دەتوانیت چەند دیتێك دەربارە ی ژبان و بەسەرھاتی (مەكسیم
 گۆركی) بنووسیت؟ ھەروەھا دەربارە ی چیرۆكە گرنگەكە ی (دایك) چی
 دەزانیت؟

﴿ پیتراست ﴾

ز	بایدت	لا پهره
۱.	پیشدهستی	۴
۲.	روونکردنهوه	۵
۳.	بهشی ریزمان	۶
۴.	که رهسته کانی نووسین	۸
۵.	دهنگه کانی زمان و پیته کانی وشه	۱۱
۶.	شیتوه کانی وشه	۱۷
۷.	برگه کانی په یف (وشه)	۲۳
۸.	جیاوازی نیوان رسته و گری	۲۶
۹.	جۆره کانی رسته	۲۹
۱۰.	رسته ی پرس	۳۷
۱۱.	رسته ی سه رسوپمان	۴۳
۱۲.	بنچینه کانی رسته	۴۷
۱۳.	کار ا- کاری ته و او	۵۴
۱۴.	دپارخه ری ناو- ته و او که ری کار	۵۹
۱۵.	ناو	۶۵
۱۶.	جۆره کانی ناو (له پووی ناوه پۆکه وه)	۶۹
۱۷.	جۆره کانی ناو (له پووی هه بوونه وه)	۷۴
۱۸.	تهرکی ناو له رسته دا	۷۹

ز	بایەت	لا پەرە
١٩.	جیناوی کەسیی سەر یەخۆ - ١	٨٣
٢٠.	جیناوی کەسیی سەر یەخۆ - ب	٨٧
٢١.	جیناوی کەسیی سەر یەخۆ - ج	٩١
٢٢.	چاوی	٩٤
٢٣.	کار لە پەوی دەم و کاتەوه	٩٧
	کاری پابوردو	
٢٤.	کاری پانە پوردو	١٠٤
٢٥.	کاری داخوازی	١٠٨
٢٦.	بەشی رینووس	١١٢
٢٧.	بەشی ئەدەب	١١٩
٢٨.	قانیع	١٢٠
٢٩.	جگەر خوین	١٢٤
٣٠.	بەختیار زۆرەر	١٢٩
٣١.	سەلام	١٣٢
٣٢.	ئەحمەد موختار جاف	١٣٥
٣٣.	هێمن	١٣٧
٣٤.	ئەحمەدی ئالبەند	١٤٠
٣٥.	مەلا ئەنوەری مایی	١٤٢
٣٦.	عەبدولواحید نوری	١٤٦

ز	پاڻي	لاڻه
۳۷.	نيراهيم نه محمد (بله)	۱۵۰
	پهشي خويندن	۱۵۴
۳۸.	نه محمد شوقي	۱۵۵
۳۹.	گهشت و گوزار، ورزش و پوشنبريه	۱۵۹
۴۰.	چيرکيکي فولکلوري کوردي	۱۶۳
۴۱.	مازوو چنين	۱۶۹
۴۲.	پوول زانستي و هونه رو پوشنبريه	۱۷۹
۴۳.	نه ورؤز	۱۸۳
۴۴.	زيان چيه	۱۸۸
۴۵.	هنگ به خيوکردن	۱۹۰
۴۶.	دهستي ماندوو له سر سكي تيره	۱۹۵
۴۷.	دايك	۱۹۸

نرخ (۱۰۰۰) دينار

تور (۸۸۰۰۰) همز

۲۷۰۸ کوردي ژماردي سپاردن ۱۸۴ ستاني ۱۹۹۹

چاپي نووم ۲۰۰۸ ر

چاپخانه شيماي لاند شيماي / بهرروت